BUNGE LA TANZANIA

MAJADILIANO YA BUNGE

MKUTANO WA NNE

Kikao cha Pili – Tarehe 1 Septemba, 2021

(Bunge Lilianza Saa Nane Mchana)

D U A

Spika (Mhe. Job Y. Ndugai) Alisoma Dua

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba tukae.

Waheshimiwa Wabunge tunaendelea na Mkutano wetu wa Nne na leo ni Kikao cha Pili; kikao ambacho tunazingatia makubaliano ambayo tuliyoyafanya jana na mabadiliko kama yalivyowasilishwa na Waziri wa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu (Sera, Bunge, Kazi, Ajira, Vijana na Wenye Ulemavu) kuhusu ukaaji wa humu ndani; wengine wakiwepo humu ndani ya Ukumbi mkubwa na baadhi ya wenzetu wakiwa katika Ukumbi wa Msekwa lakini wakifuatilia na kushiriki kama sisi tuliopo humu ndani. Kwa hiyo, Katibu.

NDG. PAMELA PALLANGYO – KATIBU MEZANI:

HATI ZILIZOWASILISHWA MEZANI

Hati zifuatazo ziliwasilishwa mezani na:-

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI:

Maelezo ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali Kuhusu Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali Na. 2 wa Mwaka 2021 *[The Written Laws Miscellaneous Amendments No. 2 Act, 2021]*

MHE. ASHA ABDULLA JUMA – (K.n.y **MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA KATIBA NA SHERIA):**

Maoni na Ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria Kuhusu Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali Na. 2 wa Mwaka 2021 *(The Written Laws Miscellaneous Amendments Act No. 2, 2021).*

SPIKA: Makofi hayatoshi hayo, Mheshimiwa Asha Mshua huyo, yeye nafasi yake ni Makamu wa Makamu. *(Makofi/Kicheko)*

Katibu.

NDG. PAMELA PALLANGYO – KATIBU MEZANI:

MASWALI NA MAJIBU

SPIKA: Tunaanza na Ofisi ya Rais TAMISEMI, swali la Mheshimiwa Doroth George Kilave, Mbunge wa Temeke, tafadhali uliza swali lako.

Na. 15

Ujenzi Wa Barabara ya Buza/Nzasa – Kilungule

MHE. DOROTHY G. KILAVE aliuliza: -

Je, ni lini ujenzi wa barabara ya Buza/Nzasa – Kilungule pamoja na daraja litamalizika hasa ikizingatiwa kuwa barabara hiyo inawaunganisha wananchi wa Temeke na Mbagala.

SPIKA: Majibu ya swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri, Tawala za Miko na Serikali za Mitaa, Mheshimiwa David Silinde tafadhali.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DAVID E. SILINDE) alijibu: -

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais –TAMISEMI, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Dorothy George Kilave Mbunge wa Jimbo la Temeke kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Spika, Mradi unatekelezwa kupitia *DMDP*, Halmashauri ya Manispaa ya Temeke inatekeleza Mkataba wa ujenzi wa Barabara ya Nzasa – Kilungule – Buza yenye urefu wa kilometa 7.6. Kati ya hizo kilometa 5.4 zinajengwa kwa kiwango cha lami na kilometa 2.2 kwa kiwango cha zege; na ujenzi wa stendi ya mabasi Buza fungu namba 14 wenye thamani ya shilingi bilioni 19.13 bila *VAT,* chini ya Mkandarasi Mjenzi *Group Six International Ltd.* Fedha hizi ni Mkopo wa Serikali kutoka Benki ya Dunia na unaotekelezwa kupitia Wakala wa Barabara za Vijijini na Mijini *(TARURA).*

Mheshimiwa Spika, ujenzi wa mradi huu ulianza kutekelezwa tarehe 01 Aprili, 2020 na unatarajiwa kukamilika tarehe 30 Oktoba, 2021. Mpaka sasa ujenzi umefikia asilimia 69 na fedha kiasi cha shilingi bilioni 8.05 zimelipwa.

Mheshimiwa Spika, Serikali itaendelea kufanya matengenezo ya miundombinu ya barabara za Jimbo la Temeke kulingana na upatikanaji wa fedha ili kuimarisha miundombinu ya usafiri na usafirishaji.

SPIKA: Mheshimiwa Dorothy swali la nyongeza.

MHE. DOROTHY G. KILAVE: Mheshimiwa Spika, ahsante. Nikiri tu kwamba nashukuru sana kwa majibu mazuri ya Serikali yetu, na niseme tuna matumaini mazuri sana, kwamba mtaimaliza barabara hii kwa kipindi mlichosema ili watu wa Temeke tuweze kupita kwa usalama wetu, ahsante. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana, majibu ya swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri. Aaah! ameshukuru tu eeh? Aaah! nilikuwa nipo mbali, nakushukuru sana kwa kushukuru na kuniokolea muda; lakini palikuwa na maswali ya nyongeza. Mheshimiwa Halima Mdee.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Spika, miaka ya mwanzo ya 2000, Serikali kupitia Wizara ya Ardhi ilikuwa na miradi ya viwanja 20,000, ambapo kwenye Jimbo la Kawe ilihusisha Kata ya Mbweni na Kata ya Bunju.

Mheshimiwa Spika, wananchi wakati wanalipia viwanja moja kati ya ahadi ya Serikali ilikuwa ni kutengeneza barabara za ndani. Hata hivyo, mpaka sasa hivi barabara nyingi za ndani za Kata hizi za Mbweni na Bunju kwenye mradi wa viwanja 20,000 bado ipo katika hali mbaya. Ninataka tu *commitment* ya Serikali kama itaenda kufanya uchunguzi na kuweza kwenda kufanya utaratibu wa kutengeneza barabara moja baada ya nyingine, kwa sababu wananchi walilipia kwenye viwanda.

SPIKA: Majibu ya swali hilo tafadhali. Mheshimiwa Naibu Waziri TAMISEMI.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DAVID E. SILINDE): Mheshimiwa Spika, ahsante sana. Naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Halima James Mdee kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Mbunge alichokuwa anakitaka hapa ni ahadi ambayo ilitolewa na Serikali katika miaka ya 2000 ya kutengeneza barabara za ndani katika maeneo ya Bunju na Vijibweni. Mimi nimwambie tu kwamba tumepokea kile alichokisema, kwamba anataka *commitment* ya Serikali, na sisi tunakubali kwenda maeneo hayo, tutakwenda kufanya tathmini kujionea hali ili tuone na bajeti jinsi ambavyo tutakavyopanga kutekeleza ahadi ya Serikali ambayo ilikuwa imepangwa kwa wakati huo. Ahsante sana.

SPIKA: Kuna majibu ya nyongeza Mheshimiwa Naibu Waziri Ardhi

NAIBU WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, ahsante. Nimshukuru Naibu Waziri kwa majibu yake mazuri.

Mheshimiwa Spika, nataka tu nimfahamishe Mheshimiwa Mdee kwa swali lake kwamba, ni kweli mradi huo ulikuwepo, lakini baadaye miradi yote kutoka kwenye Wizara tumeirudisha kwenye mamlaka za upangaji. Kwa hiyo ni jukumu pia la Halmashauri husika kuwasiliana na watu wa *TARURA* kwasababu zile zinakuwa zipo chini ya *TARURA* ili *TARURA* waweke kwenye mpango ili ziweze kufunguliwa kama ambavyo ilistahili kuwa.

SPIKA: Ahsante sana kwa majibu hayo. Tunaendelea na swali linalofuata la Mheshimiwa Anton Albert Mwantona, Mbunge wa Rungwe.

Na. 16

Serikali Kupima Maeneo Yote ya Umma Nchini

MHE. ANTON A. MWANTONA aliuliza: -

Je, ni lini Serikali itapima maeneo yote ya umma ikiwemo Shule, Vituo vya Afya na Zahanati kwa kutumia Sheria Na. 4 na Na. 5 ili kuondokana na matatizo ya migogoro ya mipaka kwa Wananchi, lakini pia kuondokana na hoja za ukaguzi ambazo zaidi ya asilimia 90 ya Halmashauri wanazipata?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Mheshimiwa naibu Waziri TAMISEMI, Mheshimiwa Dkt. Dugange tafadhali.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, ahsante sana. Kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais – TAMISEMI, ninaomba kujibu Swali la Mheshimiwa Anton Albert Mwantona, Mbunge wa Jimbo la Rungwe kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ni kweli kuwa baadhi ya maeneo ya umma yaliyoainishwa na kutengwa kwa ajili ya utoaji wa huduma mbalimbali za umma zinazotolewa na Serikali Kuu

na Mamlaka za Serikali za Mitaa hayajapimwa na kuwekewa alama zinazoonekana kwa urahisi. Hali hii husababisha migogoro ya mara kwa mara ya ardhi na uvamizi wa maeneo hayo.

Mheshimiwa Spika, katika kukabiliana na changamoto hizo Serikali imezielekeza halmashauri zote nchini kutenga fedha kila mwaka katika bajeti zao kwa ajili ya kupima maeneo yote ya taasisi za umma zilizo chini ya mamlaka hizo; ikiwa ni pamoja na kuweka alama zinazoonekana kwa urahisi ili kuepusha migogoro ya ardhi na kuzuia uvamizi unaofanywa na baadhi ya wananchi. Serikali ilishatoa maelekezo haya kwa Tawala za Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa; hivyo nitumie fursa hii kuzisisitiza Mamlaka za Serikali za Mitaa kuhakikisha zinatenga fedha na kutekeleza maelekezo hayo. Ahsante sana.

SPIKA: Mheshimiwa Anton.

MHE. ANTON A. MWANTONA: Mheshimiwa Spika, nashukuru kwa majibu mazuri ya Serikali. Nilikuwa naomba Serikali itoe kauli, hasa kwa kutumia Sheria Na. 5 ambako halmashauri nyingi zipo huko kupima ardhi kwa kutumia hati za kimila; kwa sababu ukiangalia kwenye *statement* nyingi za halmashauri zetu inaonekana hoja kubwa ya migogoro ni kutokuwa na hati za kumiliki ardhi.

Je, Serikali ina mpango gani kwa kutumia hati miliki za kimila kuhakikisha maeneo yote ya umma, shule na vituo vya afya yanapimwa kama inavyotakiwa?

SPIKA: Mheshimiwa Naibu Waziri wa Ardhi Dkt. Angelina Mabula nimekuona, majibu tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, ahsante. Naomba nijibu swali la nyongeza la Mheshimiwa; ya kwamba hoja yake ni ya msingi na ni nzuri, lakini, shule ambazo zinamilikiwa na halmashauri haziwezi kupimwa kwa hati ya kimila, zile zinapimwa chini ya Sheria Na. 4; kwa maana ya kwenda kwenye *general land.*

Kwa hiyo kama hitaji hilo lipo ni kwamba ni halmashauri pia, tuone namna ya kuhakikisha, na Wizara ilishaelekeza, kwamba taasisi zote za umma zipimwe. Huwezi kuipima kwa kutumia Sheria Na. 4.

Mheshimiwa Spika, niombe tu kwamba halmashauri zijipange katika kutumia Sheria Na. 5 kwasababu ile imeshaingia kwenye *general land* na haiwezekani tena kukaribisha kwenye umiliki wa kijiji. *(Makofi)*

SPIKA: Kwa hiyo Mheshimiwa Naibu Waziri zikishapimwa zitapewa hati *each* na hati ile inalipiwa kodi ya ardhi, au inakuwaje?

NAIBU WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, watapewa, na kodi inayolipwa sasa hivi; tulibadilisha sheria hapa mwaka 2019, wanalipa *token* tu, shilingi 5,000 kwa mwaka badala ya kutumia ukubwa wa eneo. *(Makofi)*

SPIKA: Eeeh! Kama hapo sawa, maana kuna shule zina ekari 200/300, sasa ukiziambia zilipe kwa utaratibu huu mwingine kwa vyovyote itashindikana.

Nimekuona Mheshimiwa Mbunge wa Iringa Mjini.

MHE. JESCA J. MSAMBATAVANGU: Mheshimiwa Spika, nashukuru kwa kunipa nafasi. Pamoja na maeneo ya umma kama ambavyo Serikali imeelekeza na kuzielekeza halmashauri kupima lakini migogoro mingine mingi tunapata sana kwenye taasisi kama Majeshi na Magereza. Kwa mfano, Iringa pale Kata ya Isakalilo ina mgogoro mkubwa wa ardhi wa mipaka pamoja na wananchi na Jeshi la Magereza.

Je, Serikali inahusiana vipi na Wizara nyingine kuhakikisha pia inatatua hilo.

SPIKA: Bado tupo kwako Naibu Waziri Ardhi, na kwa kweli Magereza ina migogoro mingi na wananchi.

NAIBU WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, ahsante sana, pia nimshukuru na muuliza swali.

Mheshimiwa Spika, Wizara katika zoezi zima la utatuzi wa migogoro kila tunapokwenda kwenye zoezi la migogoro utatuzi wake tunashirikisha halmashauri husika na tunashirikisha pande zote mbili. Na unapotaka kutatua mgogoro lazima uwe na lile Gazeti la Serikali linalotangaza mipaka ya eneo husika; na hauwezi kuutatua mgogoro ule *unless* mmekwenda kwenye *site* na kuweza kutafsiri. Kwa hiyo kazi kama Wizara tunayoifanya katika migogoro hiyo ya taasisi na wananchi tunaendelea kuitatua kwa kuzingatia sheria zinasema nini na mara nyingi tunapokwenda, Halmashauri husika inahusishwa na pande mbili zinazogombana zinahusika.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, kama Kata ya Isakalilo na Magereza bado kuna mgogoro naelekeza wapimaji wa Mkoa wa Iringa wafike kule *site* ili waone namna ya kutafsiri mpaka ili kuondoa mgogoro huo.

SPIKA: Ahsante, Mheshimiwa Condester Michael Sichwale, Mbunge wa Momba.

MHE. CONDESTER M. SICHALWE: Mheshimiwa Spika, ahsante naomba nirekebishe kidogo, Sichalwe badala ya Sichwale, nashukuru kwa nafasi.

Na. 17

Migogoro ya Ardhi Kati ya Wawekezaji ya Wananchi – Momba

MHE. CONDESTER M. SICHALWE aliuliza:-

Je, Serikali ina mpango gani kutatua migogoro ya ardhi kati ya wawekezaji katika kilimo na wananchi wa Kata za Kapele, Ndalamo, Ikama, Nzoka, Msanyani na Kamsamba?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Mheshimiwa Naibu Waziri TAMISEMI, Dkt. Dugange tafadhali.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (MHE. DKT. FESTO J. DUGANGE) alijibu: -

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nchi Ofisi ya Rais-TAMISEMI, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Condester Michael Sichalwe, Mbunge wa Momba kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, katika Halmashauri ya Wilaya ya Momba kumekuwa na migogoro ya ardhi kati ya wawekezaji katika kilimo na wananchi katika Kata za Kapele, Ndalamo, Ikama, Nzoka, Msanyani na Kamsamba. Migogoro hii imetokana na uuzaji holela wa ardhi uliokuwa unafanywa na baadhi ya viongozi wa vijiji katika kata hizo.

Mheshimiwa Spika, ili kutatua migogoro hiyo, Serikali kupitia Sekretarieti ya Mkoa wa Songwe pamoja na Halmashauri ya Wilaya ya Momba imefanya uhakiki na kubaini jumla ya migogoro 38. Kati ya migogoro hiyo, migogoro 34 tayari imetatuliwa na migogoro minne ipo katika hatua mbalimbali za utatuzi.

Mheshimiwa Spika, Serikali imeweka utaratibu rasmi wa kisheria katika uuzaji na ukodishaji ardhi ili kuepusha migogoro kati ya wawekezaji na wananchi.

Mheshimiwa Spika, ahsante sana.

SPIKA: Ahsante sana, Mheshimiwa Condester.

MHE. CONDESTER M. SICHALWE: Mheshimiwa Spika, ahsante. Naomba kuongeza maswali ya nyongeza kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Spika, nini tamko la Serikali kutokana na wawekezaji hawa wakati mwingine kujichukulia sheria mkononi na kuwafungulia watu kesi na kuwaweka ndani ikiwa

hata wao hawafuati Sheria ya Ardhi, ikiwa ni pamoja na kuwa na hati sahihi, kuendeleza maeneo yale pamoja na kulipa kodi ya ardhi?

Mheshimiwa Spika, swali la pili; ni lini Wizara ya Ardhi itaingilia kati usimamizi bora wa matumizi ya ardhi ili kuepusha migogoro kati ya wakulima na wafugaji ambayo inaendelea kushika kasi ndani ya Jimbo la Momba?

SPIKA: Mheshimiwa Naibu Waziri Ardhi majibu tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, nashukuru kwa maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Condester.

Mheshimiwa Spika, napenda tu nimhakikishie; kwenye swali lake la kwanza anataka kujua nini tamko la Serikali kwa hawa wawekezaji ambao wanajichukulia sheria mkononi.

Mheshimiwa Spika, kwanza nitoe rai tu kwa wananchi kuhusu namna ya uuzaji wa ardhi kwa wawekezaji. Tuwaombe sana, kwa sababu mara nyingi wawekezaji wanaenda moja kwa moja kwenye maeneo, wanaonana na watu bila kufuata taratibu na wanauziana bila kuzingatia sheria; na hatima yake anapokuwa amepewa hati yake wewe ulimuuzia hekari 100, anakuja na hati yenye hekari zaidi ya 100, ni kutokana na nyaraka ambazo zinatakiwa kuwepo kwa kuzingatia sheria yenyewe.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo mimi niwaombe, kwanza nitoe rai, kwamba, ili kuondoa hii migogoro uuzwaji wowote wa ardhi lazima uhusishe halmashauri husika ambao ndio wanaotambua mipaka yako na namna ambavyo mnaweza kuuziana ardhi kwa wawekezaji. Na wakati mwingine unaweza ukamuuzia mtu ambaye hata si raia wa Tanzania ilhali hairuhusiwi kwa raia wa kigeni kuweza kumiliki ardhi.

Mheshimiwa Spika, kwa suala la kodi ambazo hawalipi, tayari tulishaanza mkakati wa kuwafuatilia.

Tunachohitaji tu ni halmashauri husika kuona ni namna gani pia ya kuanza ule mchakato wa kufuata sheria, taratibu zile za kutoa maonyo kuanzia kwenye Kifungu cha 45 mpaka 48 ambavyo vinaelekeza njia nzuri ya kuweza kumnyang'anya mtu hati yake hata kama amepewaa kisheria.

Mheshimiwa Spika, swali la pili, anasema ni lini Wizara itaingilia kati ili kumaliza migogoro hii ya wakulima na wafugaji. Tatizo hilo linaweza likaisha pale tu ambapo kijiji kitakuwa na mpango wa matumizi ya ardhi; na matumizi ya ardhi hayapangwi na Wizara, yanapangwa na maeneo husika. Kwa hiyo sisi kama Wizara *intervention* yetu inakuja pale ambapo tunakuja sasa kuridhia kile ambacho mnakubaliana katika kutenga maeneo. Kwamba wafugaji wanatengewa maeneo yao, wakulima maeneo yao, maeneo ya makazi nayo yanakuwepo. Kwa hiyo tunapokwenda sisi ni kuweka ile mipaka kwa ajili ya kuheshimu taratibu hizo.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, kama vijiji hivi havijawa na mpango wa matumizi basi tunaielekeza pia Tume ya Mpango wa Matumizi Bora ya Ardhi ikashirikiane na Wilaya ya Momba waweze kuweka matumizi ya ardhi katika maeneo yenye mgogoro. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana. Nimekuona Mheshimiwa Mbunge wa Arumeru Mashariki uliza swali lako, Dkt. Pallangyo.

MHE. DKT. JOHN D. PALLANGYO: Mheshimiwa Spika, nakushukuru sana kwa kuniona, tatizo lililoko kule Momba linafanana sana na kule Arumeru Mashariki maeneo ya Kia kwenye mashamba ya Malula. Wakulima wa eneo lile walipewa *notice* na Serikali kwamba wataondolewa lakini wangefidiwa. Hata hivyo, kabla ya zoezi hilo kufanyika kukazuka mgogoro na wawekezaji hawajaonekana pia Serikali inasema kwamba wakulima wale wako pale kimakosa na mashamba yale yalikuwa ni ya Serikali. Je, ni lini Serikali itatoa tamko kuhusu wakulima wale kwamba watafidiwa au la au wataendelea na kufanya kazi zao za kilimo?

SPIKA: Ahsante. Naibu Waziri Ardhi, Mheshimiwa Angeline Mabula, mambo ya ardhi yana tabu.

NAIBU WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Dkt. Pallangyo, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, katika maeneo ambayo kumekuwa na migogoro kati ya wawekezaji na wananchi maeneo mengi ambayo yana migogoro ni yale ambayo wawekezaji walipewa na wakayatelekeza mashamba yao matokeo yake wananchi wakawa wameingilia pale. Kisheria ni kwamba kama mtu amekaa pale kwa muda wa miaka 12 bila kusumbuliwa anakuwa na uhalali wa kuendelea kumiliki eneo lile kama katikati hapakuwa na mawasiliano ya kuweza kujua kwamba anadai eneo lake limevamiwa au namna gani. Sasa pale kama Serikali ilishaingia na kuwatambua kwamba wananchi wana haki basi hilo kwa sababu ndio nimelipata hapa, naomba nilichukue ili nifanye ufuatiliaji wa karibu kuweza kujua uhalisia wa kile anachokisema na hali halisi.

Mheshimiwa Spika, jambo lingine ambalo nataka kuzungumzia katika maswali haya hasa katika mashamba yaliyotelekezwa ni jukumu pia la mamlaka zenyewe za upangaji kufanya ufuatiliaji kuweza kufanya ukaguzi kuona mashamba yote yale ambayo yanamilikiwa na wawekezaji au hata kama ni mtu binafsi lakini amelitelekeza kwa maana ya kukiuka masharti yaliyoko kwenye hati yake, utaratibu wa kuanza kutaka kumnyanganya unaanzia kwenu kama halmashauri.

Kwa hiyo, wakishaleta sisi kazi ya Waziri ni kumshauri Mheshimiwa Rais kufuta pale ambapo anakuwa amekizi vigezo. Kwa hiyo, nitoe rai kwa halmashauri zote kule kuliko na mashamba pori ni jukumu la halmashauri sasa kuanza kufanya ufuatiliaji, ku-*save notice,* kutoa maonyo na mwisho wa siku wakipendekeza kufutwa Wizara itakuwa tayari kushirikiana nao kuhakikisha taratibu zinafuatwa, ahsante.

SPIKA: Ahsante sana. Kabla hatujaendelea, nilisahau kutoa mwongozo kwamba Waheshimiwa Mawaziri mnaweza mkajibu kwa kutumia *microphone* zenu pale pale mlipo ili kuepusha wote kutumia *microphone* moja. *Microphone* hii ya mbele tuibakize kwa mtoa hoja atakapokuja kutoa hoja na baadaye labda kuhitimisha pale itakapobidi, lakini tutumie *microphone* zetu pale tulipo. *(Makofi)*

Tunaendelea na Ofisi ya Rais, Utumishi na Utawala Bora, Mheshimiwa Janejelly James Ntante.

Na. 18

Watumishi Kuteremshwa Vyeo na Mishahara Baada ya Kujiendeleza

MHE. JANEJELLY J. NTANTE aliuliza:-

Serikali inawahimiza watumishi kujiendeleza kielimu, lakini baada ya kuhitimu wanapoomba kubadilisha kada huteremshwa vyeo na mishahara:-

Je, Serikali haioni ipo haja ya kuwaacha na mishahara yao ili kujiendeleza isiwe adhabu?

SPIKA: Majibu ya swali hilo Mheshimiwa Deogratius Ndejembi, Naibu Waziri Utumishi na Utawala Bora, Ofisi ya Rais.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, MENEJIMENTI YA UTUMISHI WA UMMA NA UTAWALA BORA alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Janejelly James Ntante, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Ofisi ya Rais, Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora, imeendelea kutoa Miongozo mbalimbali kuhusu namna ya

kuwabadilisha kada/kazi watumishi waliojiendeleza kitaaluma. Aidha, Serikali inatambua umuhimu wa watumishi kubadilishwa na kupangiwa kazi kulingana na taaluma zao. Hivyo, kupitia Waraka wa Barua Kumb. Na. C/AC.44/45/01/ A/83 ya tarehe 01 Desemba, 2009, Serikali iliweka utaratibu wa kufuata wakati wa kuwabadilisha kada watumishi waliojiendeleza kitaaluma ambapo kuna aina mbili za kubadilishwa kada bila kuathiri watumishi waliomo katika kada hizo.

(i) Kumbadilisha kazi mtumishi aliyejiendeleza na kupata sifa zinazompandisha hadhi kitaaluma, mfano Afisa Kilimo Msaidizi kuwa Afisa Kilimo. Watumishi wa aina hii hubadilishwa hadhi na kuingizwa katika kada mpya kwa kuzingatia cheo cha kuanzia cha kada mpya. Iwapo vyeo walivyokuwa navyo vilikuwa na mishahara mikubwa kuliko mishahara ya cheo walichopewa baada ya kubadilishwa, huombewa kibali cha kuendelea kulipwa mishahara waliyokuwa wakilipwa kama mishahara binafsi hadi watakapopandishwa vyeo vyenye mshahara mkubwa kuliko mishahara binafsi. Utaratibu huu pia unawahusu watumishi wa kada saidizi ambao taaluma walizo nazo hazina vyuo vinavyotoa Astashahada/Stashahada au Shahada katika fani wanazofanyia kazi mfano Walinzi na Wasaidizi wa Ofisi.

(ii) Aina ya pili ni kuwabadilisha kazi watumishi waliojiendeleza katika fani nyingine tofauti na zile walizoajiriwa nazo kwa lengo la kukidhi matilaba ya kazi *(job satisfaction)* bila kuzingatia mahitaji ya mwajiri. Hawa hulazimika kubadilishwa kazi na kuingizwa katika cheo na ngazi ya mshahara wa cheo kipya na hawastahili mishahara binafsi kutokana na kulinda ukuu kazini na kuwajengea uzoefu wa kazi mpya ambazo wamezichagua wenyewe.

Mheshimiwa Spika, kwa msingi huu, Serikali inasititiza watumishi wa umma kujiendeleza katika kada walizoajiriwa nazo ili kuimarisha ufanisi wa utendaji kazi na kuwa wabobezi katika fani zao. Aidha, watumishi wa umma wanaaswa kupata ushauri kwa waajiri wao wanapotaka kujiendeleza kwenye fani tofauti na wanazofanyia kazi. Waajiri wanao

wajibu wa kutenga nafasi za kuwabadilisha kada wale waliojiendeleza katika fani zao ili kuhakikisha kuwa rasilimali hiyo muhimu inatumika ipasavyo. Aidha, waajiri wahakikishe kuwa wanawashauri vizuri watumishi wao kabla ya kubadilishiwa kada/kazi watumishi waliojiendeleza kwenye fani tofauti. Endapo kwa namna yoyote kuna suala ambalo lina mazingira tofauti na haya, mwajiri au mtumishi mwenyewe anaweza kuomba ufafanuzi kutoka katika Ofisi ya Rais, Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora wakati wowote.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha.

SPIKA: Mheshimiwa Janejelly nimekuona, swali la nyongeza.

MHE. JANEJELLY J. NTANTE: Mheshimiwa Spika, ahsante. Pamoja na majibu mazuri ya Serikali na juhudi ambazo zimekuwa zikifanywa kwa sasa hivi na Menejimenti ya Utumishi wa Umma kuboresha maisha ya watumishi lakini bado nina maswali mawili ya nyongeza.

Mheshimiwa Spika, swali la kwanza, hivi Serikali haioni kumshusha mtumishi mshahara ni mojawapo ya adhabu apewazo anapokuwa na utovu wa nidhamu?

Mheshimiwa Spika, swali la pili, ni lini sasa Serikali mtatoa tamko la kwamba hawa watumishi wanaofanyiwa *recategorization* mishahara yao ikiwa chini ya vyeo vile wanavyoenda kuanzia watabaki na mishahara yao?

SPIKA: Majibu, tafadhali.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, MENEJIMENTI YA UTUMISHI WA UMMA NA UTAWALA BORA: Mheshimiwa Spika, napenda kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Mbunge, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Spika, nianze kusema siyo adhabu kumshusha mshahara mtumishi ambaye ametaka

kubadilishiwa kada yaani *recategorization* kwa *job satisfaction* kwa sababu bila kufanya hivyo utakuta mwalimu tayari alikuwa ameshapanda daraja juu na sasa ameomba kuwa Afisa Sheria, natolea mfano, ni lazima aende kuwa Afisa Sheria Daraja la II, *entry point* ili kutengeneza *seniority* katika eneo la kazi. Bila ya kufanya hivyo, tunaweza tukawa tunawabadili kada watumishi anakwenda katika idara husika anakuta tayari kuna watumishi wengine waliotumikia kada hiyo miaka mingi yeye akaenda kuwa *senior* zaidi yao kwa sababu tu alishatumikia cheo kingine na kada nyingine. Kwa hiyo, kwa ajili ya kulinda hiyo *seniority* ni lazima aende katika *entry point* ya kazi ile aliyoiomba.

Mheshimiwa Spika, lakini akiwa ametumikia cheo kikubwa zaidi kwingine atahamia kule na mshahara binafsi ataombewa na mwajiri. Akiombewa mshahara binafsi atabaki nao kama nilivyosema katika jibu langu la msingi kwamba baada ya kufikia cheo sasa tuchukulie Afisa Sheria labda kafika kuwa *Principal* basi atalipwa mshahara ule wa *Principal* na ataacha mshahara wake wa mwanzo.

Mheshimiwa Spika, kwenye swali lake la pili, utumishi wa umma unaongozwa kwa sheria, taratibu na kanuni na miongozo mbalimbali inayotolewa. Kwa wale wote ambao wanastahili kufanyiwa *recategorization* ni wajibu wa waajiri kwanza kutenga bajeti kwa ajili ya kufanya *recategorization.* Mbili, ni wajibu wa mwajiri kumfanyia *recategorization* huyo mtumishi na kumwacha na mshahara binafsi endapo kada yake ni ileile ambayo amejiendeleza nayo. Hili si ombi ni kwa mujibu wa sheria, taratibu na miongozo ya utumishi wa umma. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, naomba Mheshimiwa Mbunge kama kuna mifano maeneo mengine Waziri wangu pamoja na mimi mwenyewe tuko tayari kwenda kuweza kuwashughulikia hawa Maafisa Utumishi na waajiri ambao hawatekelezi sheria.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, naomba nihitimishe kwa kusema hivyo, nashukuru sana. *(Makofi)*

SPIKA: Jamani Waheshimiwa Wabunge, swali la Mheshimiwa Janejelly liko *trick* na majibu ni mazuri sana na ndivyo msimamo wa Serikali ulivyo lakini mtu alikuwa Mkurugenzi wa Shirika la Umma anateuliwa labda kwa mfano kuwa Katibu Mkuu, si mnajua ilivyo kwenye shirika kuna mishahara mikubwa anakuwa Katibu Mkuu halafu anakuja na mshahara wake. Anaanza Ukatibu Mkuu leo anapata mshahara ule ambao ni mara mbili, mara tatu ya Makatibu Wakuu *senior* aliwaokuta katika mfululizo wa kawaida lakini anakuja na mshahara wake na hiyo ndio *common practice.*

Sasa *principle ni principle* kwamba kila mtu atakapoenda katika nafasi fulani atakuwa na *entry* ya mwanzo ya hapo na atapokea mshahara huo, ndio iwe *principle.* Hata kule kuombewa sasa kwa nini aombewe, wewe mradi umeteuliwa leo kuwa Katibu Mkuu utaanza na mshahara wa Katibu Mkuu leo, umeteuliwa leo kuwa Mkurugenzi utaanza na mshahara wa Mkurugenzi leo na hao wengine nao waanze hapo leo, ikishakuwa *principle* ni kuifuata tu hapo ni *fair.* Sasa ikiwa wengine wanaombewa, wengine wanahama na mishahara, halafu wengine haiwi hivyo, mjaribu mkaliangalie kidogo hilo jambo lilivyo. *(Makofi)*

Tunaendelea na Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi, Mheshimiwa Dokta Alfred James Kimea, Mbunge wa Korogwe Mjini

Na. 19

Serikali Kutekeleza Ahadi ya Ujenzi wa Barabara

MHE. ALFRED J. KIMEA aliuliza:-

Je, ni lini Serikali itatekeleza ujenzi wa barabara kwa kiwango cha lami kutoka Old Korogwe kwenda Kwamndolwa - Magoma - Mashewa - Bombomtoni - Maramba hadi Mabokweni yenye urefu wa kilomita 127.54 kama ilivyoahidiwa na Mheshimiwa Rais pamoja na Waziri Mkuu kwa wananchi wa Korogwe?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Ujenzi na Uchukuzi, tafadhali

NAIBU WAZIRI WA UJENZI (MHE. ENG. GODFREY K. MSONGWE) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Ujenzi na Uchukuzi, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Dkt. Alfred James Kimea, Mbunge wa Korogwe Mjini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, barabara ya Old Korogwe – Kwamndolwa – Magoma – Mashewa – Bongomtoni – Maramba hadi Mabokweni yenye urefu wa kilometa 127.69 ni barabara ya Mkoa inayohudumiwa na Wizara yangu kupitia Wakala wa Barabara Tanzania *(TANROADS*).

Mheshimiwa Spika, Serikali inatambua umuhimu wa barabara hii kiuchumi kwa wananchi wanaoishi maeneo inayopita barabara kama ilivyotajwa hapo juu. Ili kuweza kutekeleza ahadi ya Mheshimiwa Rais, Serikali inaendelea kutafuta fedha kwa ajili ya kufanya upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa barabara hii kwa ajili ya ujenzi kwa kiwango cha lami.

Mheshimiwa Spika, wakati Serikali ikiendelea kutafuta fedha za ujenzi kwa kiwango cha lami, Wakala wa Barabara Tanzania *(TANROADS)* itaendelea kuifanyia matengenezo mbalimbali barabara hii ili iendelee kupitika majira yote ya mwaka. Katika mwaka wa fedha 2021/2022 jumla ya shilingi milioni 1,450.78 zimetengwa kwa ajili ya matengenezo mbalimbali.

SPIKA: Mheshimiwa Mbunge wa Korogwe Mjini, umeridhika?

MHE. DKT. ALFRED J. KIMEA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru na nashukuru kwa majibu mazuri na Naibu Waziri, pia tunashukuru kwa ajili ya fedha zilizotengwa kwa ajili ya matengenezo madogomadogo lakini matengenezo haya madogomadogo hayakidhi haja ya barabara hii kwani

wakati wa mvua inaharibika kabisa na tunakosa mawasiliano kati ya mji mmoja hadi mwingine. Je, Serikali haioni kuna haja ya kutupa *commitment* ni wakati gani barabara hii itajengwa kwa kiwango cha lami ili tutatue changamoto hii kabisa? *(Makofi)*

SPIKA: Mheshimiwa Naibu Waziri tunakuomba majibu, tena ukumbuke imeandikwa kwenye swali ahadi hii ni ya Mheshimiwa Waziri Mkuu na yupo hapa anasikiliza, sasa majibu Mheshimiwa Naibu Waziri. *(Kicheko)*

NAIBU WAZIRI WA UJENZI (MHE. ENG. GODFREY K. MSONGWE): Mheshimiwa Spika, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Dkt. Alfred James Kimea, Mbunge wa Korogwe Mjini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ni kweli barabara zote za changarawe ama za udongo na hasa maeneo ya mwinuko inaponyesha mvua huwa zinakuwa na changamoto ya kuondoka udongo ama changarawe. *Commitment* ya Serikali pamoja kutekeleza ahadi ya Rais na Waziri Mkuu tayari Serikali inatafuta fedha ili tuweze kufanya usanifu wa kina ili barabara hii iweze kujengwa kwa kiwango cha lami. Kwa hiyo, Serikali inatafuta fedha na fedha ikipatikana barabara hii itajengwa kwa kiwango cha lami asante.

SPIKA: Kwa sababu ya muda tuendelee Waheshimiwa, Mheshimiwa Kilumbe Shaban Ng'enda, Mbunge wa Kigoma Mjini bado tuko Ujenzi na Uchukuzi

Na. 20

Kukamilika kwa Ujenzi wa Bandari Kavu ya Katosho – Kigoma

MHE. KILUMBE S. NG'ENDA aliuliza:-

Je, Serikali ina mpango gani wa kukamilisha ujenzi wa bandari kavu inayojengwa Katosho Kigoma?

SPIKA: Majibu ya swali hilo muhimu kwa watu wa Kigoma, Naibu Waziri Ujenzi na Uchukuzi, Mheshimiwa Mwita Waitara, tafadhali

NAIBU WAZIRI WA UJENZI NA UCHUKUZI (MHE. MWITA M. WAITARA) alijibu: -

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Ujenzi na Uchukuzi, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Kilumbe Shabani Ng'enda, Mbunge wa Kigoma Mjini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Bandari Kavu ya Katosho Kigoma ni kituo kilichosanifiwa na Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari Tanzania *(TPA)* kwa ajili ya kuhudumia tani laki tano (500,000) kwa mwaka ili kusaidia kampuni za usafirishaji kuhifadhi makasha kwa muda kabla na baada ya kusafirishwa ndani au nje ya nchi kupitia Bandari ya Kigoma.

Mheshimiwa Spika, kwa hivi sasa upitishaji wa shehena katika bandari ya Kigoma umekuwa ukiongezeka kutoka wastani wa tani 180,000 hadi 200,000 kwa mwaka. Hata hivyo, ongezeko hili la upitishaji wa shehena katika bandari hiyo ni chini ya asilimia 50 ya uwezo uliosanifiwa wa kupitisha tani 700,000 kwa mwaka katika bandari hiyo na hivyo kuifanya bandari Kavu ya Katosho Kigoma kutokuwa na matumizi ya kuweza kusaidia bandari ya Kigoma kwa kuwa bado haijaelemewa katika kuhudumia shehena iliyokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, *TPA* imekwishalipa fidia wananchi wanaopisha ujenzi wa Bandari Kavu ya Katosho Kigoma yenye ukubwa wa hekta 69 na kazi ya ujenzi wa uzio kwa eneo lote la bandari hiyo imekamilika. Usanifu wa ujenzi wa sakafu ngumu na majengo ya huduma umekamilika na tutaanza kuijenga kwa awamu kuendana na ongezeko la upitishaji wa shehena kuanzia mwaka ujao wa fedha (2022/ 2023). Aidha, uendelezaji wa Bandari Kavu ya Katosho Kigoma upo katika Mpango Kabambe wa *TPA* kwa mwaka 2009 hadi 2028.

SPIKA: Swali la nyongeza.

MHE. KILUMBE S. NG'ENDA: Mheshimiwa Spika, kwanza, nashukuru sana kwa majibu yaliyotolewa na Serikali na katika majibu hayo inaonekana kwamba imekadiriwa tani 500,000 ndiyo zitakazokuwa zinapita kwenye bandari hiyo kavu lakini mpaka sasa ni tani 200,000 tu, kwa hiyo, wanasema bandari haijazidiwa.

Mheshimiwa Spika, lakini jambo la msingi ambalo nilitaka Serikali ilifahamu ni kwamba kutokuongezeka kwa mizigo kumetokana na kukosekana kwa mabehewa ya mizigo na ubovu wa reli vitu ambavyo vinakwenda kutengenezwa katika bajeti ya mwaka huu. Je, Serikali haioni kama ni busara kwenda sambamba na kukamilisha bandari hiyo badala ya kusubiri bandari izidiwe wakati ile bandari kavu ya kuhifadhi makasha itakuwa haijakamilika?

SPIKA: Majibu ya maswali haya ya Mbunge wa Kigoma Mjini

NAIBU WAZIRI WA UJENZI NA UCHUKUZI (MHE. MWITA W. WAITARA): Mheshimiwa Spika, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Kilumbe Shabani Ng'enda, Mbunge wa Kigoma Mjini, kama ifuatavyo: -

Mheshimiwa Spika, ni kweli kwamba shehena ilikuwa imepungua na mwaka huu wa fedha tunaongeza mabehewa na katika jibu la msingi utaona tayari fidia ya eneo hilo lote hekta 69 imeshafidiwa na mwaka wa fedha ujao tunaanza ujenzi. Kwa hiyo, kwa kadri tutakuwa tunapata fedha tutakuwa tunajenga kwa kadri ya mahitaji yanavyokua. Naomba nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge kwamba bandari hii haitazidiwa na itajengwa kadri tutakapokuwa tunapata fedha. Kwa hiyo, asiwe na wasiwasi wowote ule, tunalifanyia kazi, ahsante.

SPIKA: Ahsante sana. Tunaenda sasa Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia ya Habari na swali la Mheshimiwa Profesa Patrick Alois Ndakidemi, Mbunge wa Moshi Vijijini.

Na. 22

Hitaji la Mnara wa Mawasiliano ya Simu katika Kata ya Uru Shimbwe

MHE. PROF. PATRICK A. NDAKIDEMI aliuliza:-

Je, ni lini Serikali itajenga minara ya mawasiliano ya simu katika Kata ya Uru Shimbwe Jimbo la Moshi Vijijini kupitia Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote?

SPIKA: Ahsante. Mheshimiwa Naibu Waziri tafadhali majibu ya swali hilo.

NAIBU WAZIRI WA MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Mawasiliano na Teknolojia ya Habari, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Prof. Patrick Alois Ndakidemi, Mbunge wa Moshi Vijijini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote inatambua changamoto ya ukosefu wa huduma za mawasiliano katika Kata ya Uru Shimbwe yenye Vijiji vya Shimbwe Chini na Shimbwe Juu. Tathmini katika Kata hii ilifanyika mwezi Machi mwaka 2021 na kubainika kuwa vijiji hivi vina changamoto ya upatikanaji wa huduma za mawasiliano. Hivyo, Vijiji hivi vya Kata ya Uru Shimbwe vitaingizwa katika zabuni zijazo za kupata mtoa huduma wa kuvifikishia huduma za mawasiliano. Nashukuru.

SPIKA: Ameridhika Mheshimiwa Profesa nashukuru. Nilikuona Mheshimiwa Catherine Magige. Kumbe Mheshimiwa Profesa umesimama?

MHE. PROF. PATRICK A. NDAKIDEMI: Ndio.

SPIKA: Sawa, niliona kama umeniambia umeridhika. Karibu.

MHE. PROF. PATRICK A. NDAKIDEMI: Mheshimiwa Spika, ahsante kwa kunipa fursa ya kuuliza swali la nyongeza. Naishukuru Serikali kwa majibu mazuri, lakini nina swali la nyongeza ambalo lina vipengele viwili.

Mheshimiwa Spika, kwanza, katika Kata ya Uru Shimbwe kuna shida kubwa sana ya huduma ya mawasiliano ya Radio hasa kwa Redio yetu ya Tanzania na *Television* yetu ya Taifa. Pili, kuna shida ya huduma ya *internet* na imesababisha Kata ya Uru Shimbwe ishindwe kutuma taarifa kupitia kwenye zahanati yetu kwenye Shirika la Bima la Afya. Je, Serikali ina mpango gani wa kuhakikisha kwamba huduma hizi zinaboreshwa kwenye eneo la Uru Shimbwe?

SPIKA: Majibu Mheshimiwa Naibu Waziri, *Engineer* Andrea Kundo. Nikwambie tu Mheshimiwa Naibu Waziri Uru Shimbwe huko yaani ni kule juu kwenye makorongo yale ambako kwa kweli wanahitaji mawasiliano. Karibu kwa majibu.

NAIBU WAZIRI WA MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI: Mheshimiwa Spika, ahsante. Napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Mbunge, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kwanza nitumie fursa hii kumpongeza sana Mheshimiwa Patrick Alois Ndakidemi Mbunge wa Moshi Vijijini kwa sababu masuala haya tumekuwa tukiwasiliana na jiografia ya eneo husika tayari ameshanieleza jinsi ilivyo. Hata hivyo, kupitia mpango wa Serikali wa kuhakikisha kwamba tunafikisha huduma za mawasiliano vijijini zikiambatana na usikivu wa redio katika maeneo husika tayari Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania *(TCRA)* imeshaanza kufanya tathmini katika maeneo husika.

Mheshimiwa Spika, vilevile katika eneo ambalo ameongelea kuhusu upatikanaji wa *data,* Serikali tayari imeshatoa maelekezo kwa watoa huduma wote, sehemu yoyote ambapo tutapeleka mradi wowote ule, lazima mradi huo ukajengwe wa kutoa huduma ya kuanzia *3G* maana yake ni kwamba, ni lazima sasa Tanzania tutakuwa na miradi

au minara ambayo itakuwa inatoa huduma ya *internet.* Nasema hivyo kwa sababu hapo kabla tulikuwa tunaangalia tu angalau kila Mtanzania aweze kupata mawasiliano, lakini kwa sasa tunalazimika kwa sababu ya mahitaji ya kuelekea kwenye digital *transformation* maana yake kwamba mahitaji ya *internet* ni makubwa zaidi ikiambata na eneo la Mheshimiwa Patrick, Moshi Vijijjini. Nashukuru.

SPIKA: Ahsante. Kwenye Ukumbi wa Msekwa nimemuona Mheshimiwa Zaytuni Swai.

MHE. ZAYTUN S. SWAI: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa kunipa nafasi...

MHE. HAMIDA M. ABDALLAH: Mheshimiwa Spika, mwongozo

SPIKA: Mwongozo ungesubiri basi mwisho wa maswali, halafu tutaendelea na wewe.

MHE. HAMIDA M. ABDALLAH: Mheshimiwa Spika, kuna maswali ambayo yamerukwa.

SPIKA: Nimepokea, najua ninachokifanya, Mheshimiwa Catherine Magige

MHE. ZAYTUN S. SWAI: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa kunipa nafasi, Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote una jukumu kubwa la kuboresha mawasiliano hususan kwenye sehemu za vijijini ambazo hazina mawasiliano ya simu ya kutosha, lakini juzi juzi tumeshuhudia hapa Mfuko huu ukizindua *studio* za kisasa za *TBC* wakati bado kuna sehemu hususan za vijijini hazina mawasiliano ya simu ya kutosha.

Mheshimiwa Spika, nataka kujua ni nini hasa vipaumbele vya Mfuko wa huu wa Mawasiliano kwa Wote?

SPIKA: Ahsante sana kwa swali lako. Naomba watu wa teknolojia wa upande wa Bunge waendelee kurekebisha mitambo ili ikae sawasawa.

Mheshimiwa Naibu Waziri, *Engineer* Andrea Mathew Kundo, majibu tafadhali

NAIBU WAZIRI WA MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI: Mheshimiwa Spika, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Zaytun Swai, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ni kweli kabisa ni jukumu la Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote kuhakikisha kwamba tunafikisha mawasiliano maeneo ya vijijini, lakini sio maeneo ya vijijini peke yake maeneo yote ambayo hayana mvuto wa kibiashara, kwa sababu kuna maeneo ambayo watoa huduma wengine hawawezi kwenda kuwekeza kwa sababu zao za kibiashara.

Mheshimiwa Spika, vilevile tunapoongelea kufikisha mawasiliano ni pamoja katika maeneo ambayo ni ya mipakani. Pamoja na maeneo ya mipakani, kuna maeneo ya hifadhi, kuna maeneo ambayo kwa kweli ukiangalia katika ramani vizuri ni kwamba hakuna wakazi wengi, lakini hao wakazi waliopo pale wana haki ya kupata huduma ya mawasiliano.

Mheshimiwa Spika, nasema hivyo, kwa sababu huduma ya mawasiliano tunaichukulia kama ni sehemu ya usalama, sehemu ya huduma ya msingi ya kila Mtanzania na kubwa zaidi ni uchumi wa nchi yetu.

Mheshimiwa Spika, kama unavyofahamu mawasiliano yanaenda kuwa moja ya njia kuu ya uchumi wa nchi yetu. Hivyo Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote utaendelea kufanya tathmini katika maeneo yote ambayo bado yamebaki nyuma kimawasiliano ili yaweze kufikishiwa mawasiliano. Nakushukuru sana.

SPIKA: Ahsante sana. Kwa sababu ya muda Waheshimiwa mnisamehe, tuendelee na swali la Mheshimiwa Hamida Mohamed Abdallah, Mbunge wa Lindi Mjini.

Na. 21

Hitaji la Injini ya Kivuko cha MV Kitunda – Lindi

MHE. HAMIDA M. ABDALLAH aliuliza:-

Je, ni lini Serikali itapeleka injini mpya ya Kivuko cha MV Kitunda - Lindi Mjini?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Ujenzi na Uchukuzi.

NAIBU WAZIRI WA UJENZI NA UCHUKUZI (MHE. ENG. GODFREY K. MSONGWE) alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Ujenzi na Uchukuzi, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Hamida Mohamed Abdallah, Mbunge wa Lindi Mjini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2021/ 2022, Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi kupitia Wakala wa Ufundi na Umeme Tanzania *(TEMESA),* umetenga fedha kiasi cha Shilingi Milioni 850 kupitia vyanzo vyake vya ndani kwa ajili ya ukarabati wa Vivuko nchini kikiwemo *MV* Kitunda ambacho ukarabati wake utahusisha ubadilishaji wa injini pamoja na matengenezo mengine. Ukarabati huu utaanza robo ya pili ya mwaka huu wa fedha. Ahsante.

SPIKA: Ahsante sana. Mheshimiwa Hamida.

MHE. HAMIDA M. ABDALLAH: Mheshimiwa Spika, ahsante sana. Nimshukuru Waziri kwa majibu ya Serikali ambayo ameyatoa, lakini naiomba Serikali kwamba *MV* Kitunda ni kivuko ambacho kinawasaidia sana wananchi wa Lindi kuvusha magari na bidhaa mbalimbali na shughuli za kiuchumi zinaendelea.

Mheshimiwa Spika, hivi sasa ninavyoongea kivuko kimesimama kwa muda wa wiki moja changamoto iliyopo injini Na.2 kwenye *selecta valve* kuna shida. Naiomba Serikali

kusaidia kwa haraka kupatikana kwa *valve* hii ili kivuko kiendelee kufanya kazi na wananchi waendelee kutumia kivuko hicho.

SPIKA: Ahsante sana Mheshimiwa Hamida kutoka Ukumbi wa Msekwa. Majibu ya swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri

NAIBU WAZIRI WA UJENZI NA UCHUKUZI (MHE. ENG. GODFREY K. MSONGWE): Mheshimiwa Spika, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Hamida Mohamed Abdallah, Mbunge wa Lindi Mjini, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ni kweli tunatambua umuhimu wa kivuko hiki cha *MV* Kitunda na kutokana na umuhimu wake tayari Wizara kupitia *TEMESA* imeshapeleka boti na hata hivi kutokana kwa kweli na ufuatiliaji wa karibu sana wa Mheshimiwa Hamida, Mbunge wa Lindi Mjini, tumepeleka boti kwa ajili ya kusaidia changamoto ambazo zinajitokeza.

Mheshimiwa Spika, naomba nimhakikishie Mbunge kwamba, kama tulivyoahidi kivuko hiki kitatengenezwa, lakini wakati kiko matengenezo boti hilo litaendelea kubaki hapo kwa ajili ya kusaidiana na boti la Halmashauri ya Lindi ili kuhakikisha kwamba eneo hilo halisimami kufanya kazi kati ya Lindi na Kitunda. Ahsante

SPIKA: Ahsante sana. Tunaendelea, tunarudi tena Mawasiliano na Teknolojia ya Habari, swali muhimu sana la Mheshimiwa Amina Ally Mzee, Mbunge wa Viti Maalum.

Na. 23

Kuhamasisha Vijana Kujiunga na Biashara Mtandao

MHE. AMINA ALI MZEE aliuliza:-

Je, Serikali imejipangaje kuhamasisha vijana nchini kujiunga na biashara mtandao?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Mawasiliano na Teknolojia ya Habari, Mheshimiwa *Engineer* Mathew Kundo.

NAIBU WAZIRI WA MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Mawasiliano na Teknolojia ya Habari, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Amina Ali Mzee, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Serikali imeendelea kuchukua hatua mbali mbali katika kuweka mazingira wezeshi nchini ya kuvutia wananchi wengi kujiunga na biashara mtandao hususan vijana. Mwaka 2015 Serikali ilitunga Sheria ya Miamala ya Kielektroniki kwa lengo la kutambua miamala ya kielektroniki inayofanyika kimtandao.

Mheshimiwa Spika, Serikali kwa sasa inapitia Sheria na tozo mbalimbali ambazo ni kikwazo kwa vijana, wabunifu wa TEHAMA na wale wanaochipukia *(start-ups)* ili kuweka mazingira wezeshi ya vijana kushiriki kwenye biashara mtandao. Hii hatua inakwenda sambamba na maboresho yanayoendelea ya kupunguza tozo za leseni za maudhui mtandaoni, kazi ambayo inatarajiwa kukamilika mwezi Oktoba, 2021.

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Shirika la Posta Tanzania imeanzisha jukwaa la kutangaza na kuuza bidhaa na huduma kwa njia ya mtandao ambapo maduka 270 ya kuuza na kununua bidhaa yamesajiliwa na jukwaa hili ambalo linapatikana kupitia tovuti *https://www.postashoptz.post*. Jukwaa hili limeunganishwa na mtandao wa vituo 670,000 duniani. Jukwaa hili linatoa fursa kwa wafanyabishara ikiwemo vijana kutumia mtandao huo kufanya biashara mtandao kwa kuunganisha wauzaji na wanunuzi wa bidhaa na huduma ulimwenguni. Ahsante.

SPIKA: Ahsante sana. Mheshimiwa Amina Ally Mzee, umeridhika na majibu hayo?

MHE. AMINA ALI MZEE: Mheshimiwa Spika, ahsante. Nashukuru kwa majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri, lakini niulize maswali mawili ya nyongeza kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, swali la kwanza, hatua zipi zinachukuliwa na Serikali kuwawezesha vijana wanaofanya biashara mtandao ili kuwezesha mapato ya Taifa?

Mheshimiwa Spika, swali la pili, je, Serikali ina mpango gani wa kutoa elimu na mikopo ili kuwezesha upatikanaji wa ajira ya ndani na nje ya nchi?

SPIKA: Majibu ya maswali hayo, Mheshimiwa Naibu Waziri, Andrea Kundo, tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI: Mheshimiwa Spika, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Amina Ali Mzee, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kama nilivyosema katika jibu langu la msingi, Serikali kazi yake ni kuhakikisha kwamba inaweka mazingira wezeshi kwa vijana ili waweze kufanya biashara hiyo. Sambamba na hilo kupitia biashara zozote za kimtandao Serikali imeweza kurasimisha shughuli hizo kwa kuanzisha sheria ya makosa ya kimtandao maana yake kwamba kijana ili aweze kujua mipaka ya namna gani biashara yake akaifanye.

Mheshimiwa Spika, vilevile kuna Sheria ya Mawasiliano ya Kieletroniki na Posta ya Mwaka 2010, hii yote inatoa *guidelines* za namna gani kijana anaweza kuingia katika biashara hiyo.

Mheshimiwa Spika, sambamba na hilo kwa sababu unapofanya biashara lazima kuna *transactions* zitakuwa zinafanyika, ili sasa kumlinda katika zile *transactions* Serikali pia ilichukua jukumu la kuanzisha Sheria ya Miamala ya Kieletroniki ambayo sasa *transaction* yoyote inakuwa inatambulika, anapokuwa anafanya hizi biashara.

Mheshimiwa Spika, sambamba na hilo kupitia Wizara yetu kwa kushirikiana na Ofisi ya Waziri Mkuu kupitia vijana hawa, Serikali ina mpango mzuri wa kutoa elimu ambapo vijana watakuwa wanajua namna gani na sehemu zipi wanaweza kuwa wanapata mikopo kwa ajili ya kujiongezea kipato na hatimaye tunaongeza pato la Taifa letu.

Mheshimiwa Spika, nakushukuru.

SPIKA: Ahsante sana. Tunaendelea Waheshimiwa, kabla hatujaenda Mambo ya Ndani, niwakumbushe tu kwamba unapouliza swali la nyongeza hairuhusiwi kulisoma. Kulisoma swali lako kunaashiria kwamba, swali halikuwa lako na hapa tunataka swali liwe la kwako mwenyewe, lakini ikibidi unukuu kitu cha kusoma, basi utamwomba Spika ruhusa ya kunukuu.

Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi, Mheshimiwa Mwantakaje Haji Juma, Mbunge wa Bububu, uliza swali lako, tafadhali.

Na. 24

Ukarabati wa Kituo cha Polisi – Bububu

MHE. MWANTAKAJE HAJI JUMA aliuliza:-

Je, ni lini Serikali itakifanyia ukarabati Kituo cha Polisi Bububu ambacho ni chakavu sana?

SPIKA: Majibu ya Serikali, tafadhali, Mambo ya Ndani ya Nchi.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Mwantakaje Haji Juma, Mbunge wa Jimbo la Bububu, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Serikali inatambua uchakavu wa Kituo cha Polisi Bububu na tayari tathmini kwa ajili ya ukarabati imefanyika mwezi Mei, 2021 na fedha kiasi cha shilingi 33,172,200 zinahitajika kwa ajili ya kubadilisha paa, mfumo wa umeme, mfumo wa maji taka na maji safi, pamoja na kupaka rangi. Aidha, Serikali inatafuta fedha za ukarabati wa kituo hicho ikiwa ni pamoja na vituo na makazi ya askari ya maeneo mengine ambayo yanafanyiwa tathmini kwa ajili ya ukarabati. Ahsante.

SPIKA: Mheshimiwa Mwantakaje

MHE. MWANTAKAJE HAJI JUMA: Mheshimiwa Spika, ahsante sana. Pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri, nina swali moja tu. Je, Serikali ina mpango gani wa kuendeleza kituo hiki kwa sababu kituo hiki ni chakavu, cha siku nyingi na kibovu. Sasa naiomba Serikali tufuatane, tuongozane na Waziri ili akajionee mwenyewe katika kituo hicho cha Bububu?

SPIKA: Majibu Mheshimiwa Naibu Waziri wa Mambo ya Ndani, Mheshimiwa Hamza Khamis Khamis, tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Spika, ahsante. Naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Mwantakaje Haji Juma, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kwanza nimpongeze kwa juhudi kubwa anayoifanya na najua anataka kile kituo kifanyiwe ukarabati ili kiweze kutoa huduma kwa sababu jimbo lake ni jimbo ambalo lina harakati nyingi za kiutalii ambazo zinachangia pato kubwa la Taifa. Kwa hiyo harakati hizi *sometime* zinakuwa zinapelekea athari za kiusalama.

Mheshimiwa Spika, kikubwa nimwambie tu Mheshimiwa kwamba nipo tayari kufuatana naye kwenda kukagua kituo kile chumba kwa chumba, eneo kwa eneo ili kuona wapi panahitaji marekebisho na tuko tayari kama Serikali kukirekebisha kituo kile. Nakushukuru.

SPIKA: Ahsante sana. Bado tuko Mambo ya Ndani, tunaendelea na swali la Mheshimiwa Neema Gerald Mwandabila, Mbunge wa Viti Maalum, uliza swali lako tafadhali.

Na. 25

Mahabusu Kushiriki Shughuli za Uzalishaji Mali Gerezani

MHE. NEEMA G. MWANDABILA aliuliza:-

(a) Je, ni lini mahabusu wataruhusiwa kushiriki katika shughuli za uzalishaji mali wakiwa Gerezani?

(b) Je, ni nini kauli ya Serikali katika kuwezesha Magereza kwa chakula kwa kuwa mkakati wa kila Gereza kujitegemea kwa chakula umeshindwa kutekelezeka?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Naibu Waziri Mheshimiwa Hamza Khamis Khamis, tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Neema Gerald Mwandabila, Mbunge wa Viti Maalum kutoka Songwe, kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kifungu cha 78(1) cha Sheria ya Magereza, Sura 58 iliyorejewa Mwaka 2002, kimeeleza kuwa, pamoja na mahabusu kulazimika kufanya kazi za usafi kwenye bweni analoishi na usafi wa mwili wake, vyombo anavyotumia, nguo na samani anazotumia, pia anaweza kufanya kazi za uzalishaji kwa ridhaa yake. Kifungu hiki kinasomwa sambamba na Kanuni Na. 421 ya Kanuni za Kudumu za Magereza, Toleo la Nne la Mwaka 2003.

(b) Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mpango wa kujitosheleza kwa chakula Magerezani umeanza kwa magereza nane (8) ya Songwe, Kitai, Kitengule, Mollo,

Pawaga, Arusha, Ushora na Ubena kwa lengo la kuzalisha kwa wingi na kusambaza chakula katika magereza mengine ambayo hayapo kwenye mpango. Uwezo wa kujitosheleza kwa chakula cha wafungwa umeongezeka na kufikia 54% kwa mwaka 2020/2021 ikilinganishwa na 23% kwa mwaka 2019/2020.

Mheshimiwa Spika, katika mwaka 2021/2022 Serikali imetenga shilingi bilioni sita kwa ajili ya kuongeza mashamba na kuimarisha miundombinu na zana za kilimo ili kuongeza uzalishaji na kuyafikia malengo ya kujitosheleza kwa chakula.

SPIKA: Swali la nyongeza, Mheshimiwa Mwandabila, tafadhali.

MHE. NEEMA G. MWANDABILA: Mheshimiwa Spika, ahsante. Ningependa kuuliza maswali mawili ya nyongeza japo majibu walionipa angalau yanaridisha.

Swali la kwanza, natamani kufahamu; kwa kuwa magereza wao wamekiri bado uwezo wa kulisha mahabusu na wafungwa ni mgumu, upo kwa asilimia 54. Je, hawaoni sasa ipo haja ya hawa mahabusu kuweza kushirikishwa kuzalisha chakula chao tu kwa sababu maandiko yanasema kila mtu atakula kwa jasho lake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, swali la pili natamani kufahamu; tunafahamu kabisa Magereza changamoto ya magodoro ni kubwa sana. Katika changamoto hiyo, Serikali inawajibika kuhakikisha magodoro yanakuwepo kule, lakini hali bado ni ngumu; na tunafahamu kuna taasisi nyingi sana zinazokuwa zinahitaji magodoro kama shule na Serikali haiwapatii:-

Je, Serikali haioni iko haja sasa ya mahabusu au wafungwa wote wanaokuwa wanafungwa wakawa na kigezo cha kwenda na magodoro yao ili kuweza kupunguza changamoto ile kwa sababu sio wote wanashindwa kuwa na godoro hilo kuliko kuiongezea Serikali mzigo? Ahsante. *(Makofi)*

SPIKA: Waheshimiwa, bado natafakari kila mfungwa kwenda na godoro. Majibu ya maswali hayo, Mheshimiwa Naibu Waziri, Mheshimiwa Hamza Khamis Khamis.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Spika, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Neema kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Kanuni au Sheria, hakuna eneo ambalo linakataza kwamba watu kuingia na vitu wanavyovitaka katika Magereza, lakini sasa sababu mbili ndizo ambazo zinatufanya mpaka tufike hatua ya kusema kwamba haiwezekani kila mtu aingie na kitu chake Gerezani. Sababu ya kwanza, moja ni busara ya Jeshi la Magereza kama Jeshi la Magereza. La pili, ni sababu za kiusalama.

Mheshimiwa Spika, unapochukua kitu ukakiingiza kwenye Magereza, maana yake kinaweza kikachomekwa kitu kingine ndani yake ambacho kinaweza kikaja kuwadhuru wengine. Ndiyo maana hata ukifika wakati ukitaka kuleta chakula au dawa au kitu kingine, lazima tukithibitishe tukihakikishe na tujue kwamba hiki kina usalama kwako, kwetu tunaokipokea na kwa yule ambaye anakwenda kukitumia. Kwa hiyo, suala la kila mtu aingie na godoro lake, pazito kidogo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kingine tunaweza tukajikuta tunatengeza tabaka kwamba kuna mtu anaweza kuingia na godoro lake na mwingine akashindwa. Kwa nini sasa na mahabusu nao wasishiriki katika shughuli za uzalishaji? Mahabusu na wafungwa wote ni binadamu, lakini hata akiitwa mfungwa, maana yake kesi yake imeshakuwa *held,* kwa maana ya kwamba imeshahukumiwa aende jela miaka mingapi? Kwa hiyo, yule tunayo sababu ya kumwambia sasa nenda kalime, nenda kazalishe kwa ajili ya kutengeneza mazingira ya gereza. Sasa huyu mahabusu bado kesi yake haijahukumiwa kwa hiyo, yupo pale. Kusema tumchukue tukamfanyishe kazi, tukamlimishe bado kidogo busara hiyo hatujafikia. Nakushukuru. *(Makofi)*

SPIKA: Waheshimiwa, unajua ikifika maswali ya Magereza lazima Mheshimiwa Esther Matiko apate nafasi, kwa sababu yeye anatupa *practical experience.* Mheshimiwa Esther Matiko swali la nyongeza tafadhali, nimekuona.

MHE. ESTHER N. MATIKO: Mheshimiwa Spika, nakushukuru. Kufuatana na majibu ya Naibu Waziri anasema kwamba mahabusu wana hiari ya kufanya shughuli mbalimbali; kwa sababu mahabusu wengi wanakaa muda mrefu Gerezani; miaka mitatu, nane, wengine mpaka tisa, wengine mpaka 12: Serikali haioni sasa kuna umuhimu wa kupeleka vifaa mbalimbali ambavyo watakuwa wanajiendeleza mle ndani kama ni kushona cherehani; yaani ujuzi mbalimbali wakiwa mle mle ndani, siyo kwenda kufanya kazi nje, kwa kipindi ambacho wanasubiria kesi zao kama zimemalizika wameachiwa huru au kama wamefungwa. Kwa kipindi hiki, kwa nini msipeleke waendeleze ujuzi wao wakiwa mle gerezani? *(Makofi)*

SPIKA: Yaani mtu kukaa tu mle ndani, nayo ni adhabu. Anafagiafagia tu hapa, kutoka hata nje huko kulima muhogo ni sehemu inampa mtu maisha. Mheshimiwa Waziri wa Mambo ya Ndani, Mheshimiwa George Simbachawene nimekuona umesimama.

WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu mazuri ya Naibu Waziri, Mheshimiwa Hamza Chilo, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Matiko kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ni kweli kwamba mahabusu hawapaswi kufanya kazi kwa mujibu wa Kanuni za Kimataifa na pia sheria za nchi yetu. Hata hivyo, uzoefu unaonesha kwamba katika maeneo ambayo tumepita na kuangalia, wengine wanapenda kufanya zile shughuli za hiari yao kabisa na wanapenda kufanya kazi. Nakubaliana na Mheshimiwa Matiko kwamba katika maeneo ambako tumekuwa na shughuli ambazo haziwaruhusu kutoka nje, kwa sababu mahabusu wanategemeana na aina ya kosa alilolikosa.

Mheshimwia Spika, kwa makosa ya kawaida unaweza kumruhusu hata kutoka kidogo, lakini kwa makosa yale magumu, makubwa, siyo rahisi kumruhusu. Sasa katika maeneo ambayo tumefungua *bakeries* kwenye maeneo ya Magereza na Shule za Kushona ambazo ziko ndani ya Magereza, kwa kweli wanazifurahia na wanafanya.

Mheshimiwa Spika, tunachukua maoni yake hapa kwamba hicho anachokisema ndicho kinachofanyika hata kwa sasa. Tutajitahidi tu kuongeza uwekezaji kuhakikisha kwamba tunapeleka mashine hizo za kushona au zinazofanana na shughuli za kawaida zinazoweza kufanyika ndani ya Magereza ili waweze kujishughulisha kwa sababu kusema ukweli mtu kukaa bila kufanya shughuli yoyote kwa muda mrefu inakuwa siyo jambo ambalo kibinadamu linakubalika. Hata wao unaona kabisa nimesema nao, wanasema tuleteeni shughuli za kawaida tufanye. Kwa hiyo, nakubaliana na Mheshimiwa Mbunge. Ahsante. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana Mheshimiwa Waziri wa mambo ya Ndani ya Nchi. Tunahamia Wizara ya Madini, Mheshimiwa Masache Njelu Kasaka. Mheshimiwa Masache uliza swali lako.

Na. 26

Serikali Kutoa Tafiti za Madini kwa Lugha Nyepesi

MHE. MASACHE N. KASAKA aliuliza:-

Je, ni lini Serikali itatoa matokeo ya tafiti za madini katika lugha nyepesi kwa wachimbaji wadogo ili ziwasaidie katika uchimbaji kwa kuwa Sheria ya Madini inazitaka Kampuni zinazofanya utafiti kwenye madini kuwasilisha matokeo ya tafiti hizo *GST*?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Madini, Profesa tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA MADINI alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Madini, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Masache Njelu Kasaka, Mbunge wa Jimbo la Lupa, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Taasisi ya Jiolojia na Utafiti wa Madini Tanzania *(GST)* tangu mwaka 2019 imekuwa ikitoa matokeo ya tafiti za madini kwa lugha ya Kiswahili na iliyorahisishwa ili kuwawezesha wachimbaji wadogo kuelewa kwa urahisi. Aidha, *GST* imeandaa kitabu mahususi chenye Kichwa "Kitabu cha Madini Yapatikanayo Tanzania" ambacho nacho kimeandaliwa kwa lugha ya Kiswahili na kinabainisha maeneo yenye viashiria vya madini ya aina mbalimbali yanayopatikana nchini.

Mheshimiwa Spika, sambamba na hilo, *GST* imeandaa Kitabu cha Mwongozo wa Uchukuaji wa sampuli za madini na kitabu hicho ni cha mwaka huu huu wa 2021 ambacho pia kimeandaliwa kwa lugha fasaha ya Kiswahili, nyepesi na inayoeleweka, lengo likiwa ni wachimbaji wetu wadogo waweze kufaidika na lugha hiyo iliyorahisishwa. Ahsante.

SPIKA: Ahsante. Mheshimiwa Masache Kasaka, swali la nyongeza.

MHE. MASACHE N. KASAKA: Mheshimiwa Spika, ahsante kwa majibu mazuri ya Serikali. Nina maswali mawili madogo ya nyongeza.

Swali la kwanza: Je, Serikali ina mkakati gani kuhakikisha inafanya utafiti kwenye maeneo ya wachimbaji wadogo kwa maana ya *PMI* za wachimbaji wadogo wadogo ili ziweze kuwasaidia waachane na uchimbaji wa kubahatisha.

Mheshimiwa Spika, suala la pili hii Taasisi ya Jiolojia ina ofisi zake hapa Dodoma. Sasa je, kwa mikoa ya nyanda za juu Kusini, ina mkakati gani sasa wa kufungua ofisi kule kwa Mkoa wa Mbeya ili nasi tuweze kupata hii ofisi ili iweze kuwasaidia wachimbaji wetu wadogo? Ahsante sana. *(Makofi)*

SPIKA: Majibu ya maswali hayo Mheshimiwa Profesa Manya, Naibu Waziri wa Madini.

NAIBU WAZIRI WA MADINI: Mheshimiwa Spika, napenda kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Njelu Kasaka Masache, Mbunge wa Jimbo la Lupa kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kuhusu utafiti kwa wachimbaji wadogo, taasisi ambayo inapaswa kufanya utafiti ni taasisi yetu ya *GST,* lakini wao wanaweza kufanya utafiti kwa njia zile za kawaida za awali kwa maana ya jiolojia, jiofizikia na jiokemia. Ili utafiti uweze kuwa wa kufana, unahitajika kidogo uchimbaji *(drilling).* Sasa taasisi iliyo na vifaa vya *drilling* ni Shirika letu la Madini la *STAMICO.*

Mheshimiwa Spika, hii ni habari njema kwa Mheshimiwa Mbunge na wananchi wengine wote kwamba wiki iliyopita taasisi yetu ya *GST* pamoja na *STAMICO* waliingia makubaliano ya ushirika ili waweze kufanya kazi Pamoja. Kwa maana aliyepewa jukumu la kutafiti, lakini hana vifaa vya *drilling* na mwingine aliyepewa kulea wachimbaji ana vifaa, basi washirikiane ili kwa pamoja waweze kuwa wa msaada.

Mheshimiwa Spika, sisi tunaamini kama Wizara kwamba ushirika wao huo ambao waliuingia wiki iliyopita, unakuja kuwa msaada mkubwa kwa sababu taasisi mbili chini ya Wizara zimeungana ili mmoja aweze kutafiti akiwa anatumia njia za kawaida, asaidiwe na yule ambaye ana vifaa vinavyoweza ku-*drill,* lakini itakuwa ni kwa gharama angalau iliyopunguzwa, siyo kama ile kwa wachimbaji wakubwa.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, pamoja na kwamba ni habari njema, wachimbaji wadogo wajue kwamba tutakapofanya *drilling* haitakuwa *free,* badala yake itakuwa kwa gharama iliyopunguzwa tukilinganisha na wale wachimbaji wakubwa.

Mheshimiwa Spika, swali lake la pili; ni kweli kwamba *GST* Makao yake Makuu yapo Dodoma, lakini maelekezo ya Wizara ni kwamba kazi zake hizi zifanywe pia mikoani. Habari njema ni kwamba mwaka unaokwisha huu tulifungua ofisi Geita na lengo ni kwamba tuendelee kufungua katika kanda ili kurahisisha hasa zile kazi za maabara kwa kutumia ofisi zetu za Tume ya Madini zilizoko mikoani.

Kwa hiyo, kwa kuanzia tutazitumi zile na maelekezo yetu ni kwamba shughuli zote zifikishwe kwa ofisi za *RMO* halafu ziletwe Dodoma na kisha waweze kuhudumiwa kwa jinsi hiyo.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, kwa kadri tutakavyokuwa tunapanua shughuli na kupata watumishi wengi zaidi, tunatamani kwamba tufungue matawi kila kanda katika nchi ya Tanzania ili kurahisisha utendaji kazi wa *GST.*

Mheshimiwa Spika, ahsante. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana. Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia, swali la Mheshimiwa Benardetha Kasabago Mushashu. Mheshimiwa Mushashu Mbunge wa Viti Maalum, karibu.

Na. 27

Serikali Kujenga Chuo Kikuu Katika Mkoa wa Kagera

MHE. BENARDETHA K. MUSHASHU aliuliza:-

Je, Serikali ina mpango gani wa kujenga Chuo Kikuu katika Mkoa wa Kagera?

SPIKA: Majibu ya swali hilo, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia, tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA alijibu:-

Mheshimiwa Spika, ahsante. Napenda kujibu swali la Mheshimiwa Benardetha Kasabago Mushashu Mbunge wa Viti Maalum kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kutokana na gharama kubwa za uwekezaji unaohitajika katika kuanzisha Vyuo Vikuu, ni vigumu kwa Serikali kuanzisha Chuo Kikuu katika kila Mkoa. Vyuo Vikuu vya Serikali na Binafsi vilivyopo nchini vinapokea wanafunzi kutoka Mikoa yote ya Tanzania Bara na Visiwani na vilevile kutoka nje ya nchi ambapo ndiyo utamaduni wa Vyuo Vikuu Duniani.

Mheshimiwa Spika, katika Mkoa wa Kagera kuna tawi la Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kilichopo katika Makao Makuu ya Mkoa ambacho ni cha Serikali. Kwa sasa Serikali inaendelea na mpango wa kuboresha Vyuo Vikuu na Taasisi za Elimu ya Juu zilizopo kwa kukarabati na kujenga miundombinu mipya pamoja na kuongeza vifaa vya kisasa vya kufundishia na kujifunzia ili kuongeza nafasi ya udahili na kuongeza ubora wa elimu ya juu itolewayo ili kukidhi mahitaji ya nchi. Ahsante.

SPIKA: Mheshimiwa Benardetha Mushashu, swali la nyongeza. Siyo rahisi Bukoba kupata Chuo Kikuu kwa sasa. *(Kicheko)*

MHE. BENARDETHA K. MUSHASHU: Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu mazuri ya Naibu Waziri, ninayo maswali mawili.

Mheshimiwa Spika, Mkoa wa Kagera ni mkoa mkubwa, una watu zaidi ya 3,000,000 lakini hadi leo hauna Chuo kikuu hata kimoja. Vipo vyuo vikuu vilikuwa vimeanzishwa na Mashirika ya Dini, moja ni Lutheran, walianzisha kile cha Joshua Kibira; *Roman Catholic* walianzisha *branch* ya *Saint* Augustine lakini vyote Serikali ilivifunga: Kwa kuwa Serikali inasema kuanzisha Vyuo Vikuu ni gharama, badala ya Serikali kuvifunga, haioni ingekuwa ni vizuri wakaendelea kuvijenga, kuvipa miongozo na

kuviwezesha hivi vilivyoanzishwa badala ya kuvifunga? *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, swali la pili; miaka ya nyuma huko Mkoa wa Kagera ulikuwa unawika kwenye elimu, uko katika *the best three,* lakini sasa hivi haiko hivyo: Je, Serikali haioni kwamba sasa wakati umefika, angalau waanzishe tawi moja la Chuo Kikuu cha Serikali kama Sokoine, kama Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Mkoa wa Kagera ili kuchochea maendeleo ya Mkoa huo? *(Makofi)*

SPIKA: Kwa kweli kwa upande wa elimu Kagera ni sawa na Dodoma tu sasa hivi. Habari ya nshomile, kweli kabisa matokeo ya Darasa la Saba, *Form Four* tuko *level* moja na tunawazidi wakati mwingine. Habari ya nshomile imeshaisha kabisa. *(Kicheko)*

Majibu ya swali hili Mheshimiwa Naibu Waziri. Yaani kule Nshomile hakuna Chuo Kikuu na vile vingine vinafungwa. Majibu.

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Spika, ahsante. Naomba kujibu swali la Mheshimiwa Benardetha Mushashu kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ni kweli Kagera tulikuwa na vyuo vikuu binafsi viwil,i hivyo alivyovizungumza Mheshimiwa Mushashu; hicho cha Kadinali Rugambwa na kile cha Kibira alichokizungumza. Nikuthibitishie mbele ya Bunge lako Tukufu, Chuo hiki cha Kadinali Rugambwa hakikufungwa, badala yake walihamisha usajili kutoka ule wa *TCU* kwenda ule wa *NACTE.* Kwa hiyo, chuo hiki kipo, kinaendelea kutoa huduma pale, ingawa hazitoi zile kozi za *degree,* badala yake zinatoa zile kozi za kawaida, za chini, lakini bado kinaendelea kufanya kazi.

Mheshimiwa Spika, kwenye hiki chuo cha pili cha Kibira, wenyewe wamiliki wa chuo hiki waliomba kifungwe kutokana na kushindwa wao wenyewe kuendesha chuo hiki. Kwa hiyo, nimshawishi tu Mheshimiwa Mbunge aweze

kuwasiliana na wamiliki wa chuo hiki waweze kujipanga vizuri ili sasa waje kufanya maombi upya kama upo uhitaji wa kukifungua chuo hiki kama wataona inafaa, nasi tuko tayari kupokea maombi yao.

Mheshimiwa Spika, kwenye eneo la pili la vyuo vyetu hivi vikuu kuanzisha matawi kwenye eno hilo, ni suala ambalo linakubalika, nimtoe wasiwasi Mheshimiwa Mbunge, lakini inatakiwa sasa ifanyike ile *needs assessment* kwa vyuo hivi vyenyewe kwa sababu wana mamlaka ya kufanya hivyo kama wanaona uhitaji huo wa kuanzisha *branch* hizo uko katika maeneo hayo.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, tutawafikishia ujumbe huu waweze kuja Kagera wafanye *market analysis* pamoja na *needs assessment* ili kuona kweli kama upo uhitaji wa kuanzisha *branch* kwenye maeneo hayo, waweze kufanya hivyo. Ahsante. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana. Mheshimiwa Byabato na Wabunge wa Kagera ni kweli elimu kwao tayari imekuwa ikishuka tofauti na ile sifa mliyokuwa nayo miaka ya 1970, 1980 na kadhalika. *Do something about* Kagera, kuna shida mahali.

Tunaendelea na swali linalofuata la 28, linaulizwa na Mheshimiwa Ng'wasi Damas Kamani. Mheshimiwa Ng'wasi uliza swali lako tafadhali.

Na. 28

Masomo ya Ujasiriamali na Usimamizi wa Fedha kwa kila Mwanafunzi Nchini

MHE. ASIA A. HALAMGA K.n.y. MHE. NG'WASI D. KAMANI aliuliza:-

Je, Serikali haioni kuwa ni wakati muafaka sasa wa kufanya masomo ya Ujasiriamalai na Usimamizi wa Fedha kuwa masomo ya lazima kwa kila mwanafunzi nchini kwa

kuwa Elimu ya Ujasiriamali ni mbadala wa changamoto ya ajira kwa vijana?

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia napenda kujibu swali la Mheshimiwa Ng'wasi Damas Kamani, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, Serikali inatambua umuhimu wa kufundisha masomo ya ujasiriamali na usimamizi wa fedha ili kuwajengea wanafunzi stadi na ujuzi utakaowasaidia kukabiliana na changamoto mbalimbali katika jamii ikiwemo suala la ajira.

Mheshimiwa Spika, kwa sasa masomo hayo yanafundishwa kuanzia ngazi ya elimu msingi na sekondari kama ifuatavyo: Shule za Msingi, Ujasiriamali na Usimamizi wa Fedha hufundishwa katika masomo ya stadi za kazi, maarifa ya jamii na hisabati. Katika ngazi za Shule ya Sekondari, masomo haya hufundishwa katika masomo ya *Civics* na *General Studies* ambayo husomwa na wanafuzni wote. Aidha, masomo hayo hufundishwa katika masomo chaguzi kama vile *Book Keeping, Commerce, Economics, Accountancy, Home Economics, Mathematics* na *Agriculture.*

Mheshimiwa Spika, Serikali inaendelea na zoezi la kuboresha mitaala na mihtasari ya masomo katika ngazi ya elimu ya awali, msingi na sekondari kwa lengo la kuandaa mitaala itakayokidhi mahitaji na mabadiliko ya kisiasa, kiuchumi, kijamii katika ulimwengu wa sasa.

Mheshimiwa Spika, katika hatua hii, Serikali itatilia mkazo mbinu tete na stadi za maisha hususan stadi za karne ya 21 ambazo ni fikra tunduizi, ubunifu, ushirikiano, uongozi na stadi za teknolojia habari na mawasiliano ili kuwajengea wanafunzi uwezo wa kukabiliana na mabadiliko mbalimbali

yanayotokea katika jamii yetu na dunia kwa ujumla likiwemo suala la ajira. Ahsante. *(Makofi)*

SPIKA: Mheshimiwa Asia Halamga, swali la nyongeza.

MHE. ASIA A. HALAMGA: Mheshimiwa Spika, ahsante sana kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza:-

Mheshimiwa Spika, kama ambavyo majibu ya Serikali yameweza kukiri kwamba, mfumo wa sasa wa elimu bado haujakuwa suluhisho la vijana wengi wanaomaliza na kwenda kujiajiri wao wenyewe.

Je, ni lini hasa Serikali itakamilisha mchakato wa mabadiliko haya, ili tuweze kwenda na mfumo kama ambavyo Serikali imeweza kukiri kwamba, hatuko kwenye mfumo wa kidunia, hatujaweza kukimbizana nao?

Je, Serikali ni lini itakamilisha mchakato huo ili kuwasaidia vijana wengi wanaotoka kwenye shule waweze kwenda kujiajiri wao wenyewe? Ahsante sana. *(Makofi)*

SPIKA: Majibu ya swali hilo. Mheshimiwa Naibu Waziri, Elimu. Mheshimiwa Juma Omar Kipanga.

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Spika, naomba kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Mbunge, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kama nilivyojibu katika jibu langu la msingi kwamba, sasa tuko katika mjadala wa kitaifa wa kuhakikisha kwamba, tunaboresha mitaala yetu hii, ili kuingiza stadi za kazi, lakini vilevile kuingiza mambo yote yanayoonekana ni muhimu kuhakikisha kwamba, tunajenga umahiri wa vijana wetu. Mchakato huo tumeanza na tumeanza katika Mkoa wa Dar es Salaam, lakini vilevile tulifanya mjadala mpana hapa Dodoma na tuna *website* ya kuhakikisha kwamba, tunakusanya maoni hayo.

Mheshimiwa Spika, tutaendelea na mchakato huu wa kukusanya maoni. Na ndani ya mwaka huu wa fedha tunakadiria au tunakusudia kuhakikisha mchakato huu uweze kukamilika, ili tuweze kupata mitaala ile ambayo nchi yetu inayohitaji. Ahsante.

SPIKA: Ahsante sana. nimekuona Mheshimiwa Mama Anne Kilango Malecela.

MHE. ANNE K. MALECELA: Mheshimiwa Spika, nashukuru sana kupata nafasi:-

Mheshimiwa Spika, kwa kuwa sisi wakati tunasoma miaka ya 70 sekondari tulikuwa na mchepuo wa *needle work* na *cookery.*

Mheshimiwa Spika, naomba niwaambie Waheshimiwa Wabunge kwamba, kwa *needle work* niliyoisoma miaka ile ya 70 nimeweza kushona kibiashara mpaka leo nafanya hiyo kazi. Hivi Serikali kweli hamuoni ni muhimu sana kuwafanya akinamama waweze kupata kitu ambacho watakibeba mpaka wakiwa watu wazima?

SPIKA: Majibu ya swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri. Mpaka leo kifungo kikikatika nashona mwenyewe yaani kwa sababu ya maarifa yale.

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Spika, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Malecela, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, kwanza nimtoe wasiwasi Mheshimiwa Malecela, kama nilivyozungumza mwanzo kwamba, tuko kwenye mjadala, mjadala ambao utawahusisha vilevile Wabunge. Ninyi Waheshimiwa Wabunge ndio ambao mtaamua kwamba, vitu gani tuweke kwenye mitaala yetu kwa lengo la kuhakikisha tunatengeneza jamii, tunatengeneza kizazi ambacho kitakwenda kujitegemea katika nyanja hizo ambazo tunazihitaji.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, wakati huo utakapofika Waheshimiwa Wabunge tutaomba tupokee maoni yenu na sisi bila tatizo lolote tutaingiza kwenye mitaala hiyo, ili kuhakikisha tunatengeneza Taifa lenye kujitegemea. Ahsante.

SPIKA: Mheshimiwa Profesa Ndalichako, Waziri wa Elimu, majibu ya nyongeza tafadhali.

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Spika, ahsante sana. Kwanza nimshukuru sana Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu mazuri ambayo ameyatoa na niongeze tu dogo kwamba, pamoja na maboresho ambayo tunayafanya, lakini hata sasa somo la *needle work* na *cookery* linafanyika, lakini kwa shule chache.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, nilikuwa nataka tu pia ifahamike hivyo kwamba, linaendelea kutolewa, lakini sio somo kwa wote. Kwa hiyo, tutazingatia kuona kuna umuhimu na tunakubaliana kwamba, kuna umuhimu wa kuhakikisha vijana wengi wa kitanzania wanapata ujuzi huo. Ahsante sana. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante. nilikuwa nasema hii mijadala ya kielimu si lazima Bungeni ije ifanyike mara moja tu na vikao vyetu sisi si vingi kihivyo. Ni vizuri kila *session* kama hizi tunakuwa na mjadala wa elimu, *session* inayofuata tunakuwa na mjadala wa elimu, *session* inayofuata tunakuwa na mjadala wa elimu, ili mpaka itakapofika mwisho tuwe na mchakato ambao; isije kuwa ni *event* ya kuwahusisha Wabunge, maana kuna tofauti ya kushirikisha na kuhusisha.

Sasa kama mnasubiri tu mpaka siku fulani huko ndio kutaka kuwahusisha, lakini kuwashirikisha ni kuendananao hatua kwa kila tukija na maoni ya wadau yanasemaje na Wabunge tunakwendanao hivyohivyo mpaka mwisho kwa sababu, eneo hili ni muhimu na ni pana sana na tuko pamoja nanyi Wizara kwa kweli. Na tunawapongeza sana *so far* mnavyoenda.

Wizara ya Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa. Mheshimiwa Florent Laurent Kyombo, Mbunge wa Nkenge, tafadhali.

Na. 29

Eneo Lililotwaliwa na Jeshi, Kata ya Kyaka - Misenyi

MHE. FLORENT L. KYOMBO aliuliza:-

(a) Je, ni kwa nini Jeshi la Wananchi wa Tanzania lisifuate utaratibu, ili kumiliki eneo la wananchi wa Kitongoji cha Byawamala, Kijiji cha Bulifani, katika Kata ya Kyaka, badala ya kuhamia eneo hilo kwa nguvu na hivyo kuibua mgogoro kuhusu eneo hilo?

(b) Je, ni kwa nini eneo hilo lisigawanywe kwa Jeshi na Wananchi kwa kuwa eneo hilo ni kubwa na limekuwa pori kwa sasa?

SPIKA: Majibu ya Serikali, Mheshimiwa Naibu Waziri, Mambo ya Ndani ya Nchi, tafadhali.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI K.n.y. WIZARA YA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA alijibu:-

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Mheshimiwa Waziri wa Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Florent Laurent Kyombo, Mbunge wa Nkenge, lenye sehemu (a) na (b), kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, eneo la jeshi linalotambulika kama Kiteule cha 21- KJ lipo Bulifani, Kyaka, Wilaya ya Misenyi. Eneo hili lilitumika wakati wa Vita vya Uganda kwa kujikinga na kuyashambulia majeshi ya Nduli Idd Amin Dada. Mpaka sasa eneo hilo bado lina mahandaki yaliyotumika wakati wa vita. Hivi sasa eneo hili linakaliwa na askari wetu na limekuwa Kiteule cha 21-KJ Kaboya.

Mheshimiwa Spika, mwezi Julai, 2021 timu ya wataalamu wa ardhi kutoka Wizara ya Ulinzi na Jeshi la

Kujenga Taifa walikwenda kutembelea eneo hilo na kufanya tathmini ya uthamini na upimaji. Eneo hili litaingizwa kwenye mpango wa miaka mitatu ya kuondoa migogoro iliyopo katika maeneo yote ya jeshi, mpango ambao umeanza Aprili, 2021. Naomba wananchi wawe na subira katika kipindi hiki kifupi kilichobakia.

Mheshimiwa Spika, eneo hili halitaweza kugawanywa kwa wananchi kwa kuwa, lipo kwa matumizi ya jeshi na eneo hili limekaa kimkakati zaidi. Nakushukuru.

SPIKA: Mheshimiwa Mbunge wa Nkenge, swali la nyongeza.

MHE. FLORENT L. KYOMBO: Mheshimiwa Spika, nishukuru kwa nafasi ya swali la nyongeza, lakini niseme sijaridhika kabisa na majibu ya Serikali. Changamoto hii ipo tangu mwaka 78 ambapo sasa hivi ni takribani miaka 43 mpaka leo. Nilivyotumwa na wananchi wa Nkenge kuja kuleta malalamiko ya wananchi mwezi wa saba ndipo timu ikatumwa.

Mheshimiwa Spika, unaweza ukaona majibu ya Serikali. Anayelalamikiwa ni Wizara ya Ulinzi, ameenda yeye na JKT, hakuna kuhusisha Ofisi ya Mkuu wa Wilaya, hakuna kuhusisha halmashauri, hakuna kuhusisha Mbunge aliyeleta malalamiko, hatuoni nia ya dhati ya kuweza kutatua tatizo hilo.

Mheshimiwa Spika, swali langu la msingi, kama ni kweli tunatambua kazi nzuri ya jeshi letu, Wizara ya Ulinzi kama ni kweli wanahitaji hilo eneo kuna utaratibu wa kuchukua eneo. Na swali langu la msingi lilikuwa ni hilo, kama linatakiwa kuchukuliwa na jeshi letu la ulinzi na usalama kwa nini wasifuate taratibu za Serikali ili eneo hilo basi lichukuliwe kwa mujibu wa taratibu? Hilo ni swali langu la kwanza.

Mheshimiwa Spika, swali langu la pili. Anaposema kwamba, hilo eneo halitagawiwa kwa wananchi:-

Mheshimiwa Spika, siamini kama hiyo timu waliyounda ilienda *site* kwa sababu, wananchi wanaishi katika eneo hilo miaka 43 iliyopita. Sasa maana yake leo katika swali langu la pili atuambie hao wananchi walioko katika eneo hilo watapelekwa wapi? Nakushukuru.

SPIKA: Majibu ya maswali hayo, Mheshimiwa Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi, tafadhali. Mheshimiwa George Simbachawene.

WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Spika, pamoja na majibu mazuri ya Naibu Waziri, lakini naomba nijibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Florent Laurent Kyombo, Mbunge wa Nkenge, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, ni kweli kwamba, maeneo kama haya ambayo yanashika historia, lakini pia tunafahamu kwamba, eneo hili linalosemwa ndio lilitumika kama *base* dhidi ya Vita ya Kagera mwaka 78. Lakini tunafahamu pia madhara makubwa na madhila makubwa waliyoyapata watu wa Kagera na hususan wa maeneo haya. Maneno haya ya Mheshimiwa Mbunge na *concern* anayoiweka hapa inanifanya nitafakari zaidi na niombe kwa ruksa yako, acha tuchukue maoni yake na twende tukatafakari zaidi namna bora zaidi ya kutekeleza jambo hili kwa maslahi ya nchi, lakini kwa maslahi pia, ya watu wetu walioko katika eneo hili. Nakushukuru. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana kwa majibu hayo. Waheshimiwa Wabunge mtaona na muda wetu ulivyo, tumekwenda sawasawa kabisa.

Sasa kabla sijaanza kutambulisha wageni nianze kwanza kwa kurekebisha *Hansard* yetu ya jana. Katika maelezo yangu kuna mahali ambapo nilighafilika ulimi na nikataja Yesu akisafiri na Mama yetu wa Kiroho Mariamu kwenda Yerusalemu, badala ya neno Yesu isomeke neno Yusuph, basi. *(Makofi)*

Narudia tena watu wa *Hansard* badala ya neno Yesu, isomeke Yusuph. Maelezo mengine yote yako sawasawa, anayejaribu kupotosha anajaribu tu kupotosha, lakini yako sawasawa. Haingewezekana Yesu huyo huyo halafu aende akazaliwe tena yeye mwenyewe. Kwa hiyo, ilikuwa ni ulimi tu, naomba radhi sana, naomba radhi sana, naomba radhi sana. *(Makofi)*

Huu ndio mfano tuliokuwa tunasema jana, ukikosea unasahihisha. Ukisahihisha hakuna tatizo. Haikufanyi uwe mnyonge wala haikuoneshi wewe ni mjinga, hapana, ni ubinadamu uliokamilika. Ukikosea, unasahihisha na mimi nilikosea nimesahihisha. *(Makofi)*

Wageni tulionao Bungeni jioni hii ni wageni wanne:-

Yuko *Father* Julius Mgonhulwa, tafadhali usimame pale ulipo, karibu sana. Yeye anaishi Italia akifanya kazi za Kanisa kule ni *Father* huyu, lakini amefuatana na *Father* Lonzo Mulat, pia ametoka kule Italia. *Father* Lonzo usimame, *yes.* Yeye ni muumini katika Parokia ya *Father* Julius Mgonhulwa.

Wako Ndugu zake wa *Father* Julius Mgonhulwa, Ndugu Joseph Mgonhulwa na Ndugu David Mgonhulwa. Karibuni sana, karibuni sana Ndugu zetu, mnaweza mkaketi.

Baada ya matangazo hayo sasa nataka tuendelee na shughuli. Kuna waliosema Miongozo wakati ule, kama bado wapo?

MHE. DUNSTAN L. KITANDULA: Mwongozo wa Spika.

SPIKA: Ndio nimekuona Mheshimiwa Mbunge.

MWONGOZO WA SPIKA

MHE. DUNSTAN L. KITANDULA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa kunipa fursa hii niulize jambo moja ambalo limetokea ndani hapa.

Mheshimiwa Spika, wakati linajibiwa swali la Mbunge wa Korogwe Mjini, Mheshimiwa Kimea kuhusiana na barabara ya Mabokweni – Maramba – Mtoni Bombo mpaka Korogwe na niliwahi kuuliza swali namba 449.

Mheshimiwa Spika, nasimama hapa kwa sababu majibu yaliyotoka ni tofauti; wakati leo tunaambiwa kwamba, fedha bilioni moja, milioni mia mbili sabini na tano na mia nne, zimetengwa kwa ajili ya matengenezo ya kawaida ya barabara hiyo, mimi nilipouliza swali hili Na. 449 majibu ya Serikali yalisema kwamba, zimetengwa fedha bilioni moja, milioni mia mbili sabini na tano n amia nne kwa ajili ya kufanya upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa barabara hii na kazi hii ilipaswa kuanza kwenye mwaka huu wa fedha wa mwaka 2021/2022.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, nimesimama hapa ili kuweka kumbukumbu vizuri. Nilikuwa naomba Muongozo wako katika hali hii tunakwendaje? Nakushukuru sana.

SPIKA: Mheshimiwa Waziri wa Nchi, tunakwendaje?

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, BUNGE, AJIRA, VIJANA NA WATU WENYE ULEMAVU: Mheshimiwa Spika, tumemsikiliza Mheshimiwa Mbunge Kitandula kuhusu mwongozo wake na unaona mwongozo wake unahusu *data* kwa maana ya kwamba, unahusu takwimu za kifedha ambazo zimetamkwa. Nilikuwa naomba Serikali turudi ndani ya Wizara tuna-*reconcile* hizo takwimu halafu tuweze kuwa na majibu sahihi yanayohusu jambo lenyewe kwa ujumla wake.

SPIKA: Ahsante sana nashukuru. Kwa hiyo, Muongozo wangu ni kwamba, Mheshimiwa Waziri atakapomaliza kuangalia rejea zake atawasiliana tu na Mheshimiwa Mbunge moja kwa moja, ili muweze kuweka sawasawa jambo hili badala ya kulirudisha humu ukumbini.

Ndio, nimekuona Mheshimiwa pia, tafadhali, ruksa, endelea.

MHE. KENNETH E. NOLLO: Mheshimiwa Spika, naomba mwongozo kwa jambo ambalo limetokea muda si mrefu wakati Serikali ikijibu swali la Mheshimiwa Amina Ali Mzee. Swali la Mheshimiwa Amina lilikuwa ni kuhusu je, Serikali imejipangaje kuhamasisha vijana nchini kujiunga na biashara mtandao?

Mheshimiwa Spika, lakini Serikali imejibu swali kwa kutumia biashara mitandaoni, yeye kauliza biashara mtandao; unavyosema biashara mtandao unaongelea ile *network marketing.* Sasa Serikali imejibu swali mitandaoni badala ya biashara mtandao.

Mheshimiwa Spika, naomba Muongozo wako.

SPIKA: Ndio swali la Mheshimiwa Nollo hilo, Mbunge wa Bahi. Sisi tulijua biashara mtandao inafanyika mitandaoni, kwa hiyo, hatukuona shida. *(Kicheko)*

Haya, Mheshimiwa Naibu Waziri alishatoka ee! Ndio nakuona Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Waziri Mkuu, Vijana... aah, mmeachiana na Mheshimiwa Kundo? Yeyote kati yenu ambaye yuko tayari kujibu?

NAIBU WAZIRI WA MAWASILIANO NA TEKNOLOJIA YA HABARI: Mheshimiwa Spika, tuna mambo mawili hapa; tuna *network marketing* na tuna *e-commerce.* Jibu ambalo tumelitoa ni katika kuhamasisha vijana kujiunga kwenye *e-commerce,* maana yake kwamba, kufanya biashara mtandao sio biashara ya mtandao.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, tunapoongelea suala la *e-commerce...*

SPIKA: Mheshimiwa Nollo nadhani hujaeleweka? Au uko *comfortable* Mheshimiwa Nollo?

MHE. KENNETH E. NOLLO: Mheshimiwa Spika, *confusion* iliyopo, kuna biashara mtandaoni na biashara mtandao. *E-commerce* ndio biashara mtandaoni, *network marketing* ni

biashara mtandao. Mfano wake wanaofanya biashara zile za *products* za *forever,* ile ndio biashara mtandao, lakini biashara mtandaoni ndio kama hizi za *e-bay transactions* zile zinazofanyika, ndio *confusion* iko hapo.

SPIKA: Kwa kuwa, inahusu vijana kufanya hizo biashara, Mheshimiwa Waziri unayehusiana na masuala ya vijana, Mheshimiwa Naibu Waziri.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, VIJANA NA AJIRA – MHE. PASCHAL P. KATAMBI: Mheshimiwa Spika, kwanza nikushukuru, lakini pia, nimshukuru Mheshimiwa kwa kutaka ufafanuzi juu ya jambo hili. Nimhakikishie tu Mheshimiwa kwamba, katika ofisi za Wizara hizi mbili katika upande wa Ofisi ya Mheshimiwa Waziri Mkuu tunashughulika pia na masuala haya ya kuratibu uendelezaji wa vijana katika fani mbalimbali, lakini pia ikiwemo masuala haya ya kufanya biashara katika mitandao.

Mheshimiwa Spika, na hivi karibuni tu katika siku ya tarehe 12 Agosti, 2021 ilikuwa ni siku ya maadhimisho ya siku ya vijana duniani. Katika kufanya hivyo, hata kauli mbiu ambayo ilikuwa imetolewa na Umoja wa Mataifa ambayo imeasisiwa tangu mwaka 1999 kuanza ni kwamba, inahamasisha vijana kushiriki katika kujiendeleza kimtandao ikiwa ni pamoja na kufanya biashara, ikiwa ni pamoja na kujielimisha.

Mheshimiwa Spika, siku ya leo kupitia Taasisi ya Jakaya Mrisho Kikwete *Foundation* tulikuwa tena pia na jambo hilohilo ambalo linahusiana na *Visual Youth Day Exposition* ambayo inahamasisha vijana kuwaingiza katika kufanya biashara kupitia mitandao, lakini pia kupata elimu ya kimtandao, ili waweze kujiendeleza vizuri.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, kwa kifupi tu niseme haya yote yanaenda sambamba katika masuala ya *networking* na *transmission* ya elimu kupitia mitandao, lakini sambamba kutoa maarifa, ikiwa ni pamoja hata na *program* mbalimbali ambazo zimeanzishwa kupitia Ofisi ya

Mheshimiwa Waziri Mkuu ambazo zinawagusa vijana na kuhamasisha kwenye shule za msingi na sekondari matumizi ya *TEHAMA*. Kwa hiyo, hii yote inaenda sambamba kama *component* na *package* moja. Ahsante.

SPIKA: Ahsante sana. Mheshimiwa Waziri wa nchi, nimekuona.

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, BUNGE, KAZI, AJIRA, VIJANA NA WENYE ULEMAVU: Mheshimiwa Spika, niwashukuru kwanza Waheshimiwa Manaibu Mawaziri kwa majibu yao, lakini nimshukuru sana Mheshimiwa Mbunge kwa kuibua hii hoja.

Mheshimiwa Spika, kwa kuwa kwa mujibu wa utaratibu na kwa mujibu wa Kanuni zetu muuliza swali nadhani alipouliza na kupatiwa majibu ilikuwa ni kama ameridhika na majibu ya Serikali, hata hivyo hoja iliyoibuliwa na Mbunge inatupa tafakari nyingine ya ziada zaidi, kwa hiyo ni suala la hekima na busara tu tunaweza pia tukaangalia kati ya muuliza swali lakini na Serikali lakini na hoja ambazo zimetolewa na Wabunge na tunaweza tukalitizama jambo hili sasa kwa upana wake, lakini kwa kuzingatia Kanuni na Taratibu jibu na swali lililoulizwa na muuliza swali alipojibiwa naona kwa mawanda ya kile alichotaka kukifahamu majibu ya Serikali yalimtosheleza.*(Makofi)*

SPIKA: Ahsante tunachukua ushauri wako Mheshimiwa Waziri wa Nchi, sasa Katibu.

NDG. PAMELA PALLANGYO - KATIBU MEZANI:

MISWADA YA SHERIA YA SERIKALI

Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 *(The Written Law Miscellaneous Amendments (No. 2) Bill, 2021)*

(Kusomwa Mara ya Pili)

SPIKA: Sasa kwa heshima na taadhima nimkaribishe Mwanasheria Mkuu wa Serikali ambaye ndiye mtoa hoja kuhusiana na Muswada huu wa Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 kusogea na kuweza kuwasilisha hoja yake, Waheshimiwa Wabunge naomba tumsikilize Mwanasheria Mkuu wa Serikali Prof. Kilangi tafadhali.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 99 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Mwaka 2020, naomba kutoa hoja kwamba Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 (*The Written Laws Miscellaneous Amendments) No.2 Act 2021)* kama ulivyorekebishwa kwa mujibu wa jedwali la marekebisho sasa usomwe mara ya pili na Bunge lako Tukufu lijadili na hatimaye lipitishe Muswada huu kuwa sehemu ya sheria za nchi.

Mheshimiwa Spika, awali ya yote, naomba kabla ya kutoa maelezo kuhusu Muswada huu nianze kwa kumshukuru Mwenyezi Mungu, mwingi wa rehema kwa kutujalia neema zake na kutuwezesha kukutana tena katika Mkutano huu wa Nne wa Bunge la Jamhuri ya Muungano. Naomba nichukue fursa hii kumshukuru tena Mwenyezi Mungu kwa kuniwezesha pia kusimama mbele ya Bunge lako Tukufu kuwasilisha Bungeni Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 (*The Written Laws Miscellaneous Amendments (No. 2) Bill, 2021*).

Mheshimiwa Spika, niruhusu nitumie nafasi hii kumpongeza Mheshimiwa Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuendelea kuiongoza Nchi kwa malengo, ujasiri na uzalendo wa hali ya juu, na hususani hatua mbalimbali anazoendelea kuchukua katika harakati za kupambana dhidi ya ugonjwa wa UVIKO 19. Ninampongeza pia Mheshimiwa Dkt. Philip Isdory Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kwa uongozi wake madhubuti unaohakikisha ustawi wa watu na maendeleo yao kwa ujumla. Aidha, niwapongeze Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na

Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi na Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa Mbunge, Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mawaziri wote kwa kazi kubwa wanayoifanya katika kuwaletea maendeleo wananchi wote wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Vilevile, niwapongeze viongozi mbalimbali walioteuliwa na Mheshimiwa Rais. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, aidha, kwa masikitiko makubwa natoa pole kwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mheshimiwa Samia Suluhu Hassan, kwako wewe Mheshimiwa Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungazo wa Tanzania, Viongozi, ndugu wa marehemu na wananchi wote kwa kuondokewa na aliyekuwa Mbunge wa Ushetu na Waziri wa Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa, Mheshimiwa Elias John Kwandikwa. Mwenyezi Mungu ailaze roho yake mahali pema peponi. Amina.

Mheshimiwa Spika, ninawashukuru Mawaziri wote kwa ushirikiano wanaoipatia ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali katika kutekeleza majukumu yake. Aidha, napenda kuchukua nafasi hii kukupongeza wewe mwenyewe, Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Naibu Spika na Waheshimiwa Wenyeviti wa Bunge kwa kuongoza na kusimamia vikao na mijadala ndani ya Bunge letu kwa umahiri na kwa kuzingatia Sheria na Kanuni zinazoliongoza Bunge hili. Ninawapongeza pia Waheshimiwa Wabunge kwa kuendelea kutekeleza ipasavyo wajibu wao wa Kikatiba wa kutunga sheria pamoja na kuisimamia Serikali. Ninaishukuru ofisi ya Bunge na Wabunge wote kwa ushirikiano mnaoipatia ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, kuhusu Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 (*The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021*) ambao uko mbele ya Bunge lako Tukufu, ninapenda kuishukuru sana Kamati ya Kudumu ya Bunge na Katiba na Sheria inayoongozwa na Mheshimiwa Najma Murtaza Giga pamoja na Wajumbe wa Kamati hii kwa ushirikiano na ushauri

waliotupatia wakati wa kupitia na kuchambua Muswada huu mbele ya Kamati hiyo. Kamati hii ilifanya kazi kubwa na nzuri sana ya kuchambua Muswada huu kwa makini na kuishauri Serikali kuboresha Muswada huu. Serikali imezingatia ushauri wa Kamati na imeleta Jedwali la Marekebisho kwa kuzingatia ipasavyo ushauri huo muhimu.

Mheshimiwa Spika, nimalizie shukrani zangu kwa kuwapongeza watumishi wote wa ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali nikianzia na Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali, Dkt. Evaristo Longopa, kwa kuendelea kutekeleza vema majukumu na kazi za Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali, ikiwemo kuandaa Muswada huu ambao ulisimamiwa kwa karibu na Ndugu Onorius J. Njole, Mwandishi Mkuu wa Sheria akishirikiana na Waandishi wa Sheria wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Tunatambua na tutaendelea kuhakikisha kuwa tunatekeleza majukumu yetu kwa weledi, ufanisi na kuweka mbele maslahi ya Nchi yetu.

Mheshimiwa Spika, Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021, *(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021)* unapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria Kumi na Mbili (12) zilizoainishwa katika Sehemu ya Pili hadi Sehemu ya Kumi na Tatu ya Muswada. Lengo la marekebisho haya ni kuondoa upungufu ambao umejitokeza katika sheria hizo wakati wa utekelezaji wa baadhi ya masharti ya sheria hizo.

Mheshimiwa Spika, masuala muhimu yaliyozingatiwa katika Muswada huu ni pamoja na kurekebisha au kuongeza vifungu na vifungu vidogo vipya katika Sheria husika kwa lengo la kukidhi malengo ya jumla ya Sheria hizo.

Mheshimiwa Spika, Sheria zinazopendekezwa kurekebishwa katika Muswada huu ni kama ifuatavyo:

1. Sheria ya Mawakili, Sura ya 341;
2. Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108;
3. Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213;
4. Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80;

5. Sheria ya Makampuni, Sura ya 212;
6. Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191;
7. Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1;
8. Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 212;
9. Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura ya 11;
10. Sheria ya Uendeshaji wa Bunge, Sura ya 115;
11. Sheria ya Utalii, Sura ya 65; na
12. Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326.

Mheshimiwa Spika, Mpangilio wa Muswada: Muswada huu umegawanyika katika Sehemu Kumi na Mbili ambapo Sehemu ya Kwanza ya Muswada inaainisha masharti ya utangulizi, ikiwa ni pamoja na, jina la sheria inayopendekezwa na tamko la marekebisho ya Sheria Mbalimbali zinazokusudiwa kufanyiwa marekebisho kupitia Muswada huu.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Pili ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Mawakili, Sura ya 341, ambapo inapendekezwa kuongezwa vifungu vipya vya 4A na 4B kwa lengo la kuanzisha Kamati za Mawakili katika ngazi za Mikoa. Lengo la marekebisho haya ni kurahisisha upatikanaji wa haki na kumwezesha mwananchi anayemlalamikia Wakili kwa ukiukaji wa maadili kupeleka malalamiko yake katika ngazi ya Mkoa pasipo kuhitajika kusafiri kuifuata Kamati ya Maadili katika ngazi ya Taifa. Kifungu kipya cha 4B kinaainisha Majukumu ya Kamati za Maadili za Mikoa. Aidha, kwa mujibu wa marekebisho haya mtu asiyeridhika na maamuzi ya Kamati za Maadili za Mkoa anaweza kukata rufaa katika Kamati ya Maadili ya Kitaifa. Sambamba na kuongeza vifungu hivi vipya, msamiati 'Kamati' katika kifungu cha 2 na Sehemu ya Pili ya Sheria hiyo unapendekezwa kurekebishwa ili kuakisi tafsiri iliyokusudiwa katika marekebisho haya.

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali imezingatia maoni na ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kuhusu vifungu hivi vipya, ambapo neno maadili limeondolewa katika jina la Kamati za Mikoa, ili jina hilo liakisi jina linalotumika

na Kamati ya Kitaifa. Aidha, ushauri wa Kamati wa kuboresha kifungu kipya cha 4A ili kwamba afisa wa umma ambaye atakuwa Katibu wa Kamati ya Mawakili awe na taaluma ya sheria ili kuelewa masuala yanayojadiliwa na Kamati husika umezingatiwa. Vilevile, Kamati ilishauri kwamba Kamati za Mikoa zisiwe na uwezo wa kutoa adhabu kwa Wakili moja kwa moja, na badala yake Kamati hizo zibaki na jukumu la kupendekeza adhabu kwenye Kamati ya Mawakili Taifa.

Lengo la maboresho hayo ni kuondoa uwezekano wa kuwepo kwa matumizi mabaya ya mamlaka ya Kamati za Mikoa na hivyo kuimarisha uhuru wa Mawakili katika kutekeleza majukumu yao na kulinda ajira zao.

Mheshimiwa Spika, aidha kifungu kipya cha 4C kinapendekezwa kuongezwa ili kumpa Jaji Mkuu mamlaka ya kutengeneza Kanuni kwa ajili ya utekelezaji bora wa masharti kuhusu masuala ya Kamati hizo.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Tatu ya Muswada inapendekeza marekebisho katika Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108, ambapo Kifungu cha 17 kinapendekezwa kurekebishwa kwa lengo la kuwezesha mwenza, mtoto wa marehemu au ndugu wa karibu wa marehemu kuwa na uwezo wa kufuatilia na kuchukua hati ya kifo kutoka kwa Msajili Mkuu. Marekebisho haya yanalenga kuondoa urasimu katika ufuatiliaji wa hati ya kifo kutoka kwa Msajili Mkuu. Utaratibu wa ufuatiliaji wa hati hiyo utafafanuliwa na Msajili Mkuu kupitia miongozo.

Mheshimiwa Spika, kama inavyoonekana kwenye Jedwali la Marekebisho ya Serikali, katika eneo hili Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria ilishauri marekebisho yanayopendekezwa yaboreshwe ili kuwezesha ndugu wa karibu wa marehemu kuchukua hati ya kifo endapo mwenza au mtoto, kwa sababu mbalimbali hawana uwezo wa kuchukua hati hiyo. Vigezo na mambo mengine ya kuzingatia kabla ya kuruhusu ndugu mwingine kuchukua hati ya kifo ni moja ya mambo yatakayofafanuliwa katika miongozo itakayotolewa na Msajili Mkuu.

Mheshimiwa Spika, aidha inapendekezwa kuongeza kifungu kipya cha 19A ili kumpa mamlaka Msajili Mkuu ya kutunza na kuhifadhi rejista ya kielektroniki. Marekebisho haya yanalenga kuwezesha utumiaji wa taarifa zinazopatikana katika mifumo mingine ya umma kama vile *NIDA* ili kurahisisha usajili. Marekebisho yanayopendekezwa yanalenga kupunguza urasimu, kutohitajika taarifa mara mbili na kurahisisha utaratibu wa kupata vyeti vya kuzaliwa na vitambulisho vya Taifa bila kulazimu mhusika kuanza usajili upya. Vilevile, marekebisho hayo yanakusudia kumpa Waziri uwezo wa kutunga kanuni ili kuweka utaratibu wa kubadilishana taarifa na namna taarifa hizo zitakavyochukuliwa na kutumiwa na taasisi nyingine za umma.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Nne ya Muswada inapendekeza marekebisho kwenye Sheria ya Majina ya Biashara, Sura ya 213. Kifungu cha 6 cha Sheria hiyo kinarekebishwa kwa lengo la kuhakikisha kwamba majina ya biashara yanayosajiliwa ni ya wale tu ambao wanakidhi vigezo vya kusajiliwa kwa madhumuni mahsusi. Vifungu vya 16 na 17 vinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa lengo la kuongeza adhabu ya faini ili kuhakikisha adhabu inayotolewa na Sheria inaendana na wakati na hivyo kuzuia utendaji wa makosa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu hii pia inapendekeza marekebisho kwenye Kifungu cha 19 kwa lengo la kuanzisha rejista ya majina ya biashara yaliyosajiliwa yatakayohifadhiwa na kutunzwa na Msajili. Kifungu cha 22 kinafanyiwa marekebisho ili kumpa mamlaka Waziri kutengeneza Kanuni kwa ajili ya utekelezaji bora wa Sheria hiyo. Sehemu hii pia inapendekeza kufuta Kifungu cha 25 na kukiandika upya ili kuweka masharti ya adhabu ya jumla kwa makosa ambayo hayakuwekewa adhabu mahsusi katika Sheria.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Tano inapendekeza marekebisho kwenye Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80, ambapo Kifungu cha 2 kinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa kufuta baadhi ya tafsiri na kuweka tafsiri

mpya. Lengo la marekebisho haya ni kuendana na mabadiliko katika sekta ya usafiri wa anga na viwango vya Kimataifa. Aidha, katika kuimarisha usalama wa usafiri wa anga Sehemu ya Pili ya Sheria na Kifungu kipya cha 3A vinapendekezwa kurekebishwa ili kuweka masharti ya kuanzishwa Kamati ya Usalama wa Usafiri wa Anga Taifa na majukumu yake.

Mheshimiwa Spika, inapendekezwa pia kufanya marekebisho kwenye Kifungu cha 4 kwa lengo la kuongeza wigo wa maeneo ambayo kwa sasa hayapo kwenye Sheria ambapo Waziri mwenye dhamana anaweza kuyatungia Kanuni kwa ajili ya kuongeza ufanisi katika utekelezaji wa Sheria. Kifungu cha 13 kinapendekezwa kufutwa kwa kuwa maudhui ya Kifungu yameboreshwa na kuhamishiwa kwenye kifungu kipya cha 22B.

Mheshimiwa Spika, sehemu hii pia inapendekeza kuongeza vifungu vipya vya 22A hadi 22E na vifungu hivi vinalenga kuipa uwezo Mamlaka kuingia makubaliano ya kiutendaji na Mamlaka za nchi nyingine kwa ajili ya kuruhusu nchi nyingine kufanya ukaguzi kwa ndege za Tanzania zinazofanya biashara na nchi hiyo au nchi nyingine inayofanya biashara na Tanzania; na pia kuwatambua wakaguzi walioajiriwa na Mamlaka na kutambua Kitengo cha Utafutaji na Uokoaji ambacho tayari kipo ndani ya Mamlaka. Vilevile, inapendekezwa kuipa Mamlaka uwezo wa kuzuia ndege zisizo na rubani kuruka bila kibali maalum. Zuio hili linalenga kuimarisha usalama katika usafiri wa anga.

Mheshimiwa Spika, kama ilivyobainishwa kwenye Jedwali la Marekebisho ya Serikali, Kifungu cha 22E kimefutwa na kuandikwa upya ili kuendana na maudhui ya Mkataba wa Kimataifa wa Uainishaji wa Madai Yanayoweza Kulipwa kwa Haki Tangulifu.

Mheshimiwa Spika, aidha, sehemu hii pia inapendekeza marekebisho kwenye kifungu cha 31 kwa lengo la kutambua na kuongeza kwenye sheria majukumu ambayo tayari Mamlaka inayafanya lakini hayakuwekwa

kwenye sheria. Kifungu cha 42 kinapendekezwa kurekebishwa ili kuweka bayana madaraka ya Mamlaka ya Usafiri wa Anga. Vilevile inapendekezwa kuongeza kifungu kipya cha 67A ambacho kinaipa Mamlaka uwezo wa kufililisha makosa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Sita inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Makampuni, Sura ya 212. Kifungu cha 3 kinarekebishwa kwa kuongeza kifungu kidogo cha (4) kwa lengo la kuhakikisha kuwa watu wanaosajili makampuni ni wale tu wenye sifa, na makampuni hayo yanasajiliwa kwa malengo mahsusi. Marekebisho haya yanalenga kuweka udhibiti katika uanzishwaji na usajili wa makampuni.

Mheshimiwa Spika, aidha kufuatia maoni ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria, Serikali kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali imefanya marekebisho kwa kufuta mapendekezo ya kifungu kidogo cha (5) kilichokuwa kinazuia watu waliowahi kutiwa hatiani katika makosa fulani kuanzisha makampuni ili kuondoa uwezekano wa watu hao kuadhibiwa mara mbili kwa kosa moja. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 14 kinarekebishwa kwa lengo la kuainisha taarifa ambazo zinapaswa kutolewa na mtu anayetaka kusajili kampuni. Lengo la marekebisho haya ni kuainisha maelezo mahsusi ambayo yatapaswa kutolewa na mtu anayetaka kusajili kampuni. Marekebisho ya kifungu hiki yameboreshwa zaidi kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali kwa kupunguza taarifa hizo kwa kuwa sehemu kubwa ya taarifa hizo zinaweza kupatikana kutoka kwenye kitambulisho cha *NIDA* au hati ya kusafiria ya mwombaji.

Mheshimiwa Spika, aidha Kifungu kipya cha 83A kinaongezwa kwa lengo la kuweka masharti kwa kampuni kutoa taarifa kwa Msajili ndani ya siku Ishirini na Nane pindi kunapotokea uhamishaji wa hisa. Marekebisho haya yanalenga kumwezesha Msajili kuwa na taarifa sahihi na kwa

wakati za makampuni ambazo zitasaidia kujua taarifa za wanahisa wa kampuni waliopo kwa kipindi husika.

Mheshimiwa Spika, sehemu hii pia inapendekeza kufanya marekebisho katika Kifungu cha 129 ili kuondoa masharti au matakwa yanayohusu ujumuishaji wa taarifa za mnufaika *(beneficial owner)* kwenye taarifa za mwaka za kampuni. Taarifa ya mwaka ya kampuni ni nyaraka ya umma hivyo kutoa taarifa za wanufaika wa mwisho *(beneficial owner)* ni kukiuka dhana ya usiri wa taarifa hizo.

Mheshimiwa Spika, inapendekezwa kurekebisha Kifungu cha 145 kwa lengo la kukidhi matakwa ya mfumo wa usajili wa kampuni kwa njia ya kielektroniki ambao unahitaji kuwasilisha nakala moja kwa kila nyaraka inayopaswa kuwasilishwa. Sheria hiyo kwa sasa inaelekeza kuwasilisha nakala mbili ya maazimio ya bodi au makubaliano ambazo zinakidhi uwasilishaji kwa njia ya kawaida isiyo ya kielektroniki. Hitaji hilo haliendani na matakwa ya usajili kwa njia ya kielektroniki. Marekebisho haya yanalenga kurahisisha utaratibu wa ufanyaji wa biashara.

Mheshimiwa Spika, sehemu hii pia inapendekeza kufanya marekebisho kwenye kifungu cha 187 kwa kuongeza masharti yanayohusiana na uteuzi wa Katibu wa kampuni ili kuhakikisha kwamba Katibu wa kampuni anakuwa ni mtu mwenye uwezo wa utendaji wa kazi ya ukatibu.

Mheshimiwa Spika, inapendekezwa pia kurekebisha kifugu 194(1) kwa lengo la kumfanya mtu mwenye umri wa miaka 18 au zaidi kuwa na sifa ya kuteuliwa kuwa mkurugenzi. Kwa sasa umri kwa mtu kuweza kuwa mkurugenzi katika kampuni ni kuanzia miaka 21.

Mheshimiwa Spika, vifungu vidogo vya (2), (3), (4), (5), (6) na (7) vinapendekezwa kufutwa ili kuruhusu watu wenye umri wa zaidi ya miaka 70 kuteuliwa kuwa wakurugenzi wa makampuni. Marekebisho haya yanatokana na ukweli kwamba suala la ukurugenzi ndani la kampuni ni suala la

ndani la kampuni ambalo linaweza kusimamiwa kupitia sera za ndani za kampuni na si kwenye sheria.

Sehemu hii pia inapendekeza kuweka kifungu kipya cha 452(A) kwa lengo la kumpa mamlaka Waziri baada ya kushauriana na Waziri mwenye dhamana ya fedha kusamehe adhabu zinazotokana na ucheleweshwaji wa uwasilishwaji wa nyaraka wakati wa kuhuisha taarifa za kampuni. Lengo la marekebisho haya ni kurahisisha usajili kupitia mfumo wa usajili wa kampuni kwa njia ya kielektroniki. Sheria kwa sasa haina masharti yanayohusiana na utoaji wa msamaha kwa wale waliochelewa kutoa taarifa zao za uhuishaji.

Mheshimiwa Spika, Kifungu Kipya cha 455(A) kinapendekezwa kuongezwa kwa lengo la kuweka muda wa makampuni kutunza taarifa na nyaraka zake. Sheria ilivyo kwa sasa iko kimya kuhusu suala hili. Sehemu hii pia inapendekeza kuongeza kifungu kipya cha 458(A) kwa lengo la kumpa mamlaka Msajili kuhakiki taarifa zilizowasilishwa kwake. Sheria ilivyo kwa sasa haimpi Msajili mamlaka ya kuitisha taarifa pale inapoonekana kwamba taarifa hizo zinahitaji kuhakikiwa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Saba ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191, ambapo Kifungu cha 194 kinafutwa na kuandikwa upya ili kufafanua kwa ufasaha masharti kuhusu ufifilishaji wa makosa na utaratibu wa uchukuaji wa mali za mtuhumiwa wakati wa ufifilishaji. Lengo la marekebisho haya ni kuhakikisha kuwa mamlaka ya kufifilisha makosa chini ya Sheria hii yanatekelezwa kwa kuzingatia haki ya mtu kumiliki mali.

Sehemu hii pia imefanyiwa maboresho kwa kuzingatia maoni na ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kama inavyoonekana katika Jedwali la Marekebisho ya Serikali. Lengo la marekebisho hayo ni kuhakikisha kuwa taarifa za makosa yaliyofifilishwa zinawasilishwa na Mkurugenzi Mkuu wa Baraza la Mazingira kwa Mkurugenzi wa Mashtaka.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Nane ya Muswada imeondolewa kwa kuzingatia ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria. Hivyo mapendekezo ya marekebisho ya Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1 yameondolewa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Tisa ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216, ambapo Kifungu cha 25 kinarekebishwa kwa lengo la kubadilisha mamlaka ya uteuzi na muhula wa kushika nafasi kwa wenyeviti wa mabaraza ya ardhi na nyumba ya wilaya. Kwa mujibu wa marekebisho yanayopendekezwa, wenyeviti watateuliwa kwa ajira ya kudumu kwa mujibu wa Sheria ya Utumishi wa Umma. Aidha, Muswada unapendekeza kurekebisha vifungu vya 2, 13, 15, 16, 20, 21, 25, 28, na 56 vya Sheria ili kuondoa changamoto mbalimbali zilizojitokeza wakati wa kushughulikia migogoro ya ardhi katika Mabaraza ya Kata kwa kuondoa jukumu la kuamua mashauri ya ardhi na badala yake kubaki na jukumu la kusuluhisha migogoro husika.

Kama inavyoonekana katika Jedwali la Marekebisho ya Serikali, vifungu vipya vya 28(A), 28B na 28C vimefanyiwa maboresho kwa kuzingatia maoni ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kwa kuondoa neno “Mahakama” lililokuwa linajitokeza katika vifungu hivyo na badala yake kutumia neno “Baraza” ili viendane na maudhui yaliyokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi ya Muswada inapendekeza kurekebisha Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura ya 11. Marekebisho yanapendekeza kuwaondoa washauri wa mahakama katika mahakama za mwanzo sambamba na kuwaruhusu mawakili kuwawakilisha wateja wao katika mahakama hizo. Hatua hii inatokana na kuimarishwa kwa mfumo wa usimamizi na uendeshaji wa mahakama hizo ambapo kwa sasa mahakama hizo zinaendeshwa na mahakimu wakazi wenye Shahada ya Sheria.

Baada ya mashauriano na Kamati ya Katiba na Sheria, Serikali kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali imefanya maboresho kwa kufuta na kuandika upya kifungu cha 7 ili kuruhusu washauri wa mahakama kutumika katika mahakama za mwanzo pale ambapo mahakama hizo zinashughulikia shauri linalohusu sheria za kimila au sheria za Kiislamu.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi na moja ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho ya Sheria ya Uendeshaji wa Bunge, Sura ya 115 kwa kurekebisha kifungu cha 16 kwa lengo la kumpa mamlaka Mwenyekiti wa Tume kutekeleza majukumu ya Tume pale yanapotokea baada ya Bunge kufika ukomo (kuvunjwa).

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi na Mbili ya Muswada inapendekeza marekebisho katika Sheria ya Utalii, Sura ya 65 kwa lengo la kuimarisha mfumo wa utoaji leseni unaotekelezwa na Bodi na badala yake mfumo huo unapendekezwa kutekelezwa na Mkurugenzi wa Utalii. Marekebisho haya yanalenga kuendana na ukuaji wa sekta ya utalii ambapo kwa sasa sehemu kubwa ya mfumo wa leseni unafanyika kwa njia ya kielektroniki. Vilevile, marekebisho haya yanalenga kumpa Mkurugenzi wa Utalii mamlaka ya kupanga madaraja kwenye huduma za malazi na shughuli za kitalii pale atakapoona kuna uhitaji huo pasipo kuhitaji kuletewa maombi. Sehemu hii pia inapendekeza kuongeza kifungu kipya cha 55(A) kuhusu ufifilishaji wa makosa ambapo Mkurugenzi wa Utalii ataweza kufifilisha makosa kwa utaratibu uliowekwa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi na Tatu ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326. Kifungu cha 5 kinarekebishwa kwa lengo la kuwezesha ugongaji wa mihuri na utiaji saini kwenye nyaraka kwa njia ya kielektroniki. Kifungu cha 7 kinapendekezwa kurekebishwa kwa lengo la kutambua mawasiliano ya nyaraka kwa njia nyingine yoyote isiyo ya makaratasi chini ya Sheria hii. Kifungu cha 60

kinapendekezwa kurekebishwa ili kupanua wigo wa maeneo ambayo Waziri anaweza kuyatungia kanuni.

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo haya na kwa mara nyingine tena ninaomba Bunge lako tukufu liujadili Muswada huu wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 *(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021)* na kuupitisha katika hatua ya Kusomwa kwa Mara ya Pili na ya Tatu na hatimaye marekebisho yanayopendekezwa yawe sehemu ya Sheria za Nchi.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

MAELEZO YA MHESHIMIWA PROF. ADELARDUS L. KILANGI, MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI AKIWASILISHA MUSWADA WA SHERIA YA MAREKEBISHO YA SHERIA MBALIMBALI (NA. 2) WA MWAKA 2021 (THE WRITTEN LAWS (MISCELLANEOUS AMENDMENTS) (NO. 2) BILL, 2021) KATIKA BUNGE LA JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA – KAMA ILIVYOWASILISHWA MEZANI

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa kanuni ya 99 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Mwaka 2020, naomba kutoa Hoja kwamba Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na.2) wa Mwaka 2021 **(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021)** kama ulivyorekebishwa kwa mujibu wa Jedwali la Marekebisho sasa usomwe Mara ya Pili; na Bunge lako Tukufu lijadili na hatimaye lipitishe Muswada huu kuwa sehemu ya Sheria za Nchi.

Mheshimiwa Spika, awali ya yote, naomba kabla ya kutoa maelezo kuhusu Muswada huu nianze kwa kumshukuru Mwenyezi Mungu, mwingi wa rehema kwa kutujalia neema zake na kutuwezesha kukutana tena katika Mkutano huu wa Nne wa Bunge la Jamhuri ya Muungano. Naomba nichukue fursa hii kumshukuru tena Mwenyezi Mungu kwa kuniwezesha kusimama mbele ya Bunge lako tukufu kuwasilisha Bungeni Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali

(Na. 2) wa Mwaka 2021 **(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Bill, 2021).**

Mheshimiwa Spika, niruhusu nitumie nafasi hii kumpongeza Mhe. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuendelea kuiongoza Nchi kwa malengo, ujasiri na uzalendo wa hali ya juu, na hususani hatua mbalimbali anazoendelea kuchukua katika harakati za kupambana dhidi ya ugonjwa wa UVIKO 19. Ninampongeza Mhe. Dkt. Philip Isdory Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kwa uongozi wake madhubuti unaohakikisha ustawi wa watu na maendeleo yao kwa ujumla.

Aidha, niwapongeze Mhe. Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi na Mhe. Kassim Majaliwa Majaliwa (Mb), Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mawaziri wote kwa kazi kubwa wanayoifanya katika kuwaletea maendeleo wananchi wote wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Vilevile, niwapongeze viongozi mbalimbali walioteuliwa na Mhe. Rais.

Aidha, kwa masikitiko makubwa natoa pole kwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Samia Suluhu Hassan, kwako wewe Mhe. Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mhe. Kassim Majaliwa Majaliwa Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungazo wa Tanzania, Viongozi, ndugu wa marehemu na wananchi wote kwa kuondokewa na aliyekuwa Mbunge wa Ushetu na Waziri wa Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa, Mhe. Elias John Kwandika. Mwenyezi Mungu ailaze roho yake mahali pema peponi. Amina.

Mheshimiwa Spika, ninawashukuru Mawaziri wote kwa ushirikiano wanaoipatia Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali katika kutekeleza majukumu yake. Aidha, napenda kuchukua nafasi hii kukupongeza wewe mwenyewe, Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Naibu Spika na Waheshimiwa Wenyeviti wa Bunge kwa kuongoza na kusimamia vikao na mijadala ndani ya Bunge letu kwa umahiri na kwa kuzingatia Sheria na Kanuni zinazoliongoza Bunge hili.

Ninawapongeza pia Waheshimiwa Wabunge kwa kuendelea kutekeleza ipasavyo wajibu wao wa Kikatiba wa kutunga sheria pamoja na kuisimamia Serikali. Ninaishukuru Ofisi ya Bunge na Wabunge wote kwa ushirikiano mnaoipatia Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, kuhusu Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 **(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021)** ambao uko mbele ya Bunge lako Tukufu, ninapenda kuishukuru sana Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria inayoongozwa na Mhe. Najma Murtaza Giga (Mbunge wa Viti Maalum) pamoja na Wajumbe wa Kamati hii kwa ushirikiano na ushauri waliotupatia wakati wa kupitia na kuchambua Muswada huu mbele ya Kamati hiyo. Kamati hii ilifanya kazi kubwa na nzuri sana ya kuchambua Muswada huu kwa makini na kuishauri Serikali kuboresha Muswada huu. Serikali imezingatia ushauri wa Kamati na imeleta Jedwali la Marekebisho kwa kuzingatia ipasavyo ushauri huo muhimu.

Mheshimiwa Spika, nimalizie shukrani zangu kwa kuwapongeza watumishi wote wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali nikianzia na Naibu Mwanasheria Mkuu wa Serikali, Dkt. Evaristo Emanuel Longopa, kwa kuendelea kutekeleza vyema majukumu na kazi za Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali, ikiwemo kuandaa Muswada huu ambao ulisimamiwa kwa karibu na Bw. Onorius J. Njole, Mwandishi Mkuu wa Sheria akishirikiana na Waandishi wa Sheria wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Tunatambua na tutaendelea kuhakikisha kuwa tunatekeleza majukumu yetu kwa weledi, ufanisi na kwa kuweka mbele maslahi ya Nchi yetu.

Mheshimiwa Spika, Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021, **(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021)** unapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria Kumi na Mbili (12) zilizoainishwa katika Sehemu ya Pili hadi Sehemu ya Kumi na Tatu ya Muswada. Lengo la marekebisho haya ni kuondoa upungufu ambao umejitokeza katika Sheria hizo wakati wa utekelezaji wa baadhi ya masharti ya Sheria hizo.

Mheshimiwa Spika, masuala muhimu yaliyozingatiwa katika Muswada huu ni pamoja na kurekebisha au kuongeza vifungu na vifungu vidogo vipya katika Sheria husika kwa lengo la kukidhi malengo ya jumla ya Sheria hizo.

Mheshimiwa Spika, Sheria zinazopendekezwa kurekebishwa kupitia Muswada huu ni kama ifuatavyo-

1. Sheria ya Mawakili, Sura ya 341;
2. Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108;
3. Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213;
4. Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80;
5. Sheria ya Makampuni, Sura ya 212;
6. Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191;
7. Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1;
8. Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216;
9. Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura ya 11;
10. Sheria ya Uendeshaji wa Bunge, Sura ya 115;
11. Sheria ya Utalii, Sura ya 65; na
12. Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326.

MPANGILIO WA MUSWADA

Mheshimiwa Spika, Muswada huu umegawanyika katika Sehemu Kumi na Mbili ambapo Sehemu ya Kwanza ya Muswada inaainisha masharti ya utangulizi, ikiwa ni pamoja na, jina la Sheria inayopendekezwa na tamko la marekebisho ya Sheria mbalimbali zinazokusudiwa kufanyiwa marekebisho kupitia Muswada huu.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Pili ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Mawakili, Sura ya 341, ambapo inapendekezwa kuongezwa vifungu vipya vya 4A na 4B kwa lengo la kuanzisha Kamati za Mawakili katika ngazi ya Mkoa. Lengo la marekebisho haya ni kurahisisha upatikanaji wa haki na kumwezesha mwananchi anayemlalamikia Wakili kwa ukiukaji wa maadili kupeleka malalamiko yake katika ngazi ya Mkoa pasipo kuhitajika kusafiri kuifuata Kamati ya Maadili katika ngazi ya Taifa. Kifungu kipya cha 4B kinaainisha Majukumu ya Kamati

za Maadili za Mikoa. Aidha, kwa mujibu wa marekebisho haya mtu asiyeridhika na maamuzi ya Kamati za Maadili za Mikoa anaweza kukata rufaa katika Kamati ya Maadili ya Kitaifa. Sambamba na kuongeza vifungu hivi vipya, msamiati "Kamati" katika kifungu cha 2 na Sehemu ya Pili ya Sheria hiyo unapendekezwa kurekebishwa ili kuakisi tafsiri iliyokusudiwa katika marekebisho haya.

Serikali kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali imezingatia maoni na ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kuhusu vifungu hivi vipya, ambapo neno maadili limeondolewa katika jina la kamati za mikoa, ili jina hilo liakisi jina linalotumika na Kamati ya kitaifa. Aidha, ushauri wa Kamati wa kuboresha kifungu kipya cha 4A ili kwamba afisa wa umma ambaye atakuwa Katibu wa Kamati ya Mawakili awe na taaluma ya sheria ili kuelewa masuala yanayojadiliwa na kamati husika umezingatiwa. Vilevile, Kamati ilishauri kwamba Kamati za Mikoa zisiwe na uwezo wa kutoa adhabu kwa Wakili moja kwa moja, na badala yake Kamati hizo zibaki na jukumu la kupendekeza adhabu kwenye Kamati ya Mawakili Taifa. Lengo la maboresho hayo ni kuondoa uwezekano wa kuwepo kwa matumizi mabaya ya mamlaka ya Kamati za Mikoa na hivyo kuimarisha uhuru wa mawakili katika kutekeleza majukumu yao na kulinda ajira zao.

Aidha, kifungu kipya cha 4C kinapendekezwa kuongezwa ili kumpa Jaji Mkuu mamlaka ya kutengeneza kanuni kwa ajili ya utekelezaji bora wa masharti kuhusu masuala ya kamati hizo.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Tatu ya Muswada inapendekeza marekebisho katika Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108, ambapo kifungu cha 17 kinapendekezwa kurekebishwa kwa lengo la kuwezesha mwenza, mtoto wa marehemu au ndugu wa karibu wa marehemu kuwa na uwezo wa kufuatilia na kuchukua hati ya kifo kutoka kwa Msajili Mkuu. Marekebisho haya yanalenga kuondoa urasimu katika ufuatiliaji wa hati ya kifo kutoka kwa Msajili Mkuu. Utaratibu wa ufuatiliaji wa hati hiyo utafafanuliwa na Msajili Mkuu kupitia miongozo.

Kama inavyoonekana kwenye Jedwali la Marekebisho ya Serikali, katika eneo hili Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria ilishauri marekebisho yanayopendekezwa yaboreshwe ili kuwezesha ndugu wa karibu wa marehemu kuchukua hati ya kifo endapo mwenza au mtoto, kwa sababu mbalimbali hawana uwezo wa kuchukua hati hiyo. Vigezo na mambo mengine ya kuzingatia kabla ya kuruhusu ndugu mwingine kuchukua hati ya kifo ni moja ya mambo yatakayofafanuliwa katika miongozo itakayotolewa na Msajili Mkuu.

Aidha, inapendekezwa kuongeza kifungu kipya cha 19A ili kumpa mamlaka Msajili Mkuu ya kutunza na kuhifadhi rejista ya kielektroniki. Marekebisho haya yanalenga kuwezesha utumiaji wa taarifa zinazopatikana katika mifumo mingine ya umma kama vile NIDA ili kurahisisha usajili. Marekebisho yanayopendekezwa yanalenga kupunguza urasimu, kutokuhitajika taarifa mara mbili na kurahisisha utaratibu wa kupata vyeti vya kuzaliwa na vitambulisho vya Taifa bila kulazimu mhusika kuanza usajili upya. Vilevile, marekebisho hayo yanakusudia kumpa Waziri uwezo wa kutunga kanuni ili kuweka utaratibu wa kubadilishana taarifa na namna taarifa hizo zitakavyochukuliwa na kutumiwa na taasisi nyingine za umma.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Nne ya Muswada inapendekeza marekebisho kwenye Sheria ya Majina ya Biashara, Sura ya 213. Kifungu cha 6 cha Sheria hiyo kinarekebishwa kwa lengo la kuhakikisha kwamba majina ya biashara yanayosajiliwa ni ya wale tu ambao wanakidhi vigezo vya kusajiliwa kwa madhumuni mahsusi. Vifungu vya 16 na 17 vinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa lengo la kuongeza adhabu ya faini ili kuhakikisha adhabu inayotolewa na Sheria inaendana na wakati na hivyo kuzuia utendaji wa makosa.

Sehemu hii pia inapendekeza marekebisho kwenye kifungu cha 19 kwa lengo la kuanzisha rejista ya majina ya biashara yaliyosajiliwa itakayohifadhiwa na kutunzwa na Msajili. Kifungu cha 22 kinafanyiwa marekebisho ili kumpa mamlaka

Waziri kutengeneza kanuni kwa ajili ya utekelezaji bora wa Sheria hiyo. Sehemu hii pia inapendekeza kufuta kifungu cha 25 na kukiandika upya ili kuweka masharti ya adhabu ya jumla kwa makosa ambayo hayakuwekewa adhabu mahsusi katika Sheria.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Tano inapendekeza marekebisho kwenye Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80, ambapo kifungu cha 2 kinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa kufuta baadhi ya tafsiri na kuweka tafsiri mpya. Lengo la marekebisho haya ni kuendana na mabadiliko katika sekta ya usafiri wa anga na viwango vya Kimataifa. Aidha, katika kuimarisha usalama wa usafiri wa anga Sehemu ya Pili ya Sheria na kifungu kipya cha 3A vinapendekezwa kurekebishwa ili kuweka masharti ya kuanzishwa Kamati ya Usalama wa Usafiri wa Anga Taifa na majukumu yake.

Inapendekezwa kufanya marekebisho kwenye kifungu cha 4 kwa lengo la kuongeza wigo wa maeneo ambayo kwa sasa hayapo kwenye Sheria ambayo Waziri mwenye dhamana anaweza kuyatungia kanuni kwa ajili ya kuongeza ufanisi katika utekelezaji wa Sheria.

Kifungu cha 13 kinapendekezwa kufutwa kwa kuwa maudhui ya kifungu yameboreshwa na kuhamishiwa kwenye kifungu kipya cha 22B.

Sehemu hii pia inapendekeza kuongeza vifungu vipya vya 22A hadi 22E. Vifungu hivi vinalenga kuipa uwezo Mamlaka kuingia makubaliano ya kiutendaji na Mamlaka za nchi nyingine kwa ajili ya kuruhusu nchi nyingine kufanya ukaguzi kwa ndege za Tanzania zinazofanya biashara na nchi hiyo au nchi nyingine inayofanya biashara na Tanzania; kuwatambua wakaguzi walioajiriwa na Mamlaka na kutambua Kitengo cha Utafutaji na Uokoaji ambacho tayari kipo ndani ya Mamlaka. Vilevile, inapendekezwa kuipa Mamlaka uwezo wa kuzuia ndege zisizo na rubani kuruka bila kibali maalum. Zuio hili linalenga kuimarisha usalama katika usafiri wa anga.

Kama ilivyobainishwa kwenye Jedwali la Marekebisho ya Serikali, kifungu cha 22E kimefutwa na kuandikwa upya ili kuendana na maudhui ya Mkataba wa Kimataifa wa Uainishaji wa Madai Yanayoweza Kulipwa kwa Haki Tangulifu.

Aidha, Sehemu hii pia inapendekeza marekebisho kwenye kifungu cha 31 kwa lengo la kutambua na kuongeza kwenye Sheria majukumu ambayo tayari Mamlaka inayafanya lakini hayakuwekwa kwenye Sheria. Kifungu cha 42 kinapendekezwa kurekebishwa ili kuweka bayana madaraka ya Mamlaka ya Usafiri wa Anga. Vilevile inapendekezwa kuongeza kifungu kipya cha 67A ambacho kinaipa Mamlaka uwezo wa kufililisha makosa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Sita inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Makampuni, Sura ya 212. Kifungu cha 3 kinarekebishwa kwa kuongeza kifungu kidogo cha (4) kwa lengo la kuhakikisha kuwa watu wanaosajili makampuni ni wale tu wenye sifa, na makampuni hayo yanasajiliwa kwa malengo mahsusi. Marekebisho haya yanalenga kuweka udhibiti katika uanzishwaji na usajili wa makampuni.

Aidha, kufuatia maoni ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria, Serikali kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali imefanya marekebisho kwa kufuta mapendekezo ya kifungu kidogo cha (5) kilichokuwa kinazuia watu waliowahi kutiwa hatiani katika makosa fulani kuanzisha makampuni ili kuondoa uwezekano wa watu hao kuadhibiwa mara mbili kwa kosa moja.

Kifungu cha 14 kinarekebishwa kwa lengo la kuainisha taarifa ambazo zinapaswa kutolewa na mtu anayetaka kusajili kampuni. Lengo la marekebisho haya ni kuainisha maelezo mahsusi ambayo yatapaswa kutolewa na mtu anayetaka kusajili kampuni. Marekebisho ya kifungu hiki yameboreshwa zaidi kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali kwa kupunguza taarifa hizo kwa kuwa sehemu kubwa ya taarifa hizo zinaweza kupatikana kutoka kwenye kitambulisho cha *NIDA* au hati ya kusafiria ya mwombaji.

Aidha, kifungu kipya cha 83A kinaongezwa kwa lengo la kuweka masharti kwa kampuni kutoa taarifa kwa Msajili ndani ya siku ishirini na nane pindi kunapotokea uhamishaji wa hisa. Marekebisho haya yanalenga kumwezesha Msajili kuwa na taarifa sahihi na kwa wakati za makampuni ambazo zitasaidia kujua taarifa za wanahisa wa kampuni waliopo kwa kipindi husika.

Sehemu hii pia inapendekeza kufanya marekebisho katika kifungu cha 129 ili kuondoa matakwa au masharti yanayohusu ujumuishaji wa taarifa za mnufaika wa mwisho (beneficial owner) kwenye taarifa ya mwaka ya kampuni. Taarifa ya mwaka ya kampuni ni nyaraka ya umma hivyo kutoa taarifa za wanufaika wa mwisho ni kukiuka dhana ya usiri wa taarifa hizo.

Inapendekezwa kurekebisha kifungu cha 145 kwa lengo la kukidhi matakwa ya mfumo wa usajili wa kampuni kwa njia ya kielektroniki ambao unahitaji kuwasilisha nakala moja kwa kila nyaraka inayopaswa kuwasilishwa. Sheria ilivyo kwa sasa inaelekeza kuwasilisha nakala mbili ya maazimio ya Bodi au makubaliano ambazo zinakidhi uwasilishaji kwa njia ya kawaida isiyo ya kielektroniki. Hitaji hilo haliendani na matakwa ya usajili kwa njia ya kielektroniki. Marekebisho haya yanalenga kurahisisha utaratibu wa ufanyaji wa biashara.

Sehemu hii pia inapendekeza kufanya marekebisho kwenye kifungu cha 187 kwa kuongeza masharti yanayohusiana na uteuzi wa Katibu wa kampuni ili kuhakikisha kwamba katibu wa kampuni anakuwa ni mtu mwenye uwezo wa utendaji wa kazi ya ukatibu.

Inapendekezwa pia kurekebisha kifungu cha 194(1) kwa lengo la kumfanya mtu mwenye umri wa miaka kumi na nane au zaidi kuwa na sifa ya kuteuliwa kuwa Mkurugenzi. Kwa sasa umri kwa mtu kuweza kuteuliwa kuwa Mkurugenzi katika kampuni ni kuanzia miaka ishirini na moja. Vifungu vidogo vya (2), (3), (4), (5), (6) na (7) vinapendekezwa kufutwa ili kuruhusu watu wenye umri wa zaidi ya miaka sabini kuteuliwa kuwa wakurugenzi wa makampuni. Marekebisho haya

yanatokana na ukweli kwamba suala la ukurugenzi ndani la kampuni ni suala la ndani la kampuni ambalo linaweza kusimamiwa kupitia sera za ndani za kampuni na sio kwenye sheria.

Sehemu hii pia inapendekeza kuweka kifungu kipya cha 452(A) kwa lengo la kumpa mamlaka Waziri baada ya kushauriana na Waziri mwenye dhamana ya fedha kusamehe adhabu zinazotokana na ucheleweshwaji wa uwasilishwaji wa nyaraka wakati wa kuhuisha taarifa za kampuni. Lengo la marekebisho haya ni kurahisisha usajili kupitia mfumo wa usajili wa kampuni kwa njia ya kielektroniki. Sheria kwa sasa haina masharti yanayohusiana na utoaji wa msamaha kwa wale waliochelewa kutoa taarifa zao za uhuishaji.

Kifungu kipya cha 455(A) kinapendekezwa kuongezwa kwa lengo la kuweka muda wa makampuni kutunza taarifa na nyaraka zake. Sheria ilivyo kwa sasa iko kimya kuhusu suala hili.

Sehemu hii pia inapendekeza kuongeza kifungu kipya cha 458A kwa lengo la kumpa mamlaka Msajili kuhakiki taarifa zilizowasilishwa kwake. Sheria ilivyo kwa sasa haimpi Msajili mamlaka ya kuitisha taarifa pale inapoonekana kwamba taarifa hizo zinahitaji kuhakikiwa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Saba ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191, ambapo kifungu cha 194 kinafutwa na kuandikwa upya ili kufafanua kwa ufasaha masharti kuhusu ufililishaji wa makosa na utaratibu wa uchukuaji wa mali za mtuhumiwa wakati wa ufililishaji. Lengo la marekebisho haya ni kuhakikisha kuwa mamlaka ya kufililisha makosa chini ya Sheria hii yanatekelezwa kwa kuzingatia haki ya mtu kumiliki mali.

Sehemu hii pia imefanyiwa maboresho kwa kuzingatia maoni na ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kama inavyoonekana katika Jedwali la Marekebisho ya Serikali. Lengo la marekebisho hayo ni kuhakikisha kuwa

taarifa za makosa yaliyofililishwa zinawasilishwa na Mkurugenzi Mkuu wa Baraza la Mazingira kwa Mkurugenzi wa Mashtaka.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Nane ya Muswada imeondolewa kwa kuzingatia ushauri wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria. Hivyo mapendekezo ya marekebisho ya Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1 yameondolewa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Tisa ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216, ambapo kifungu cha 25 kinarekebishwa kwa lengo la kubadilisha mamlaka ya uteuzi na muhula wa kushika nafasi kwa wenyeviti wa mabaraza ya ardhi na nyumba ya wilaya. Kwa mujibu wa marekebisho yanayopendekezwa, wenyeviti watateuliwa kwa ajira ya kudumu kwa mujibu wa Sheria ya Utumishi wa Umma. Aidha, Muswada unapendekeza kurekebisha vifungu vya 2, 13, 15, 16, 20, 21, 25, 28, na 56 vya Sheria ili kuondoa changamoto mbalimbali zilizojitokeza wakati wa kushughulikia migogoro ya ardhi katika Mabaraza ya Kata kwa kuondoa jukumu la kuamua mashauri ya ardhi na badala yake kubaki na jukumu la kusuluhisha migogoro husika.

Kama inavyoonekana katika Jedwali la Marekebisho ya Serikali, vifungu vipya vya 28A, 28B na 28C vimefanyiwa maboresho kwa kuzingatia maoni ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kwa kuondoa neno “Mahakama” lililokuwa linajitokeza katika vifungu hivyo na badala yake kutumia neno “Baraza” ili viendane na maudhui yaliyokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi ya Muswada inapendekeza kurekebisha Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura ya 11. Marekebisho yanapendekeza kuwaondoa washauri wa mahakama katika mahakama za mwanzo sambamba na kuwaruhusu mawakili kuwawakilisha wateja wao katika mahakama hizo. Hatua hii inatokana na

kuimarishwa kwa mfumo wa usimamizi na uendeshaji wa mahakama hizo ambapo kwa sasa mahakama hizo zinaendeshwa na mahakimu wakazi wenye Shahada ya Sheria.

Baada ya mashauriano na Kamati ya Katiba na Sheria, Serikali kupitia Jedwali la Marekebisho ya Serikali imefanya maboresho kwa kufuta na kuandika upya kifungu cha 7 ili kuruhusu washauri wa mahakama kutumika katika mahakama za mwanzo pale ambapo mahakama hizo zinashughulikia shauri linalohusu sheria za kimila au sheria za kiislamu.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi na moja ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho ya Sheria ya Uendeshaji wa Bunge, Sura ya 115 kwa kurekebisha kifungu cha 16 kwa lengo la kumpa mamlaka Mwenyekiti wa Tume kutekeleza majukumu ya Tume pale yanapotokea baada ya Bunge kufika ukomo (kuvunjwa).

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi na Mbili ya Muswada inapendekeza marekebisho katika Sheria ya Utalii, Sura ya 65 kwa lengo la kuimarisha mfumo wa utoaji leseni unaotekelezwa na Bodi na badala yake mfumo huo unapendekezwa kutekelezwa na Mkurugenzi wa Utalii. Marekebisho haya yanalenga kuendana na ukuaji wa sekta ya utalii ambapo kwa sasa sehemu kubwa ya mfumo wa leseni unafanyika kwa njia ya kielektroniki. Vilevile, marekebisho haya yanalenga kumpa Mkurugenzi wa Utalii mamlaka ya kupanga madaraja kwenye huduma za malazi na shughuli za kitalii pale atakapoona kuna uhitaji huo pasipo kuhitaji kuletewa maombi.

Sehemu hii pia inapendekeza kuongeza kifungu kipya cha 55A kuhusu ufililishaji wa makosa ambapo Mkurugenzi wa Utalii ataweza kufililisha makosa kwa utaratibu uliowekwa.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kumi na Tatu ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326. Kifungu cha 5

kinarekebishwa kwa lengo la kuwezesha ugongaji wa mihuri na utiaji saini kwenye nyaraka kwa njia ya kielektroniki. Kifungu cha 7 kinapendekezwa kurekebishwa kwa lengo la kutambua mawasiliano ya nyaraka kwa njia nyingine yoyote isiyo ya makaratasi chini ya Sheria hii. Kifungu cha 60 kinapendekezwa kurekebishwa ili kupanua wigo wa maeneo ambayo Waziri anaweza kuyatungia kanuni.

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo haya na kwa mara nyingine tena, ninaomba Bunge lako tukufu liujadili Muswada huu wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 **(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021)** na kuupitisha katika hatua ya Kusomwa kwa Mara ya Pili na ya Tatu na hatimaye marekebisho yanayopendekezwa yawe sehemu ya Sheria za Nchi.

Mheshimiwa Spika, NAOMBA KUTOA HOJA.

Prof. Adelardus L. Kilangi
MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI

ISSN 0856 - 034X

THE UNITED REPUBLIC OF TANZANIA

No. 4 ***17th January, 2021***

BILL SUPPLEMENT

to the Special Gazette of the United Republic of Tanzania No4. Vol.102 dated 17th January, 2021
Printed by the Government Printer, Dodoma by Order of Government

THE WRITTEN LAWS (MISCELLANEOUS AMENDMENTS) (NO. 2) ACT, 2021

ARRANGEMENT OF SECTIONS

Section *Title*

PART I
PRELIMINARY PROVISIONS

1. Short title.
2. Amendment of certain written laws.

PART II
AMENDMENT OF THE ADVOCATES ACT,
(CAP. 341)

3. Construction.
4. Amendment of section 2.
5. Amendment of heading to PART II.
6. Amendment of section 4.
7. Addition of sections 4A and 4B.
8. Amendment of section 13.

PART III
AMENDMENT OF THE BIRTHS AND DEATHS REGISTRATION ACT,
(CAP. 108)

9. Construction.
10. Amendment of section 17.
11. Addition of section 19A.

PART IV
AMENDMENT OF THE BUSINESS NAMES (REGISTRATION) ACT,
(CAP. 213)

12. Construction.
13. Amendment of section 6.
14. Amendment of section 16.
15. Amendment of section 17.
16. Repeal and replacement of section 19.
17. Amendment of section 22.
18. Repeal and replacement of section 25.

PART V
AMENDMENT OF THE CIVIL AVIATION ACT,
(CAP. 80)

19. Construction.
20. Amendment of section 2.
21. Amendment of Part II.
22. Addition of section 3A.
23. Amendment of section 4.
24. Repeal of section 13.
25. Addition of sections 22A, 22B, 22C, 22D and 22E.
26. Amendment of section 31.
27. Amendment of section 42.
28. Addition of section 67A.

PART VI
AMENDMENT OF THE COMPANIES ACT,
(CAP. 212)

29. Construction.
30. Amendment of section 3.
31. Amendment of section 14.
32. Addition of section 83A.
33. Amendment of section 129.
34. Amendment of section 145.
35. Amendment of section 187.
36. Amendment of section 194.
37. Amendment of section 195.
38. Addition of section 452A.
39. Addition of section 455A.
40. Addition of section 458A.

PART VII
AMENDMENT OF THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT ACT,
(CAP. 191)

41. Construction.
42. Repeal and replacement of section 194.

PART VIII
AMENDMENT OF THE INTERPRETATION OF LAWS ACT,
(CAP. 1)

43. Construction.
44. Amendment of section 54.

PART IX
AMENDMENT OF THE LAND DISPUTES COURTS ACT,
(CAP. 216)

45. Construction.
46. Amendment of section 2.
47. Amendment of section 13.
48. Repeal of sections 15 and 16.
49. Repeal of sections 20 and 21.
50. Amendment of section 25.
51. Addition of section 28A, 28B and 28C.
52. Amendment of section 56.

PART X
AMENDMENT OF THE MAGISTRATES' COURTS ACT,
(CAP. 11)

53. Construction.
54. Repeal of sections 7, 8 and 9.
55. Repeal of section 13.
56. Amendment of section 33.
57. Amendment of Third Schedule.

PART XI
AMENDMENT OF THE NATIONAL ASSEMBLY (ADMINISTRATION) ACT,
(CAP. 115)

58. Construction.
59. Amendment of section 16.

PART XII

AMENDMENT OF THE TOURISM ACT,
(CAP. 65)

60. Construction.
61. Repeal and replacement of section 10.
62. Amendment of section 11.
63. Amendment of section 12.
64. Repeal of section 13.
65. Repeal and replacement of section 14.
66. General amendment.
67. Amendment of section 15.
68. Amendment of section 16.
69. Repeal of Part IV.
70. Amendment of section 23.
71. Amendment of section 28.
72. Amendment of section 32.
73. Amendment of section 37.
74. Amendment of section 42.
75. Amendment of section 50.
76. Amendment of section 51.
77. Amendment of section 52.
78. Addition of section 55A.
79. Repeal of Schedules.

PART XIII
AMENDMENT OF THE TRADE AND SERVICE MARKS ACT,
(CAP. 326)

80. Construction.
81. Amendment of section 5.
82. Amendment of section 7.
83. Amendment of section 60.

NOTICE

This Bill to be submitted to the National Assembly is published for general information to the general public together with a statement of its objects and reasons.

Dodoma,
13th January, 2021

JOHN W. H. KIJAZI
Secretary to the Cabinet

A BILL
for

An Act to amend certain written laws.

ENACTED by the Parliament of the United Republic of Tanzania.

PART I
PRELIMINARY PROVISIONS

Short title

1. This Act may be cited as the Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2) Act, 2021.

Amendment of certain written laws

2. The written laws specified in various Parts of this Act are amended in the manner specified in their respective Parts.

PART II
AMENDMENT OF THE ADVOCATES ACT,
(CAP. 341)

Construction Cap. 341

3. This Part shall be read as one with the Advocates Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 2

4. The principal Act is amended in section 2 by deleting the definition of the term "Committee" and substituting for it the following:

""Committee" means the National Advocates Committee established under section 4;".

Amendment of heading to

5. The principal Act is amended in the heading to

PART II

PART II by deleting the word"COMMITTE" and substituting for the word "COMMITTEES"

Amendment of section 4

6. The principal Act is amended in section 4, by-

(a) deleting the marginal note and substituting for it the following "Establishment of National Advocates Committee"; and

(b) inserting the word "National" before the word "Advocates".

Addition of sections 4A and 4B

7. The principal Act is amended by adding immediately after section 4 the following-

"Establishment of Regional Advocates Ethics Committees

4A.-(1) There is established in each Region, the Regional Advocates Ethics Committee which shall be composed of-

(a) the High Court Registrar of the Zone where the High Court is situated who shall be a Chairman;

(b) the State Attorney in-charge or the Regional Prosecution Officer;

(c) a Chapter Convener of Tanganyika Law Society in the region;

(2) The Regional Advocates Ethics Committee may appoint any public officer to be a secretary to the Regional Advocates Ethics Committee.

(3) Two members of the Regional Advocates Ethics Committee, one of whom shall be a State attorney in-charge or Regional Prosecution Officer, shall form a quorum.

(4) A person who complains against an advocate shall file the complaint with the secretary to the Regional Advocates Ethics Committee.

(5) The secretary to the Regional Advocates Ethics Committee shall upon receipt of a complaint under subsection (4), forward that complaint to the Judge in-charge of the zone in which, that region is situated.

Powers of Regional Advocates Committee

4B.-(1) The Regional Advocates Ethics Committee shall have jurisdiction to hear and determine-

(a) any application by an advocate to procure the removal of his name from the Roll;

(b) any application by any person to remove the name of any advocate from the Roll; or

(c) any allegation of misconduct made against any advocate by any person.

(2) The procedure for hearing an application or allegation under section 13 shall *mutatis mutandis* apply to the hearing of application or allegation under this section.

Amendment of section 13

8. The principal Act is amended in section 13, by-

(a) deleting the word "or" appearing at the end of paragraph (b);

(b) inserting immediately after paragraph (b) the following:

"(c) appeals from the Regional Advocates Ethics Committee; and;"; and

(c) renumbering paragraph (c) as paragraph (d).

PART III

AMENDMENT OF THE BIRTHS AND DEATHS REGISTRATION ACT, (CAP. 108)

Construction Cap. 108

9. This Part shall be read as one with the Births and Deaths Registration Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 17

10. The principal Act is amended in section 17, by-

(a) designating the contents of section 17 as subsection (1); and

(b) adding immediately after subsection (1) as designated the following:

"(2) Notwithstanding subsection (1), a death certificate shall be collected by the surviving spouse or child, if any, or next of kin

of the deceased if there is no surviving spouse or child.

(3) The Registrar General shall issue guidelines on the implementation of subsection (2).".

Addition of section 19A

11. The principal Act is amended by adding immediately after section 19 the following:

"Electronic Register and system interoperability

19A.-(1) Subject to sections 9 and 15 of this Act, the Registrar General shall, for the purpose of promoting cooperation, coordination, integration and interoperability with other identification and registration systems, keep and maintain the electronic Register of births and deaths.

(2) The Registrar General shall share and exchange registration information kept in the electronic Register of births and deaths with other public institutions mandated to identify and register persons.

(3) Where the Registrar General receives a validated registration information of persons extracted from the public institutions mandated to identify and register persons, such information shall be deemed to have been registered by the Registrar General in the electronic Register of births and deaths.

(4) The Minister may make regulations for better carrying out of the provisions of this section."

PART IV

AMENDMENT OF THE BUSINESS NAMES (REGISTRATION) ACT, (CAP. 213)

Construction Cap. 213

12. This Part shall be read as one with the Business Names (Registration) Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 6

13. The principal Act is amended in section 6(1) by deleting paragraphs (d) and (e) and substituting for them the following:

"(d) where the registration to be effected is that of a firm, national identity number, correspondence address, the usual residential address of each of the individuals who are partners, and the corporate name and registered or principal office of every corporation which is partner;

(e) where the registration to be effected is that of an individual, the present name and surname, the nationality, national identity number, correspondence address and the usual residential address;".

Amendment of section 16

14. The principal Act is amended in section 16 by deleting the words "fifty thousand" and substituting for them the words "two hundred thousand".

Amendment of section 17

15. The principal Act is amended in section 17(1) by deleting the words "fifty thousand" and substituting for them the words "two hundred thousand".

Repeal and replacement of section 19

16. The principal Act is amended by repealing section 19 and replacing for it the following:

"Register of business names

19.-(1) There shall be a register of business names, to be kept by the Registrar, wherein shall be entered the names of firms and persons registered under this Act.

(2) Each business name shall be identified by a registration number assigned to it by the Registrar.".

Amendment of section 22

17. The principal Act is amended in section 22, by-

(a) adding the words "and certificates" immediately after the word "forms" appearing in paragraph (b);

(b) adding immediately after paragraph (b) the following:

"(c) the modality of making online application for registration, updating of business names and any other online transactions relating to business names"; and

(c) renaming paragraphs (c) and (d) as paragraphs (d) and (e).

Repeal and replacement of section 25

18. The principal Act is amended by repealing section 25 and replacing for it the following:

"General penalty

25. A person who contravenes any provision of this Act for which no specific penalty is provided, commits an offence and shall, on conviction, be liable to a fine of not exceeding five million shillings or to imprisonment for a term not exceeding twelve months or to both.".

PART V
AMENDMENT OF THE CIVIL AVIATION ACT,
(CAP. 80)

Construction Cap. 80

19. This Part shall be read as one with the Civil Aviation Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 2

20. The principal Act is amended in section 2, by-

(a) deleting the definition of the term "cargo" and substituting for it the following:

""cargo" means any property carried on an aircraft other than mail, stores and accompanied or mishandled baggage;";

(b) deleting the definition of the term "security" and substituting for it the following:

""security" means safeguarding civil aviation against acts of unlawful interference through a combination of measures human and material resources;"; and

(c) inserting in their appropriate alphabetical order the following new definitions:

""aircraft lien" means rights or interest conferred under section 22E;

"contracting states" means any state which is party to the Chicago Convention;

"state of registry" means the contracting state on whose registry an aircraft is placed;".

Amendment of Part II

21. The principal Act is amended by deleting the heading to Part II and substituting for it the following:

"PART II
ESTABLISHMENT OF CIVIL AVIATION COMMITTEES"

Addition of section 3A

22. The principal Act is amended by adding immediately after section 3 the following:

"Establishment of National Civil Aviaction Security Committee

3A.-(1) There shall be established a Committee to be known as the National Civil Aviation Security Committee.

(2) The functions of the Committee shall be to-

(a) advise and coordinate aviation security activities between ministries, departments, agencies and other organisations in the United Republic airports and aircraft operators, air traffic service providers, regulated agents, ground handling service provider and other entities concerned with or responsible for the implementation of various aspects of the national civil aviation security programme; and

(b) review the effectiveness of aviation security measures and recommend accordingly."

Amendment of section 4

23. The principal Act is amended in section 4(2)-

(a) in paragraph (c), by-

(i) deleting the word "or" appearing in subparagraph (i);

(ii) adding immediately after subparagraph (i) as amended the following:

"(ii) commercial or private transport; or";and

(iii) renaming subparagraph (ii) as (iii);

(b) by inserting the words "the establishment of aircraft accidents and incidents prevention program and for" after the words "providing for the" appearing in paragraph (r);

(c) by adding immediately after paragraph (ee) the following:

"(ff) regulating operations of unmanned aircraft; and

(gg) regulating transportation of dangerous goods by air."; and

(d) by deleting subsections (4), (5) and (6).

Repeal of section 13

24. The principal Act is amended by repealing section 13.

Addition of sections 22A, 22B, 22C, 22D and 22E

25. The principal Act is amended by adding immediately after section 22 the following:

"Formal agreements

22A. The Authority may enter into an agreement with another Authority of another contracting state for the implementation of any arrangements not otherwise inconsistent with the Chicago Convention and such agreement shall be registered with the International Civil Aviation Organization also known by its acrynym ICAO.

Transfer of certain functions and duties

22B-(1) Notwithstanding provisions relating to rules of the air, aircraft radio equipment, certificates of airworthiness and licensed personnel, when an aircraft registered in a contracting state is operated pursuant to an agreement for the lease, charter or interchange of the aircraft or any similar arrangement by an operator who has its principal place of business or, if he has no such place of business, its permanent residence in the United Republic, the Authority may, by agreement with State of Registry, transfer to itself all or part of functions and duties in respect of the aircraft, relating to the said rules of the air, aircraft radio equipment, certificates of airworthiness and licensed personnel, as State of Registry.

(2) The Authority may, by agreement with such other State, accept all or part of the functions and duties relating to rules of the air, aircraft radio equipment, certificates of airworthiness and licensed personnel, as State of Registry in respect of such State's aircraft utilized by the United Republic operator.

(3) The transfer contemplated in subsection (1), shall not have effect in respect of other Contracting States before, either the agreement between States in which it is embodied has been registered with the

International Civil Aviation Organisation and made public or the existence and scope of the agreement have been directly communicated to the authorities of the other Contracting State or States concerned by a State party to the agreement.

(4) The Authority shall, when an aircraft registered in a Contracting State is operated pursuant to an agreement under subsection (1), recognize the validity of licences and certificates issued by such Contracting State.

(5) Subject to subsection (4), the Authority shall recognize certificates of airworthiness, personnel licences issued or renewed by the State of Registry, radio licences and crew licences.

Appointment of inspectors and enforcement officer

22C. The Authority shall, for the purpose of ensuring aviation safety, security, consumer protection and for any other reasons for which the Authority deems appropriate for execution of its regulatory functions, appoint inspectors and enforcement officers as may be necessary.

Unmanned aircraft

22D.-(1) An unmanned aircraft shall not be flown over the territory of the United Republic without a special authorization by the Authority and in accordance with the terms of such authorization.

(2) For the purposes of this section "unmanned aircraft" means an aircraft operated with no pilot on board.

Aircraft liens

22E. Subject to the provisions of this Act, the following claims may be secured by aircraft liens-

(a) Government charges;
(b) wages and other sums due to the flight and cabin crew, in respect of their operation of that aircraft;
(c) airport, air navigation, ground handling charges;
(d) claims against the owner in respect of loss of life or personal injury

occurring, whether on ground or air, in direct connection with the operation of the aircraft;

(e) claims against the owner, based on a wrongful act and not on contract, in respect of loss of or damage to property occurring whether on ground or air, in direct connection with the operation of the aircraft; and

(f) claims for salvage, wreck removal and contribution in general average.

(2) For the purposes of this section, the term "owner" includes, in relation to an aircraft, a person in whose name the aircraft is registered, and includes any person who is or has been acting as agent in the United Republic for a foreign owner or any person by whom the aircraft is hired at the time.".

Amendment of section 31

26. The principal Act is amended in section 31-

(a) in subsection (1) by:

(i) deleting subparagraph (i) appearing under paragraph(a) and substituting for it the following:

"(i) to issue, renew, vary, suspend and cancel licences, certificate, authorization and permits;"; and

(ii) deleting paragraph (m) and substituting for it the following:

"(m) co-ordinate safety and security activitieswithother governmentdepartments, institutions and organizations.";

Amendment of section 42

27. The principal Act is amended in section 42(2), by-

(a) deleting paragraph (a);

(b) renaming paragraph (b) as paragraph (a); and

(c) adding immediately after paragraph (a) as renamed the following:

"(b) plan, develop and formulate safe, secure and efficient utilization of the United Republic airspace;

(c) acquire, establish and improve air navigation facilities;

(d) promulgate, adopt, amend, vary rules, procedures, orders, circulars, notices, directives and aeronautical publications governing all aspects of civil aviation;
(e) establish and maintain State Safety Programme;
(f) establish a safety oversight system;
(g) impose operating restrictions and sanctions on the operators or holders of aviation documents in the event of non-compliances with approval, licensing and certification requirements or unresolved safety and security deficiencies or concerns;
(h) determine the technical and financial capability of a prospective operator to conduct the proposed operations; and
(i) prohibit any aircraft from flying if a major defect or damage is found whilst within the United Republic.".

Addition of section 67A

28. The principal Act is amended by adding immediately after section 67 the following:

"Compounding of offences

67A.-(1) Notwithstanding the provisions of this Act relating to penalties, where a person admits in writing that he has committed an offence under this Act, the Authority may, at any time prior to the commencement of the proceedings by a court of competent jurisdiction, compound such offence and order such person to pay a sum of money not exceeding one half of the amount of the fine to which such person would otherwise have been liable to pay if he had been convicted of such offence.

(2) Where the person fails to comply with the compounding order issued under this section within the prescribed period, the Authority may, in addition to the sum ordered, require the person to pay an interest at commercial rate.

(3) Where the person fails to comply with subsection (2), the Authority may enforce the compounding order and interest accrued thereof in the same manner as a decree of a court.

(4) The Authority shall submit quarterly reports of all compounded offences under this section to the Director of Public Prosecutions.

(5) Forms and manner of compounding of offences shall be as prescribed in the regulations made under this Act.".

PART VI
AMENDMENT OF THE COMPANIES ACT,
(CAP. 212)

Construction
Cap. 212

29. This Part shall be read as one with the Companies Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 3

30. The principal Act is amended in section 3, by-

(a) adding immediately after subsection (3) the following:

"(4) A person who intends to incorporate a company under subsection (1) shall, in the prescribed manner, provide the following particulars-

(a) date of birth or date of incorporation or registration;
(b) nationality or nationalities;
(c) country of residence or country of incorporation or registration;
(d) residential address or an address of registered office;
(e) nationalidentitynumber, registration or incorporation number;
(f) Tax Payer Identification Number, where applicable; and
(g) any other information as may be prescribed in the regulations.

(5) Notwithstanding subsection (1), a person shall not be eligible to incorporate a company if such person is reported by competent authorities to have been convicted or associated with instances of or related to money laundering, terrorism financing, human trafficking, drug trafficking or any other related offences as may be prescribed by the

Minister."; and

(b) renumbering subsection (4) as substion (6).".

Amendment of section 14

31. The principal Act is amended in section 14(2), by deleting the words "name and address (or registered office, email address, telephone, fax numbers and websites (if any)" appearing in the opening phrase and substituting for it the following "name, email, address, telephone, fax numbers and websites (if any), National Identification Number, Tax Identification Number (in the case of Tanzanian Nationals), Passport (in the case of foreigners) and certificate of incorporation (in the case of a company incorporated outside Tanzania) and registered office, of.".

Addition of section 83A

32. The principal Act is amended by adding immediately after section 83 the following:

"Notification of transfer and transmission of shares to Registrar

83A.-(1) A company which has transferred or transmitted its shares shall, within twenty-eight days from the date of transfer or transmission, notify the Registrar in such a manner as may be prescribed in the regulations.

(2) The notification referred to under subsection (1) shall be attached with a copy of tax clearance certificate.".

Amendment of section 129

33. The principal Act is amended in section 129, by-

(a) deleting paragraph (f); and

(b) renaming paragraph (g) as paragraph (f).

Amendment of section 145

34. The principal Act is amended in section 145 by deleting the words "Two printed copies" appearing in subsection (1) and substituting for them the words "A copy".

Amendment of section 187

35. The principal Act is amended in section 187 by deleting subsection (2) and substituting for it the following:

"(2) It shall be the duty of the directors-

(a) in the case of a public company, to take all reasonable steps to secure a secretary, or each joint secretary of the company who is a person qualified as an advocate, certified public accountant, auditor or such other qualifications as the Minister may

prescribe in the regulations; and

(b) in the case of a private company, to take all reasonable steps to secure a secretary, or each joint secretary of the company who appears to them to have the requisite knowledge and experience of discharging the functions of the secretary of a private company.".

Amendment of section 194

36. The principal Act is amended in section 194, by-

(a) deleting the words "and retirement of directors over age limit" appearing in the marginal note;

(b) deleting the words "twenty one and or he has attained the age of seventy" appearing in subsection (1) and substituting for them the word "eighteen years";

(c) deleting subsections (2), (3), (4), (5), (6) and (7); and

(d) designating the contents of subsection (1) as section 194.

Amendment of section 195

37. The principal Act is amended in section 195(1) by deleting the words "twenty-one or after he attained any retiring age" and substituting for them the word "eighteen years".

Addition of section 452A

38. The principal Act is amended by adding immediately after section 452 the following:

"Waive of late filing fee

452A. The Minister in consultation with the Minister responsible for finance may, for the purpose of enabling effective and smooth operation of online registration system, by Notice published in the *Gazette*, waive fees associated with late filing of documents payable under the Act.".

Addition of section 455A

39. The principal Act is amended by adding immediately after section 455 the following:

"Keeping of documents

455A A company registered under this Act shall keep originals of the company's filed documents for a period of not less than thirty years.".

Addition of section 458A

40. The principal Act is amended by adding immediately after section 458 the following:

"Verification of documents

458A. The Registrar may, for the purpose of ascertaining the authenticity of facts lodged by a company, require verification of the facts in such a manner as he may consider appropriate.".

PART VII
AMENDMENT OF THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT ACT, (CAP. 191)

Construction Cap. 191

41. This Part shall be read as one with the Environmental Management Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Repeal and replacement of section 194

42. The principal Act is amended by repealing section 194 and substituting the following:

Compounding of offences

194.-(1) Notwithstanding the provisions of this Act relating to penalties, where a person, corporate or unincorporated admits in writing that he has committed an offence under this Act, the Director General or an environmental inspector authorized by him in writing, may at any time prior to the commencement of the proceedings by a court of competent jurisdiction and by notification prescribed in the regulations compound such offence and order such person to pay a sum of money together with all reasonable expenses the Council may have incurred in connection with the offence.

(2) Where an offence is compounded in accordance with subsection (1) and criminal proceedings are brought against the offender for the same offence, it shall be a good defence for such offender to prove to the satisfaction of the Court that the offence with which the offender is charged has been compounded under subsection (1):

Provided that, the provision of this subsection shall not apply to an application for forfeiture order under subsection (4).

(3) Where a person fails to comply

with the order issued under subsection (1) within the prescribed period, the Director General may enforce the order in the same manner as a decree of a court for the payment of the amount stated in the notification.

(4) Notwithstanding the provisions of subsections (1), the Director General may, in addition to the fine imposed under subsection (1), apply to the Court pursuant to section 193 for forfeiture of any instrument, article, vehicle or other thing, if any, in respect of which the offence has been committed.

(5) The Registrar shall submit quarterly reports of all compounded offences under this section to the Director of Public Prosecutions.

(6) The forms and manner of compounding of offences shall be as prescribed in the regulations made under this Act.".

PART VIII
AMENDMENT OF THE INTERPRETATION OF LAWS ACT, (CAP. 1)

Construction Cap. 1

43. This Part shall be read as one with the Interpretation of Laws Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 54

44. The principal Act is amended in section 54 by deleting the proviso to subsection (2).

PART IX
AMENDMENT OF THE LAND DISPUTES COURTS ACT, (CAP. 216)

Construction Cap. 216

45. This Part shall be read as one with the Land Disputes Courts Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 2

46. The principal Act is amended in section 2 by adding in its appropriate alphabetical order the following new definition:

""Tribunal" means the ward tribunal established

Cap. 206 under the Ward Tribunals Act or as the case may be, the District Land and Housing Tribunal established under this Act;".

Amendment of section 13

47. The principal Act is amended in section 13, by-

(a) deleting subsection (2);

(b) re-numbering subsections (3) and (4) as subsections (2) and (3) respectively; and

(c) adding immediately after subsection (3) as re-numbered the following:

"(4) Notwithstanding subsection (1), the District Land and Housing Tribunal shall not hear any proceeding affecting the title to or any interest in land unless the ward tribunal has certified that it has failed to settle the matter amicably:

Provided that, where the ward tribunal fails to settle a land dispute within thirty days from the date the matter was instituted, the aggrieved party may proceed to institute the land dispute without the certificate from the ward tribunal.

(5) The Minister responsible for legal affairs may, in consultation with the Minister responsible for ward tribunals and Minister responsible for lands, make rules prescribing the conduct and procedure of mediation of land disputes.".

Repeal of sections 15 and 16

48. The principal Act is amended by repealing of sections 15 and 16.

Repeal of sections 20 and 21

49. The principal Act is amended by repealing sections 20 and 21.

Amendment of section 25

50. The principal Act is amended in section 25, by-

(a) deleting subsection (1) and substituting for it the following:

"(1) The Chairman of District Land and Housing Tribunal shall be appointed from amongst legally qualified persons in accordance

Cap. 298 with the Public Service Act.";

(b) adding immediately after subsection (1) the

following:

"(2) The names of persons appointed as the Chairmen under this section shall be published in the *Gazette*.";

(c) renaming subsection (2) and (3) as subsection (3) and (4) respectively; and

(d) deleting reference to subsection "(2)" appearing in subsection (4) as renumbered and substituting for it reference to subsection "(3)".

Addition of sections 28A, 28B and 28C

51. The principal Act is amended by adding immediately after section 28 the following:

"Appointment of tribunal court brokers and process servers

28A. There shall be such number of tribunal court brokers and process servers appointed by the Committee from amongst court brokers and process servers registered under the Court Brokers and Process Service (Appointment, Remuneration and Disciplines) Rules, for execution of decrees or orders falling within the jurisdiction of the tribunal.

GN No. 363 of 2017

Establishment of Committee

28B.-(1) There shall be established a committee to be known as the Appointment and Disciplinary Committee for Tribunal Court Brokers and Process Servers.

(2) The Committee shall be composed of the following members appointed by the Minister-

(a) a senior judicial officer representing Jaji Kiongozi who shall be a chairman;

(b) asenior law officer representing the Attorney General;

(c) asenior officer with experience in land matters from the Ministry responsible for lands;

(d) a senior officer from the Ministry responsible for home affairs;

(e) a senior officer from the President's Office Public

Service and Good Governance; and

(f) one member representing court brokers.

(3) The Registrar shall be the secretary to the Committee.

Power to make rules

28C. The Minister may, in consultation with the Chief Justice, make regulations prescribing for-

(a) the general guidance and control of court brokers;

(b) matters relating to tenure of office of members, termination of appointment, proceedings of the Committee and other procedural matters of the Committee; and

(c) generally for regulating affairs of court brokers and process service.".

Amendment of section 56

52. The principal Act is amended in section 56(2), by-

(a) deleting paragraph (j); and

(b) renaming paragraph (k) as paragraph (j).

PART X

AMENDMENT OF THE MAGISTRATES' COURTS ACT, (CAP. 11)

Construction Cap. 11

53. This Part shall be read as one with the Magistrate's Courts Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Repeal of sections 7, 8 and 9

54. The principal Act is amended by repealing sections 7, 8 and 9.

Repeal of section 13

55. The principal Act is amended by repesaling section 13.

Amendment of section 33

56. The principal Act is amended in section 33 by adding immediately after subsection (3), the following:

"(4) Notwithstanding the provisions of this section, an advocate or public prosecutor may appear or act for any party in a primary

court presided over by a resident magistrate.

(5) Subject to subsection (4), procedures applied in the proceedings in a primary court shall apply in cases where an advocate or public prosecutor appears or acts for any party in a primary court.".

Amendment of Third Schedule

57. The principal Act is amended in paragraph 37(2) of the Third Schedule by deleting the words "and the assessors".

PART XI
AMENDMENT OF THE NATIONAL ASSEMBLY (ADMINISTRATION) ACT,
(CAP. 115)

Construction Cap. 115

58. This Part shall be read as one with the National Assembly (Administration) Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 16

59. The principal Act is amended in section 16 by deleting subsection (3) and substituting for it the following-

"(3) Upon the dissolution of Parliament, all powers and functions of the Commission shall be vested to the Chairman of the Commission until new members of the Commission are elected or appointed.".

PART XII
AMENDMENT OF THE TOURISM ACT,
(CAP. 65)

Construction Cap. 65

60. This Part shall be read as one with the Tourism Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Repeal and replacement of section 10

61. The principal Act is amended by repealing section 10 and replacing for it the following-

"Application for registration of tourisms facility and activity

10. Any person who intends to conduct or operate a tourism facility or activity,shall be registered by the Director and issued with a certificate of registration in the manner prescribed in the Regulations.".

Amendment of section 11

62. The principal Act is amended in section 11, by-

(a) deleting the words "and grading" appearing in the marginal note;

(b) deleting the words "on receipt of an application made under section 10" appearing in sub section (1);

(c) deleting subsection (2);

(d) renumbering subsections (3), (4) and (5) as subsections (2), (3) and (4) respectively; and

(e) deleting the words "or grading" appearing in subsection (2) as renumbered.

Amendment of section 12

63. The principal Act is amended in section 12, by-

(a) deleting the words "or grade" appearing in the marginal note;

(b) deleting the words "or grading" and "or grade" appearing in subsection (1); and

(c) deleting the words "or graded" and "or grade" appearing in subsection (2).

Repeal of section 13

64. The principal Act is amended by repealing section 13.

Repeal and replacement of section 14

65. The principal Act is amended by repealing section 14 and replacing it with the following:

"Grading of facility

14.-(1) The Directoro may-

(a) upon application by a facility operator in a manner prescribed; or

(b) in his own motion grade a facility which meets the required standard and the operator of such facility shall be required to pay relevant fees.

(2) Upon grading or regrading of a tourism facility, the Director shall issue to the operator of the facility a certificate of grading in the form prescribed in the regulations.";

General amendment

66. The principal Act is amended generally in sections 15, 21, 22, 24, 25, 31, 33, 35, 39, 40 and 41 by deleting the word "Board" wherever it appears in those sections and

substituting for it the word "Director".

Amendment of section 15

67. The principal Act is amended in section 15 by deleting the words "set out in the Second Schedule to this Act" appearing in subsection (2) and substituting for it the words "prescribed in the regulations".

Amendment of section 16

68. The principal Act is amended in section 16, by-

(a) deleting subsection (4); and

(b) renumbering subsections (5) and (6) as subsections (4) and (5) respectively.

Repeal of Part IV

69. The principal Act is amended by repealing Part IV.

Amendment of section 23

70. The principal Act is amended in section 23, by-

(a) deleting subsection (1) and substituting for it with the following:

"An application for a licence or renewal of a licence shall be made to the Director in the manner prescribed in the regulations."; and

(b) deleting the opening phrase to subsection (2) and substituting for it the following:

"(2) On receipt of an application referred to under subsection (1), the Director shall, where he is satisfied that the applicant-".

(c) adding immediately after subsection (2) as amended the following:

"(3) For the purpose facilitating scrutiny process of applications for licence, the Ministry may establish a system for scrutiny involving all government institutions necessary for scrutiny of such applications."

Amendment of section 28

71. The principal Act is amended in section 28 by deleting the words "in the form set out in the Second Schedule to this Act" and substituting for them the words "prescribed in the regulations to".

Amendment of section 32

72. The principal Act is amended in section 32 by deleting the words "Secretary of the Board" and substituting for them the word "Director".

Amendment of section 37

73. The principal Act is amended in section 37 by deleting the words "set out in the Second Schedule to this Act"

appearing in the opening phrase and substituting for them the words "prescribed in the regulations".

Amendment of section 42

74. The principal Act is amended in section 42, by-

(a) deleting subsection (3); and

(b) renumbering subsections (4), (5) and (6) as subsections (3), (4) and (5) respectively.

Amendment of section 50

75. The principal Act is amended in section 50, by-

(a) deleting a comma appearing between the words "tourism officer" and "authorized officer" and substituting for it the word "or"; and

(b) deleting the words "or a member of the Board".

Amendment of section 51

76. The principal Act is amended in section 51(1), by-

(a) adding immediately after paragraph (b) the following:

"(c) an application or revocation of a licence;" and

(b) renumbering paragraph (c) and (d) as (d) and (e) respectively.

Amendment of section 52

77. The principal Act is amended in section 52 by deleting the words "Secretary of the Board" and substituting for them the word "Director".

Addition of section 55A

78. The principal Act is amended by adding immediately after section 55 the following:

"Compounding of offences

55A.-(1) Notwithstanding the provisions of this Act relating to penalties, where a person admits in writing that he has committed an offence under this Act, the Director or a person authorized by him in writing may, at any time prior to the commencement of proceedings by a court of competent jurisdiction, compound such offence and order such person to pay a sum of money not exceeding one half of the amount of fine to which such person would otherwise have been liable to pay if he had been convicted of such offence.

(2) Where a person fails to comply with a compounding order issued under this section, the Director may in addition to the sum ordered require the person to pay

an interest at the rate described in the regulations.

(3) The Director shall submit to the Director of Public Prosecutions quarterly reports of all compounded offences under this section.

(4) The forms and manner of compounding of offences shall be as prescribed in the regulations.".

Repeal of Schedules

79. The principal Act is amended by repealing Second and Third Schedules.

PART XIII
AMENDMENT OF THE TRADE AND SERVICE MARKS ACT, (CAP. 326)

Construction Cap. 326

80. This Part shall be read as one with the Trade and Service Marks Act, hereinafter referred to as the "principal Act".

Amendment of section 5

81. The principal Act is amended in section 5 by adding immediately after subsection (3) the following:

"(4) Where a document is required to be sealed, it may be sealed and signed electronically by an authorised person.".

Amendment of section 7

82. The principal Act is amended in section 7, by-

(a) designating the contents of section 7 as subsection (1); and

(b) adding immediately after subsection (1) as designated the following:

"(2) It shall be sufficient evidence for any requirement of the Act as to the-

(a) delivery of a document to the Registrar;

(b) delivery of documents in the prescribed form; or

(c) issuance of any document by the Registrar,

if communication of such document is done in any non-paper form in such a manner as may be prescribed by the Registrar or in regulations made by the Minister.".

Amendment of section 60

83. The principal Act is amended in section 60(2), by-

(a) adding immediately after paragraph (b) the following:

"(c) for endorsements or notification of undertakings of the Registrar under sections 39, 40 and 43;

(d) for the prescription of requisite information in non-paper form as provided under the Act;" and

(b) renaming paragraphs (c) and (d) as paragraphs (e) and (f) respectively.

OBJECTS AND REASONS

This Bill proposes for amendments of Twelve laws, namely; the Advocates Act, Cap. 341, the Births and Deaths Registration Act, Cap. 108, the Business Names (Registration) Act, Cap 213, the Civil Aviation Act, Cap. 80, the Companies Act, Cap. 212, the Environmental Management Act, Cap. 191, the Interpretation of Laws Act, Cap.1, the Land Disputes Courts Act, Cap. 216, the Magistrates' Courts Act, Cap. 11, the National Assembly (Administration) Act, Cap. 115, the Tourism Act, Cap. 65 and the Trade and Service Marks Act, Cap. 326.

This Bill is divided into Thirteen Parts as follows:

Part I deals with preliminary provisions which include the title of the Bill and the manner in which the laws proposed to be amended are amended in their respective Parts.

Part II of the Bill proposes to amend section 4 of the Act by establishing Advocates Ethics Committees at regional level. The aim is to facilitate access to justice and to enable citizens who have complaints against advocates for ethical misconduct to address such complaint at the regional level instead of lodging the same to the Advocates Ethics Committee at the national level. Appeals from the Regional Advocates Ethics Committee shall be lodged to the National Advocates Ethics Committee.

Part III of the Bill proposes to amend section 9 of the Births and Deaths Registration Act, Cap.108 with a view to allow the Registrar General to use registration information of persons generated by other public systems such as NIDA. This amendment will reduce bureaucracy, duplication and cost of doing business in the process of, for instance, obtaining births certificate and

national identification numbers without requiring a person to start afresh registration process. The amendment further proposes to give powers to the Minister to make regulations, where need be, for better carrying out the proposed amendment.

Part IV of the Bill proposes amendment to the Business Names (Registration) Act, Cap 213, whereby section 6 is proposed to be amended so as to ensure that only eligible persons register business names for lawful purpose. Sections 16 and 17 are amended with a view to enhancing the penalty so as to ensure that the penalty prescribed by law is up to date and deters commission of offences.

This Part further proposes amendments to section 19 with the aim of introducing a register of business names which shall be kept and maintained by the Registrar. Section 22 is proposed to be amended so as to empower the Minister to make regulations for smooth implementation of the provisions of the Act. It is further proposed to repeal and replace section 25 in order to provide for the general penalty for offences which no specific penalty is provided.

Part V of the Bill proposes to amend the Civil Aviation Act, Cap. 80, whereby section 2 is amended by deleting certain definitions and substituting therewith new definitions and introducing therein new definitions. These amendments are intended to reflect the changes that have taken place in the Aviation sector and International Standards requirements.

It is proposed to amend section 4 with the view to widening the scope of areas which are currently not covered by the Act. The amendment therefore empowers the Minister to make regulations for ensuring effectiveness and efficiency of the implementation of such areas. It is also proposed to delete subsections (4), (5) and (6) which provide for the procedures for implementing provisions which are not stipulated in the Act. It is further proposed to add a new section 4A which shall specify offences which may be compounded and the procedures to be followed when compounding offences.

Section 13 is proposed to be amended since its contents have been taken care under the new section 22B.

This Part also proposes to add new sections 22A to 22E. The proposed amendments are intended to empower the Authority to enter into agreement with another State for implementation of any arrangements; to transfer some of its functions to the Authority of another State when an aircraft registered in Tanzania operates in another state and vise versa; to recognize inspectors and enforcers employed by the Authority; and to recognize extinct of the already existing units within the Authority.

It is further proposed to add new section 22D with the view of prohibiting unmanned aircraft operations without authorization. This prohibition is set for safety and security reasons. Lastly, it proposes to amend section 31 with the aim of recognising and adding new functions which are currently carried out by the Authority, but they are not in the existing Act.

Part VI of the Bill proposes amendment to the Companies Act, Cap. 212, whereby section 3 is amended by adding a new subsection (4) for the purposes of ensuring that only eligible person form companies and such companies are incorporated for lawful purpose. According to the proposed amendments, a person intending to form companies shall be required to provide personal particulars such as date of birth, nationality or nationalities, country of residence or incorporation or registration, residential address or registered office, National Identity Number, registration or incorporation number. The addition of new subsection (5) is intended to prohibit from registering a company persons convicted or reported by competent authorities to be associated with instances of or related to money laundering, terrorism financing, human trafficking, drug trafficking or any other related offences.

Section 14 is amended with a view to providing proper particulars which shall be provided by a person who intends to register a company. The aim of this amendment is to provide standard particulars which shall be required when registering a company.

Addition of new section 83A aims to provide for the requirement for a company to notify the Registrar of any transfer and transmission of shares within twenty-eight days from the date of transfer or transmission. This will enable the Registrar to have updated and correct company information that will facilitate business environment concerning current shareholder status of the company.

This Part also proposes amendment of section 129 by deleting paragraph (f) to remove the requirement of disclosing information of beneficial owners in the annual return of the Company. Annual return is a public document, thus, disclosing beneficial owners information violates the confidentiality aspect of beneficial owner information. It is proposed that information on beneficial ownership should be submitted in a different mode as may be prescribed in the regulations in order to obtain current and up to date information and facilitate formation of beneficial ownership registry that adheres to the principle of confidentiality.

It is further proposed to amend section 145 in order to comply with Online Registration Systems which require submission of a copy of fillable documents in online system. The current section requires the submission of

two copies of resolutions or agreements which was relevant for manual submission, but not relevant for online or electronic transmission. This amendment aims to facilitate the ease of doing business by companies.

Section 187(2) is amended to introduce appointment criteria of secretaries of companies that will facilitate the smooth compliance to the prescribed standards. Owing to lack of criteria for appointment of Secretaries, services by many appointed Secretaries has been implemented without observing the prescribed standards.

It further proposes amendment to section 194(1) to allow an adult person of eighteen years to be eligible for appointment as Director in a company. Currently, the age for appointment as a Director is twenty one years. It is also proposed to delete subsections (2), (3), (4), (5), (6), and (7) to allow persons above the age of seventy to serve as Director of the company. This is due to the fact that, this is an internal affair of a company which can be regulated through companies internal policies and not provided in the law.

This Part further proposes amendments to introduce a new section 452A which empower the Minister after consultation with the Minister responsible for finance, to waive penalties arising out of late filing fees within prescribed period of time in order to enable effective and smooth operation of Online Registration System (ORS). Smooth inception of online registration system is hampered due to existence of the prescribed late filing fees in updating company information. The Act does not provide modality for waiver of late filing fees.

New section 455A is proposed to introduce time limit for companies to keep their records and document(s) be a maximum of thirty years. Currently, the Act is silent on the limitation of time on which Companies are obliged to keep their records and documents.

Lastly, this Part proposes a new section 458A with the aim to provide the Registrar with powers to verify facts and information lodged. Currently, the Registrar has no power to require certain facts to be verified where it appears to him that those facts need verification.

Part VII of the Bill proposes to amend the Environmental Management Act, Cap. 191, whereas section 194 repealed and replaced to clarify provisions relating to compounding of offences. The proposed amendments aim at ensuring that the power to compound offences under the Act is exercised without infringing a person's constitutional right to own property.

Part VIII of the Bill proposes to amend the Interpretation of Laws Act, Cap.1, where. It is also secton 54 is amended so as to remove the time limit for

permanent secretary to perform functions of the board where the board tenure has lapsed, dully unconstituted or dissolved.

Part IX of the Bill proposes to amend the Land Disputes Courts Act, Cap. 216; whereby section 25 is proposed to be amended so as to change the appointing authority and tenure of service for Chairmen of the District Land and Housing Tribunals. According to the proposed amendments, the Chairmen shall be appointed on permanent and pensionable terms in accordance with Public Serivce Act. This amendment aims at removing various challenges in handling land disputes in the Ward Tribunals by removing the function of determining land dispute and instead mediate parties to a dispute. In addition, Section 28 is proposed to be amended in order to empower the Appointment and Disciplinary Committee for Tribunal Court Brokers and Process Server to appoint Tribunal Court Brokers and Process Servers amongst Court Brokers and Process Servers registered under the rules of the Chief Justice for execution of decrees or orders falling within the jurisdiction of the Tribunal. The proposed amendment also, intends to give powers to the Minister to make regulations relating to appointment, remuneration, fees, discipline and other connected matters for Tribunal Court Brokers and Process Servers. Equally, it is proposed to add section 28B which establishes the Appointment and Disciplinary Committee for Court Brokers and Process Servers.

Part X of the Bill proposes that court assessors be done away with since nowadays primary courts are presided over by Advocates with the knowledge of the law hence diminished need to having assessors in courts. This will speed up dispensation of justice in the country. In line with these recommendations, and with a view to strengthening delivery and access to justice; and considering that currently, primary courts are preceded over by Resident Magistrates with a law degree; and in view of the existence of a large workforce of law degree holders, the Bill proposes to allow Advocates and Public Prosecutors to appear in Primary Courts presided over by a Resident Magistrates with a law degree, to represent their client.

Part XI of the Bill proposes to amend the National Assembly (*Administration*) Act, Cap. 115 in section 16 with the aim to vest powers to the Chairman of the Commission after the Parliament is dissolved in order to enhance perpetuity of the Commission.

Part XII of the Bill proposes amendments of the Tourism Act, Cap 65. The objective of the amendment is to complement development of tourism licensing following the introduction of electronic licensing system which has proven efficient. The amendment intends at remove the system of issuing licence that was implemented by the Board instead the system is intended to be implemented by the Director. This will speed up the process of licencing since most of the procedure is done electronically and only small part will be

implemented by the Director. The Bill is further amended with a view to provide for mandate of the Director of Tourism to initiate registration and grading of tourism facilities and activities at his own instance and not upon application only as well as removing procedural matters that will be exhousitively provided in the regulations. The sections are also amended

This Part of the Bill further proposes to introduce a new section 55A on compounding of offences. The amendment intend to give the Director of Tourism powers to compound offences in such a manner as provided in the section.

Part XIII of the Bill proposes amendments to the Trade and Service Marks Act, Cap. 326, whereby section 5 is proposed to be amended for the purpose of enabling electronic affixation of seal and signature of documents. The Bill proposes amendment to section 7 in order to recognise any non-paper communication of documents under the Act. Section 60 is also proposed to be amended so as to broaden the scope of areas for which the Minister may make regulations.

MADHUMUNI NA SABABU

Muswada huu unapendekeza marekebisho katika Sheria Kumi na Mbili zifuatazo, Sheria ya Mawakili, Sura ya 341, Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108, Sheria ya Majina ya Biashara, Sura ya 213, Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80, Sheria ya Makampuni, Sura ya 212, Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191, Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1, Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216, Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura ya 11, Sheria ya Uendeshaji Bunge, Sura ya 115, Sheria ya Utalii, Sura ya 65 na Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326.

Muswada huu umegawanyika katika Sehemu Kumi na Tatu kama ifuatavyo:

Sehemu ya Kwanza ya Muswada inaainisha masharti ya utangulizi ambayo ni jina la Muswada na tamko kuhusu marekebisho ya Sheria mbalimbali zinazokusudiwa kufanyiwa marekebisho kupitia Muswada huu.

Sehemu ya Pili ya Muswada inapendekeza marekebisho kwenye kifungu cha 4 cha Sheria ya Mawakili kwa kuanzisha Kamati za Maadili za Mawakili kwa ngazi ya Mkoa ili kurahisisha upatikanaji haki na kumwezesha mwananchi anayemlalamikia Wakili kwa ukiukaji wa maadili kushughulikia

tatizo lake katika ngazi ya Mkoa bila ya uhitaji wa kusafiri kuifuata Kamati ya Maadili katika ngazi ya taifa.

Sehemu ya Tatu ya Muswada inapendekeza kurekebisha kifungu cha 9 cha Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108 kwa lengo la kuwezesha ubadilishanaji wa taarifa za usajili wa matukio muhimu baina ya taasisi moja na nyingine. Inakusudiwa kwamba mara tu taarifa za usajili zinapozalishwa na taasisi moja na kuziwasilisha kwenye taasisi nyingine, taarifa hizo zitakuwa halisi na zitatumika pasipo ulazima wa kuhitaji ujazaji wa taarifa mpya. Vilevile, Marekebisho hayo yanakusudia kumpa Waziri uwezo wa kutunga Kanuni za kuweka utaratibu wa kubadilisha taarifa na namna taarifa hizo zitakavyochukuliwa na kutumiwa na taasisi nyingine ya umma.

Sehemu ya Nne ya Muswada inapendekeza marekebisho kwenye Sheria ya Majina ya Biashara, Sura ya 213, ambapo kifungu cha 6 kinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa ili kuhakikisha kwamba, majina ya biashara yanayosajiliwa ni ya wale tu ambao wanakidhi vigezo vya kusajiliwa kwa madhumuni mahsusi. Vifungu vya 16 na 17 vinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa lengo la kuongeza adhabu ya faini ili kuhakikisha adhabu inayotolewa na Sheria inaendana na wakati na hivyo kuzuia utendaji wa makosa.

Sehemu hii pia inapendekeza marekebisho kwenye kifungu cha 19 kwa lengo la kuanzisha rejesta ya majina ya biashara yaliyosajiliwa itakayohifadhiwa na kutunzwa na Msajili. Kifungu cha 22 kinapendekezwa kufanyiwa marekebisho ili kumpa mamlaka Waziri kutengeneza Kanuni kwa ajili ya utekelezaji bora wa Sheria. Sehemu hii pia inapendekeza kufuta kifungu cha 25 na badala yake kuandika kifungu kipya ili kuweka masharti ya adhabu ya jumla kwa makosa ambayo hayakuwekewa adhabu mahsusi katika Sheria.

Sehemu ya Tano inapendekeza marekebisho kwenye Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80, ambapo kifungu cha 2 kinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa kufuta baadhi ya tafsiri na kuweka tafsiri mpya. Lengo la marekebisho haya ni kuendana na mabadiliko katika sekta ya usafiri wa anga na viwango vya Kimataifa. Baadhi ya maneno yamebadilika na mengine yanatakiwa kufafanuliwa kwa kina zaidi.

Inapendekezwa kufanya marekebisho kwenye kifungu cha 4 kwa lengo la kuongeza wigo wa maeneo ambayo kwa sasa hayapo kwenye Sheria ambayo Waziri mwenye dhamana anaweza kuyatungia kanuni kwa ajili ya kuongeza ufanisi kwenye utekelezaji wa Sheria.

Kifungu cha 13 kinapendekezwa kufutwa kwa kuwa maudhui ya kifungu yameboreshwa na kuhamishiwa kwenye kifungu kipya cha 22B.

Sehemu hii pia inapendekeza marekebisho kwa kuongeza vifungu vipya 22A hadi 22E. Vifungu hivi vinalenga kuipa uwezo Mamlaka kuingia makubaliano ya kiutendaji na Mamlaka za nchi nyingine; kuiwezesha Mamlaka kuingia makubaliano na nchi nyingine kwa ajili ya kuruhusu nchi hiyo kufanya ukaguzi kwa ndege za Tanzania zinazofanya biashara na nchi hiyo au nchi nyingine inayofanya biashara na Tanzania; kuwatambua wakaguzi walioajiriwa na Mamlaka na kutambua Kitengo cha Utafutaji na Uokoaji ambacho tayari kipo ndani ya mamlaka. Inapendekezwa kuipa Mamlaka uwezo wa kuzuia ndege zisizo na rubani kuruka bila kibali maalum. Zuio hili ni kwa ajili ya sababu za kiusalama.

Sehemu hii pia inapendekeza marekebisho kwenye kifungu cha 31 kwa lengo la kutambua na kuongeza kwenye Sheria majukumu ambayo tayari Mamlaka inayafanya ila kwa namna moja au nyingine hayakuwekwa kwenye Sheria. Kifungu cha 40 kinafutwa na kuandikwa upya ili kutambua na kuongeza kwenye Sheria majukumu ambayo tayari Mkurugenzi Mkuu anayatekeleza lakini hayapo katika Sheria. Inapendekezwa pia kuongeza kifungu kipya cha 4A ambacho kinalenga kuainisha baadhi ya makosa na utaratibu utakaofuatwa wakati wa kufifilisha makosa.

Sehemu ya Sita inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 ambapo kifungu cha 3 kinarekebishwa kwa kuongeza kifungu kidogo cha (4) kwa lengo la kuhakikisha kuwa watu wenye sifa ya kusajili makampuni ni wale tu wenye sifa na makampuni hayo yanasajiliwa kwa malengo mahsusi. Marekebisho haya yanalenga kuweka udhibiti katika uanzishwaji na usajili wa makampuni. Watu wanaotarajia kusajili makampuni watapaswa kuwasilisha taarifa zao binafsi kama vile tarehe ya kuzaliwa, utaifa wao, nchi wanayotoka au usajili, anuani ya makazi, au ofisi ya biashara iliyosajiliwa, Namba ya Kitambulisho cha Taifa na Namba ya usajili. Kifungu kidogo cha (5) kinaongezwa kwa lengo la kuweka katazo au zuio la kusajili kampuni kwa watu waliowahi kutiwa hatiani au ambao taarifa zao zimetolewa na mamlaka husika kuwa mwombaji wamekuwa wakijihusisha na makosa yanayohusiana na utakatishaji fedha, ufadhili wa ugaidi, biashara ya binadamu, biashara ya dawa za kulevya au makosa mengine yanayohusiana nayo.

Kifungu cha 14 kinarekebishwa kwa lengo la kuainisha maelezo ambayo yanapaswa kutolewa na mtu anayetarajia kusajili kampuni. Lengo la marekebisho haya ni kuainisha maelezo mahsusi ambayo yatapaswa kutolewa na mtu anayetarajia kusajili kampuni.

Kifungu kipya cha 83A kinaongezwa kwa lengo la kuweka masharti kwa kampuni kupaswa kutoa taarifa kwa Msajili ndani ya siku ishirini na nane pindi kunapotokea uhamishaji wa hisa. Marekebisho haya yanalenga kumwezesha Msajili kuwa na taarifa sahihi na kwa muda za makampuni

ambazo zitasaidia kujua taarifa za wanahisa wa kampuni waliopo kwa kipindi hicho.

Sehemu hii pia ianapendekeza kufanya marekebisho katika kifungu cha 129 kwa kufuta aya ya (f) ili kuondoa matakwa au masharti yanayohusu na kujumuisha taarifa za wamiliki wa mwisho wa manufaa kwenye taarifa ya mwaka ya kampuni. Taarifa ya mwaka ya kampuni ni nyaraka ya umma hivyo kutoa taarifa za wamiliki wa mwisho wa manufaa ni kukiuka dhana ya usiri wa taarifa hizo.

Inapendekezwa kurekebisha kifungu cha 145 kwa lengo la kukidhi mfumo wa usajili kwa njia ya kielektroniki ambao unahitaji kuwasilisha nakala moja kwa nyaraka zinazowasilishwa. Sheria ilivyo kwa sasa inahitaji kuwasilisha nakala mbili ya maazimio au makubaliano ambazo zinakidhi uwasilishaji kwa njia ya kawaida isiyo ya kielektroniki. Hitaji hilo haliendani na takwa la usajili kwa njia ya kielektroniki. Marekebisho haya yanalenga kurahishia makampuni utaratibu wa ufanyaji wa biashara.

Kifungu cha 187(2) kinapendekezwa kufanyiwa marekebisho kwa kuongeza masharti yanayohusiana na uteuzi wa Katibu wa kampuni ili kukidhi viwango vilivyowekwa. Kutokuwepo kwa vigezo vya uteuzi kumesababisha kuwepo kwa teuzi za makatibu wa makampuni wasiokuwa na uwezo.

Inapendekezwa pia kurekebisha kifungu cha 194(1) kwa lengo la kumfanya mtu mwenye umri wa miaka kumi na nane au zaidi kuwa na sifa ya kuteuliwa kuwa Mkurugenzi. Kwa sasa umri kwa mtu kuweza kuteuliwa kuwa Mkurugenzi katika kampuni ni kuanzia miaka ishirini na moja. Vifungu vidogo vya (2), (3), (4), (5), (6) na (7) vinapendekezwa kufutwa ili kuruhusu watu wenye umri wa zaidi ya miaka sabini kuteuliwa kuwa wakurugenzi wa makampuni. Marekebisho haya yanatokana na ukweli kwamba suala la ukurugenzi ndani la kampuni ni suala la ndani la kampuni ambalo linaweza kusimamiwa kupitia sera za ndani za kampuni na sio kwenye sheria.

Sehemu hii inapendekeza kuweka kifungu kipya cha 452A kwa lengo la kumpa mamlaka Waziri baada ya kushauriana na Waziri mwenye dhamana ya fedha kusamehe adhabu zinazotokana na ucheleweshwaji wa uwasilishwaji wa nyaraka wakati wa kuhuisha taarifa za kampuni kwa lengo la kurahisisha usajili kupitia mfumo wa usajili kwa njia ya kielektroniki. Sheria kwa sasa haina masharti yanayohusiana na utoaji wa msamaha kwa wale waliochelewa kutoa taarifa zao za uhuwishaji.

Kifungu kipya cha 455A kinapendekezwa kuongezwa kwa lengo la kuweka kikomo cha muda kwa makampuni kutunza taarifa na nyaraka zake kwa muda usiozidi miaka thelathini. Sheria ilivyo kwa sasa iko kimya kuhusu suala hili.

Sehemu hii pia inapendekeza kuongeza kifungu kipya cha 458A kwa lengo la kumpa mamlaka Msajili kuhakiki taaria zilizowasilishwa kwake. Sheria ilivyo kwa sasa haimpi, Msajili hana mamlaka ya kuitisha taarifa pale inapoonekana kwamba taarifa hizo zinahitaji kuhakikiwa.

Sehemu ya Saba ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191, ambapo kifungu cha 194 kinafutwa na kuandikwa upya ili kufafanua kwa ufasaha masharti kuhusu ufifilishaji wa makosa na utaratibu wa uchukuaji wa mali za mtuhumiwa wakati wa ufifilishaji. Lengo la marekebisho haya ni kuhakikisha kuwa mamlaka ya kufililisha makosa chini ya Sheria hii yanatekelezwa bila kwenda kinyume na haki ya kikatiba ya mtu kumiliki mali.

Sehemu ya Nane inapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1. Marekebisho haya yanakusudia kuondoa ukomo wa muda kwa katibu mkuu kutekeleza majukumu ya bodi pale ambapo bodi hizo zinakuwa hazijateuliwa.

Sehemu ya Tisa inapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216, ambapo kifungu cha 25 kinarekebishwa kwa lengo la kubadilisha mamlaka ya uteuzi na muhula wa kushikilia nafasi kwa wenyeviti wa mabaraza ya ardhi na nyumba ya wilaya. Kwa mujibu wa marekebisho yanayopendekezwa, wenyeviti watateuliwa kwa ajira ya kudumu kwa mujibu wa Sheria ya Utumishi wa Umma. Muswada unapendekeza kurekebisha vifungu vya 2, 13, 15, 16, 20, 21, 25, 28, na 56 vya Sheria ya Mahakama ya Ardhi, Sura ya 216 ili kuondoa changamoto mbalimbali zilizojitokeza wakati wa kushughulikia migogoro ya ardhi katika Mabaraza ya Kata kwa kuondoa jukumu la kuamua mashauri ya ardhi na badala yake kubaki na jukumu la kusuluhisha migogoro husika.

Sehemu ya Kumi ya Muswada inapendekeza kurekebisha Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura ya 11. Marekebisho yanapendekeza kuwaondoa wazee washauri wa mahakama katika Mahakama za Mwanzo kwa kuwa Mahakama hizo sasa zinasimamiwa na Mahakimu Wakazi wenye weledi wa sheria na hivyo kuongeza kasi ya utoaji haki kwa wakati. Sanjari na mapendekezo hayo, na kwa lengo la kuimarisha utoaji na upatikanaji wa haki; na kwa kuzingatia kuwa hivi sasa, kesi katika Mahakama za Mwanzo zinaendeshwa na Mahakimu wenye Shahada. Muswada pia unapendekeza kuwaruhusu Mawakili wa Kujitegemea na wale wa Serikali kuwawakilisha wateja wao kwenye Mahakama za Mwanzo hususan zinazosimamiwa na Mahakimu wenye Shahada.

Sehemu ya Kumi na Moja ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho ya Sheria ya Uendeshaji Bunge, Sura ya 115 kwa kurekebisha

Kifungu cha 16 ili kumpa mamlaka Mwenyekiti wa Tume ili kumwezesha kutekeleza majukumu ya Tume baada ya Bunge kufika ukomo (kuvunjwa).

Sehemu ya Kumi na Mbili ya Muswada inapendekeza marekebisho katika Sheria ya Utalii, Sura ya 65 kwa lengo la kuimarisha mfumo wa utoaji leseni ambapo ulikuwa ukitekelezwa na Bodi na badala yake mfumo huo utatekelezwa na Mkurugenzi wa Utalii. Lengo la marekebisho haya ni kukua kwa sekta ya utalii ambapo kwa sasa sehemu kubwa ya mfumo wa leseni unafanyika kwa njia ya kielektroniki. Vilevile vifungu hivyo tajwa vinarekebishwa ili kumpa Mkurugenzi wa Utalii mamlaka ya upangaji madaraja kwenye huduma za malazi na shughuli za kitalii pale atakapoona kuna uhitaji huo pasipo kuhitaji kuletewa maombi.

Sehemu hii pia inapendekeza kuongeza kifungu kipya cha 55A kuhusu ufifilishaji makosa ambapo Mkurugenzi wa Utalii ataweza kufifilisha makosa kwa utaratibu uliowekwa.

Sehemu ya Kumi ya Tatu ya Muswada inapendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326. Kifungu cha 5 kinapendekezwa kurekebishwa kwa lengo la kuwezesha ugongaji wa mihuri na utiaji sahihi kwenye nyaraka kwa njia ya kielektroniki. Kifungu cha 7 kinapendekezwa kurekebishwa kwa lengo la kutambua mawasiliano ya nyaraka kwa njia nyingine yoyote isiyo ya makaratasi chini ya Sheria hii. Kifungu cha 60 kinapendekezwa kurekebishwa ili kupanua wigo wa maeneo ambayo Waziri anaweza kuyatungia kanuni.

Dodoma
11 Januari, 2021

ADELARDUS L. KILANGI
Mwanasheria Mkuu wa Serikali

SCHEDULE OF AMENDMENTS TO BE MOVED BY THE HON. ADELARDUS L. KILANGI THE ATTORNEY GENERAL AT THE SECOND READING OF THE BILL ENTITLED "THE WRITTEN LAWS (MISCELLANEOUS AMENDMENTS) (NO.2) ACT, 2021"

(Made under S.O. 99(10))

The Bill entitled "The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No.2) Act, 2021" is amended as follows:

A: In Clause 7, by-

(a) deleting the word "Ethics" wherever it appears in that Clause;

(b) inserting the phrase "who has requisite knowledge in law" between the words "public officer" and "to" appearing in the proposed section 4A (2);

(c) inserting immediately after subsection (2) of the proposed section 4B the following:

"(3) Where, upon determination of an application under this section, the Committee is of the opinion that the appropriate measure is removal of the advocate's name from the roll, it shall forward the findings together with its recommendations to the National Advocates Committee for determination."; and

(d) adding immediately after the proposed section 4B the following:

"Rules of Advocates Committee

4C. The Chief Justice may make rules for better implementation of the provisions relating to Advocates Committees.".

B: By deleting Clause 8 and substituting for it the following:

Amendment of section 13

8. The principal Act is amended in section 13(1), by-

(a) deleting the word "or" appearing at the end of paragraph (b);

(b) inserting immediately after paragraph (b) the following:

"(c) appeals from the Regional Advocates Committee;

(d) any other matter referred to it by the Regional Advocates Committee; or"; and

(c) renumbering paragraph (c) as paragraph (e).

C: In Clause 10 by deleting the phrase "if any, or next of kin of the deceased if there is no surviving spouse or child" appearing in the proposed subsection (2) and substituting for them the phrase "or if for any reason the spouse or child is incapable of collecting the certificate, next of kin of the deceased".

D: In Clause 13 by deleting the proposed paragraph (e) and substituting for it the following:

"(e) where the registration to be effected is that of an individual, National Identity Number, correspondence address and the usual residential address;".

E: In Clause 18 by deleting the word "of" appearing between the words "a fine" and "not exceeding" in the proposed section 25 and substituting for it the words "of not less than five hundred thousand shillings and".

F: In Clause 25 by deleting the content of the proposed section 22E and substituting for it the following:

"**22E**. Subject to the provisions of this Act, the rights of a person with a court order and Government charges, relating to taxes or other unpaid charges, shall be secured by aircraft liens.".

G: In Clause 30, by-

(a) deleting the proposed subsection (5); and

(b) deleting paragraph (b) and substituting for it the following:

"(b) renumbering subsection (4) as subsection (5).".

H: In Clause 31 by deleting the words "name, email, address, telephone, fax numbers and websites (if any), National Identification Number, Tax Identification Number (in the case of Tanzanian Nationals), Passport (in the case of foreigners) and certificate of incorporation (in the case of a company incorporated outside Tanzania) and registered office, of" and substituting for them the following:

"National Identification Number, Tax Identification Number (in the case of Tanzanian Nationals), email, address, telephone, Passport (in the case of foreigners) and certificate of incorporation (in the case of a company incorporated outside Tanzania) and registered office, of".

I: In Clause 39 by deleting the words "of not less than thirty years" appearing in the proposed section 455A and substituting for them the words "as the Minister may by regulations prescribe".

J: In Clause 42, by-

(a) inserting the phrase "subject to the regulations made under subsection (7)" between the words "may" and "at any time" appearing in the proposed subsection (1);

(b) adding immediately after the proposed subsection (4) the following:

"(5) The moneys charged under this section shall, unless otherwise directed by the Minister responsible for finance, be paid into the Consolidated Fund.";

(c) renumbering the proposed subsections (5) and (6) as subsections (6) and (7) respectively;

(d) deleting the word "Registrar" appearing in the proposed subsection (6) as renumbered and substituting for it the words "Director General"; and

(e) inserting the words "sum to be charged for every compoundable offence," between the words "The" and "forms" appearing at the beginning of the proposed subsection (7) as renumbered.

K: By deleting the proposed Part VIII.

L: In Clause 51-

(a) by deleting the word "court" between the words "tribunal" and "brokers" appearing in the marginal note and the proposed section 28A;

(b) in the proposed section 28B, by-

(i) by deleting the word "Court" between the words "Tribunal" and "Brokers" appearing in proposed subsection (1); and

(ii) deleting the word "senior" appearing in the proposed subsection 2(b);

(c) in the proposed section 28C, by-

(i) deleting the word "regulations" appearing in the opening phrase and substituting for it the word "rules";

(ii) deleting the words "court brokers" appearing in proposed paragraph (a) and substituting for them the words "tribunal brokers and process servers"; and

(iii) deleting the words "court brokers and process service" appearing in proposed paragraph (c) and substituting for them the words "tribunal brokers and process servers".

M: By deleting Clause 54 and substituting for it the following:

"Repeal of section 7, 8 and 9 and replacement of section 7

54. The principal Act is amended by-

(a) repealing section 7 and replacing for it the following:

"Proceedings which may require assessors

7.-(1) In any proceedings in the primary court which involves customary or Islamic law the court shall, where it considers necessary in the interest of justice or upon application by any party to the proceedings, sit with not less than two assessors:

Provided that, in deciding matters, the Magistrate shall not be bound by the opinion of the assessors.

(2) The Chief Justice may make rules for better carrying out of the provisions of subsection (1).

(3) Without prejudice to generality of subsection (1), the rules made under subsection (2) may prescribe for-

(a) qualifications of assessors;

(b) procedure for selection and appointment of assessors;

(c) manner of summoning assessors;

(d) remuneration of assessors;

(e) procedures for summing-up of evidence to the assessors;

(f) procedures for delivery of opinion

by assessors; and

(g) any other matter as the Chief Justice may consider appropriate."; and

(b) repealing sections 8 and 9.".

N: In Clause 55 by deleting the word "repesaling" and substituting for it the word "repealing".

O: By deleting Clause 64.

P: In Clause 65 by deleting the word "Directoro" and substituting for it the word "Director".

Q: In Clause 70, by-

(a) deleting paragraph (a) and substituting for it the following:

"(a) deleting subsection (1) and substituting for it the following:"

"(1) An application for or renewal of a licence shall be made to the Director in the manner prescribed in the regulations."; and

(b) deleting the word "Ministry" appearing in the proposed subsection (3) and substituting for it the word "Minister".

R: By deleting Clause 74.

S: In Clause 78, by

(a) inserting the phrase "subject to the regulations made under subsection (6)" between the words "may" and "at any time" appearing in the proposed subsection (1);

(b) inserting the word "maximum" between the words "half of the" and "amount" appearing in the proposed subsection (1);

(c) adding immediately after the proposed subsection (2) the following:

"(3) The moneys charged under this section shall, unless otherwise directed by the Minister responsible for finance, be paid into the Consolidated Fund.

(4) Where an offence is compounded in accordance with subsection (1) and proceedings are brought against the offender for the same offence, it shall be a good defence for the offender to prove to the satisfaction of the court that the offence with which the offender is charged has been compounded under subsection (1)."

(d) renumbering the proposed subsections (3) and (4) as subsections (5) and (6) respectively; and

(e) inserting the words "sum to be charged for every compoundable offence," between the words "The" and "forms" appearing at the beginning of subsection (6) as renumbered.

T: In Clause 81 by deleting the word "person" appearing in the proposed subsection (4) and substituting for it the word "officer".

U: Renumbering Parts IX, X, XI, XII and XIII as Parts VIII, IX, X, XI and XII respectively.

V: Renumbering sections 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82 and 83 as sections 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80 and 81 respectively.

Dodoma, **ALK**
....., 2021 *AG*

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Spika, naafiki.

SPIKA: Hoja imetolewa na imeungwa mkono, unakushukuru sana Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali kwa kutupitisha kwa umahili mkubwa katika mapendekezo ya sheria mbalimbali ambazo zitarekebishwa kwa ridhaa ya Bunge hili. Tunawashukuru sana Serikali kwa kukubali maeneo mengi sana na kuyaweka sawa kwa ushauri ambao mmepewa na Waheshimiwa Wabunge.

Nimwite sasa Mheshimiwa Mwenyekiti wa Kamati ya Katiba na Sheria ili aweze kutupitisha katika maoni ya Kamati hiyo kuhusiana na Mapendekezo ya Serikali Muswada ulio mbele yetu. Mheshimiwa Mwenyekiti Najma Giga, tafadhali. *(Makofi)*

MHE. NAJMA MURTAZA GIGA – MAKAMU MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA KATIBA NA SHERIA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa nafasi hii. Kwa vile mtoa hoja ameshasema kwa urefu au ametoa taarifa kwa urefu basi mimi naomba nitoe kwa ufupi, lakini taarifa yote ambayo tumeileta tuweze kuingiziwa kwenye *Hansard.*

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu ya Kanuni ya 99(5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020, naomba kuwasilisha Maoni ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kuhusu Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali *Number*. 2 ya Mwaka 2021 yaani; *[The Written Laws (Miscellaneous Amendments) Act, No.2 of 2021]*.

Mheshimiwa Spika, Muswada huu ulisomwa Bungeni mara ya kwanza tarehe 12 Februari 2021 wakati wa Kikao cha Tisa cha Mkutano wa Pili wa Bunge la Kumi na Mbili.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 97(1) ikisomwa pamoja na Kanuni ya 136(14) na Kifungu cha 7(1)(b) na Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge uliuleta Muswada huo kwenye Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria ili ufanyiwe uchambuzi na kujadiliwa

mapema iwezekanavyo. Naomba kulijulisha Bunge lako Tukufu kuwa Kamati iliujadili Muswada huu kwa kuzingatia Kanuni za Kudumu za Bunge.

Mheshimiwa Spika, kutokana na maudhui na umuhimu wa Muswada huo, Kamati iliwaalika Wadau mbalimbali kwa ajili ya kutekeleza matakwa ya Kanuni ya 97(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Hivyo, Jumla ya Taasisi Saba zisizokuwa za Kiserikali *(CSOs)* ziliwakilishwa na jumla ya watendaji arobaini ambao walifika mbele ya Kamati tarehe 19 Agosti, 2021 kwa ajili ya kutoa maoni yao kuhusu sheria mbalimbali zinazopendekezwa kurekebishwa katika Muswada huu. Majina ya Taasisi hizo yamebainishwa katika taarifa yetu.

Mheshimiwa Spika, kama nilivyotangulia kubainisha hapo juu, Kamati ilipima na kubaini umuhimu wa maoni ya Wadau mbalimbali wanaoguswa na Muswada huu, na hivyo, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 97(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, na kwa kushirikiana na Ofisi ya Katibu wa Bunge, taasisi kumi zisizo za kiserikali zilitumiwa barua za mialiko ambapo jumla ya Watendaji 40 kutoka taasisi sita zilizothibitisha kushiriki walifika mbele ya Kamati kwa ajili ya kuwasilisha maoni yao. Majina ya Taasisi hizo kama ambavyo nimesema tumewasilisha kwenye taarifa yetu.

Mheshimiwa Spika, hatuna budi kuwashukuru wadau wetu wote kwa ushiriki wao pamoja na maoni yao yenye tija ambayo yameiwezesha Kamati kupambanua masuala ya msingi katika kuchambua na kushauri ipasavyo kuhusu maeneo mbalimbali yenye kuhitaji maboresho kwenye Muswada huu.

Mheshimiwa Spika, yafuatayo ni yatokanayo na uchambuzi wa Muswada: -

Mheshimiwa Spika, ninapitia kwa ufupi sheria zinazopendekezwa kufanyiwa marekebisho pamoja na maudhui ya jumla kwa kila sheria.

Mheshimiwa Spika, mtoa hoja aliieleza Kamati Kuwa, Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali Namba. 2 wa Mwaka 2021 unapendekeza kufanya marekebisho katika sheria kumi na mbili kwa lengo la kurahisisha utekelezaji madhubuti wa sheria hizo na kuondoa upungufu uliojitokeza wakati wa kutekeleza sheria.

Mheshimiwa Spika, sheria zinazopendekezwa kufanyiwa marekebisho kupitia Muswada huu pamoja na maudhui ya jumla kwa kila sheria kwa undani ni kama tulivyobainisha kwenye taarifa yetu. Hata hivyo nitafafanua masuala mahsusi ya kiuchambuzi yaliyobainika.

Mheshimiwa Spika, kwa lengo la kuliwezesha Bunge lao Tukufu kubaini maeneo ya kisheria yenye hoja mahsusi kwa ajili ya kushauri ipasavyo, Kamati ilichambua na kujadili jumla ya Ibara 83 zilizo kwenye Muswada huu na kubaini Jumla ya masuala 6 yenye Sheria 6 kati ya 12 zinazorekebishwa katika Muswada huu.

Mheshimiwa Spika, baada ya majadiliano ya kina baina ya Serikali na Kamati, suala la sita, ambalo awali lilihusu kuondoa ukomo wa Makatibu Wakuu kuendelea kutekeleza majukumu ya Bodi pale ambapo Bodi hizo zinakuwa hazipo, kama ilivyopendekezwa katika Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1 *(The Interpretation Act, Cap.1)*, sehemu hiyo imeondolewa na hivyo suala hilo halitokuwa sehemu ya hoja za Kamati kwa mujibu wa taarifa hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, sasa naomba niwasilishe masuala mahsusi matano ambayo ni vyema Bunge likayapima ili yazingatiwe wakati wa kupitia Muswada huu pamoja na kuwa kimsingi Serikali imepokea na kuyakubali maoni ya Kamati kama yanavyoonekana kwenye jedwali la marekebisho. Masuala hayo ni kama yafuatayo:-

(i) Kamati za Maadili za Mawakili za Mikoa zinazopendekezwa kuanzishwa kwenye Sheria ya Mawakili, Sura ya 341 *(The Advocates Act, Cap.341)*, zimepewa mamlaka sawa na Kamati ya Taifa *(National Advocates*

Committee) katika utoaji wa adhabu kwa Mawakili ikiwemo adhabu ya kumwondoa Wakili kwenye rejista ya Mawakili. Hivyo sheria ilikuwa imetengeneza mazingira ya matumizi mabaya ya mamlaka kwa Kamati za Mikoa, hali ambayo inaweza kuathiri ajira za Mawakili;

(ii) Marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108 *(The Birth and Deaths Registration Act, Cap.108)* hayajabainisha nani atapewa kipaumbele zaidi kwa wanafamilia wanaotakiwa kuchukua cheti cha Kifo cha Marehemu; na hivyo kuacha ombwe la kisheria kuhusu nani atapewa kipaumbele cha kuchukua hicho cheti kati ya mwenza, au watoto au ndugu wengine wa marehemu na kama ni mtoto je, ni mtoto wa ndani ya ndoa au nje ya ndoa au niwa kulea? Hali ambayo inaweza kusababisha mitafaruku kwenye familia wakati wa utekelezaji wa Sheria hii.

(iii) Adhabu zinazopendekezwa kwenye Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213 *(The Business Names Registration Act, Cap 213)* hazijawekewa kiwango cha chini. Hali hiyo, kwanza inaweza ikasababisha utoaji wa adhabu tofauti kwa watu wawili au zaidi waliofanya kosa linalofanana, lakini pia mazingira hayo ya kisheria yanaweza kuchochea vitendo vya rushwa kwa watoa haki.

(iv) Mheshimiwa Spika, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria za Mahakama za Hakimu, Sura ya 11, (*The Magistrate Court Act, Cap 11);* ambayo inahusu kuruhusu mawakili wa kujitegemea na wale wa Serikali kuwawakilisha wateja wao kwenye mahakama za mwanzo ambazo zinasimamiwa na mahakimu wakazi wenye shahada. Aidha, marekebisho hayo pia yanapendekeza kuondoa wazee wanaotoa ushauri katika mahakama za mwanzo *(assessors)* kwa sababu za uwepo wenye mahakimu wenye shahada ya sheria pamoja na uwakilishi wa mawakili.

Mheshimiwa Spika, kutokana na maudhui hayo Kamati ilibaini mambo mawili ya mjadala kuhusiana na marekebisho hayo; mambo hayo ni kama yafuatayo: -

(i) Uanzishwaji wa mfumo wa utoaji haki wenye kuruhusu haki ya uwakilishi wa mawakili katika mahakama ya mwanzo. Hatua hiyo inapongezwa kwa kuwa imezingatia ushauri wa kamati wa muda mrefu kuhusu upatikanaji wa haki za uwakilishi katika mahakama za mwanzo. Hivyo maoni ya kamati ni kuwa utekelezaji wa marekebisho hayo utasogeza karibu huduma za utoaji haki kwa wananchi wengi zaidi katika ngazi za vijiji, kata na tarafa zenye huduma za mahakama za mwanzo hali ambayo itarahisisha utoaji haki nchini; na

(ii) Pendekezo la kuondoa wazee wanaotoa ushauri katika mahakama za mwanzo *(assessors),* kwasababu za uwepo wa mahakimu wenye shahada ya Sheria pamoja na uwepo wa uwakilishi wa mawakili, liliibua mjadala mkubwa wa kina na hivyo kuhitaji kufanyiwa marekebisho.

Mheshimiwa Spika, aidha, Kamati ilibaini uwepo wa ombwe la kisheria katika mfumo uliopo kwa sasa ambao unaruhusu wazee hao kuendelea kuwepo mahakamani hata pale ambapo wanakuwa hawahitajiki kwa kuzingatia aina ya shauri lililopo mahakamani. Ni eneo ambalo lilihitaji kuboreshwa ili kuanzisha mfumo rasmi utakaohakikisha ulazima wa uwepo wa wazee hao kwenye mashauri yanayohitaji ushauri wao.

Mheshimiwa Spika, pamoja na Kamati kukosa maoni ya wadau wenye kupinga pendekezo hili la Serikali la kuwaondoa washauri hawa wazee katika mahakama za mwanzo, uchambuzi wa Kamati pamoja na majadiliano baina ya Kamati na Serikali yalibaini dosari kuwa, mfumo unaopendekezwa na marekebisho haya haukubainisha mfumo wa kuwarejesha wazee wa mahakama pale ambapo kunakuwepo na shauri mbele ya mahakama lenye kuhitaji ushauri wao. Hivyo, Kamati ilishauri yafuatayo: -

(i) Sheria ibainishe mfumo mpya wa kisheria na kiuratibu utakaoendelea kuwatumia wazee washauri wa mahakama kwa kuzingatia ukweli kuwa, kwenye baadhi ya maeneo ya nchi yetu wazee hao walikuwa bado ni wa

muhimu kwa usuluhishi wa migorogoro hususan, inayohusu mirathi na ndoa yenye kutokana na misingi ya mila, desturi na imani za kidini, na kwa kuzingatia uelewa wa wananchi wetu walio wengi ambao hawana uelewa wa kutosha kuhusu mifumo ya kisheria na taratibu zake; na

(ii) Serikali iandae utaratibu wa kuwalipa haki zao wazee washauri wa mahakama ambao watakoma utumishi wao kutokana na kuanza utekelezaji wa marekebisho ya Sheria hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, sehemu ya tano ni kwenye eneo ambalo Waziri amepewa mamlaka mapana katika kupendekeza makosa mengine yenye kuendana na makosa yanayotajwa chini ya Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 *(The Companies Act, Cap 212)* kupitia kanuni atakazotunga. Marekebisho hayo yanampa mamlaka Waziri yasiyomhusu, hatua ambayo ikiruhusiwa inaweza kutumiwa vibaya katika kuwanyima baadhi ya watu haki za msingi za kujitafutia kipato halali kupitia biashara za makampuni.

Mheshimiwa Spika, maoni ya Kamati ni kuwa, Bunge lako linalo dhima kuhakikisha sheria zinazotungwa zisitoe mwanya wa kuathiri ustawi wa jamii kwa kutoa mamlaka mapana kwa Mawaziri ya kubuni makosa bila ukomo na pasipo kubainisha misingi ya makosa hayo.

Mheshimiwa Spika, yafuatayo sasa ni Maoni na Ushauri wa Kamati.

Mheshimiwa Spika, kama nilivyoeleza katika sehemu ya Maudhui na Uchambuzi wa Muswada, Kamati inakubaliana na mependekezo ya marekebisho katika Muswada huu kwa kuwa yana lengo la kuondoa mapungufu yaliyobainika wakati wa utekelezaji wa sheria hizo.

Hata hivyo wakati wa uchambuzi Kamati imebaini jumla ya masuala ya msingi kumi na moja na jumla ya dosari tano za kiuandishi na kiuchapaji, ambapo Kamati ilishauri ipasavyo; na wakati wa kikao cha pamoja na Serikali cha

tarehe 23 Agosti, 2021, Serikali iliridhia ushauri wa Kamati na hivyo kuzingatia marekebisho hayo kama yanavyoonekana kwenye Jedwali la Marekebisho, ambalo ni sehemu ya taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, pamoja na maelezo hayo ya awali, naomba kuwasilisha maoni ya Kamati kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Spika, masuala mahsusi *(special issues)*. Eneo la kwanza ni Sheria ya Mawakili, Sura ya 341 *(The Advocates Act, Cap.341).* Katika sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo: -

(i) Katika Ibara ya 7 inayopendekeza marekebisho ya kuongeza kifungu kipya cha 4A katika Sheria inayoanzisha Kamati ya Maadili ya Mawakili ya Mkoa, Kamati inashauri neno *'ethics'* liondolewe katika Kamati hizo au neno *'ethics'* liongezwe katika Kamati ya Taifa kwa lengo kuakisi jina linalotumika na Kamati ya Taifa ili lilandane na Kamati za Mikoa.

(ii) Mtumishi wa umma atakayeteuliwa kuwa Katibu wa Kamati za Mawakili za Mikoa awe na taaluma ya sheria ili aweze kuelewa masuala yanayojadiliwa na Kamati ya Mawakili.

(iii) Utaratibu wa kumpata Mwenyekiti na wajumbe wa Kamati inapotokea hawapo ufafanuliwe vizuri ili kuziba ombwe la kisheria wakati wa utekelezaji wa marekebisho hayo.

(iv) Kamati za Mawakili za Mikoa zisiwe na uwezo wa kutoa adhabu ya kumtoa Wakili katika Rejesta ya Mawakili, badala yake Kamati hizo zibakie na jukumu la kupendekeza adhabu kwenye Kamati ya Mawakili ya Taifa ili kudhibiti matumizi mabaya ya mamlaka yanayoweza kuathiri ajira za mawakili; na

(v) Ibara ya 4A(5) iainishie utaratibu utakaotumiwa na Katibu wa Kamati ya Mawakili ya Mkoa kuwasilisha

malalamiko kwa Jaji Mfawidhi wa Mkoa ili kuepuka mlolongo wa malalamiko na kuchelewesha haki kwa mtuhumiwa.

Mheshimiwa Spika, eneo la pili ni Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108 *(The Birth and Deaths Registration Act, Cap.108).* Katika sheria hii, Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo. Katika Ibara ya 10 inayopendekeza marekebisho ya kifungu cha 17 cha sheria, Kamati inapendekeza kufuta maneno '*if any'* na badala yake kuongeza maneno '*if for any reasons the spouse or child are incapable of collecting the death certificate'* ili kubainisha nani atapewa kipaumbele zaidi kwa wanafamilia wanaotakiwa kuchukua cheti cha kifo cha marehemu na hivyo kuondoa ombwe la kisheria kuhusu nani atapewa kipaumbele cha kuchukua cheti hicho kati ya mwenza au watoto au ndugu wengine wa marehemu kwa lengo la kubainisha mfumo wa kumdhibiti mtu asiyetakiwa kuchukua cheti hicho.

Mheshimiwa Spika, eneo la tatu ni Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213 *(The Business Names Registration Act, Cap. 213).* Katika sheria hii, Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo; katika Ibara 18 inayopendekeza marekebisho ya kifungu cha 25 cha Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213, adhabu ya faini iliyopendekezwa kwa makosa ya jumla iwekewe kiwango cha faini cha chini *(minimum fine)* ili kuepusha mazingira ya utoaji wa adhabu tofauti kwa watu wawili au zaidi waliofanya kosa linalofanana lakini pia kuondoa mazingira ya kisheria yanayoweza kuchochea vitendo vya rushwa kwa watoa haki.

Mheshimiwa Spika, eneo la nne ni Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 *(The Companies Act, Cap. 212).* Katika sheria hii, Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo: -

(i) Katika Ibara ya 30 inayopendekeza marekebisho ya kifungu cha 3 cha sheria, katika kifungu kidogo cha (5) kufuta maneno *associated with instances of or'* ili kuwakinga

wale ambao watahusishwa kuhusika na biashara ya utakatishaji fedha, kufadhili ugaidi, biashara ya usafirishaji wa binadamu, usafirishaji wa madawa ya kulevya ingawa hajahukumiwa Mahakamani ili waweza kufungua kampuni; na

(ii) Maneno '*or any other related offences as may be prescribed by the Minister'* yaondolwe kwenye Muswada ama makosa ambayo Waziri atayataja yatamkwe kwenye sheria ili kuhakikisha sheria haitoi mamlaka mapana kwa Waziri ya kubuni makosa bila ukomo au pasipo kubainisha misingi ya kuzingatiwa kwenye sheria mama inayotungwa na Bunge.

Mheshimiwa Spika, eneo la tano ni Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11 ambapo katika sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo. Ibara ya 54 ifanyiwe marekebisho kwa kubainisha mfumo mpya wa kisheria utakaoendelea kuwatumia Wazee Washauri wa Mahakama pale watakapohitaji, kwa kuzingatia ukweli kuwa, kwenye baadhi ya maeneo ya nchi yetu Wazee hao walikuwa bado ni wa muhimu katika usuluhishi wa migorogoro ya kijamii hususan inayohusu mirathi na ndoa yenye kutokana na misingi ya mila, desturi na imani za dini na kwa kuzingatia uelewa wa wananchi wetu walio wengi ambao hawana uelewa wa kutosha kuhusu mifumo ya kisheria na taratibu zake.

Mheshimiwa Spika, eneo la sita ni Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191 *(The Environmental Management Act, Cap.191).* Katika sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo. Katika Ibara ya 42 inayopendekeza kuongeza kifungu kipya cha 194 katika kipengele kidogo (5), jukumu la kuwasilisha taarifa kila robo ya mwaka kuhusu makosa yaliyofifilishwa kwa Msajili wa Baraza la Rufani la Mazingira ni kutoa jukumu ambalo halipo kisheria na badala yake jukumu hilo apewe Mkurugenzi Mkuu wa Baraza la Mazingira ambaye ndiye Mtendaji Mkuu wa Masuala yote ya Mazingira.

Mheshimiwa Spika, maoni ya Kamati ni kuwa, Msajili aliyetamkwa kwenye sheria ni Msajili wa Baraza la Rufani la Mazingira *(Environmental Appeal Tribunal)* ambaye anateuliwa na Jaji Mkuu kwa kazi maalum ya kulihudumia Baraza la Rufani na siyo Mtendaji wa Baraza la Mazingira wa kudumu, hivyo, anaweza asiwe na taarifa sahihi kama ilivyo kwa Mkurugenzi Mkuu wa *NEMC* kuhusu makosa yote yaliyofifilishwa. Hali hiyo ikuruhusiwa, inaweza kuathiri utekelezaji wa marekebisho haya.

Mheshimiwa Spika, yafuatayo sasa ni maeneo yenye dosari za kiuchapaji. Pamoja na Kamati kubaini masuala ya msingi yenye kuhitaji maboresho ya Bunge lako Tukufu, pia ilibaini baadhi ya dosari za kiuchapaji na kiuandishi kwenye jumla ya Sheria ambazo ni Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216 *(The Land Disputes Courts Act, Cap. 216)* kwenye Ibara ya 51; Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11 *(The Magistrates' Courts Act, Cap. 11)* kwenye Ibara ya 55; Sheria ya Utalii, Sura ya 65 *(The Tourism Act Cap.65)* kwenye Ibara ya 65; na Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326 *(The Trade and Service Marks Act, Cap. 326)* kwenye Ibara ya 81. Serikali ilizingatia marekebisho hayo kwa kuufanyia marekebisho Muswada huu kwa kila sehemu na Ibara zote zilizobainika kuwa na dosari au changamoto za utekelezaji, kama yanavyoonekana kwenye Jedwali la Marekebisho ambalo ni sehemu ya taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, yafuatayo ni maoni na ushauri wa jumla. Pamoja na ushauri wa Kamati uliotolewa hapo juu kuhusu masuala mahsusi ya kiuchambuzi yaliyobainika katika Muswada huu, pia kupitia majadiliano ya wadau pamoja na Serikali, Kamati iliweza kubaini masuala ya kuzingatiwa na Serikali wakati wa kutekeleza sheria hizi, kama ifuatavyo: -

(i) Serikali ihakikishe inawashirikisha wadau wanohusika na sheria inayokusudiwa kufanyiwa marekebisho au kutungwa kwa lengo la kuwasilisha Bungeni Miswada ya sheria yenye mawazo jumuishi na hivyo kuondoa malalamiko ya wadau kuhusu kutoshirikishwa wakati wa michakato ya

maandalizi ya Miswada ya Serikali na hivyo kuepusha ukinzani usiokuwa walazima wakati wa utekelezaji wa sheria hizo.

(ii) Serikali kupitia Wizara ya Katiba na Sheria, ishirikiane na Mahakama katika kuhakikisha kuwa kanuni zitakazoundwa kuhusu utekelezaji wa shughuli za Mahakama za Mwanzo zitoe mwongozo rasmi kuhusu namna bora ya kusuluhisha migogoro ya mirathi na ndoa kwa wananchi wengi wenye kusimamiwa na mila na desturi pamoja na imani zao za dini pasipo kuathiri misingi ya imani zao ambayo inatokana na Vitabu Vitakatifu wanavyoviamini.

(iii) Serikali ihakikishe inawalipa haki zao Wazee Washauri wa Mahakama ambao watakoma utumishi wao kutokana na kuanza utekelezaji wa marekebisho ya Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura 11.

(iv) Serikali kupitia Wizara ya Katiba na Sheria, ihakikishe inaweka utaratibu mzuri kikanuni katika kudhibiti mfumo wa uchukuaji cheti cha kifo cha marehemu ili kuhakikisha cheti hicho kisiangukie kwenye mikono ya mtu ambaye ni hatari kwa ustawi wa jamii na familia na wategemezi wa marehemu. Aidha, utekelezaji wa utaratibu huo uzingatie na kuheshimu historia ya maisha, mila, desturi na imani ya marehemu na familia yake kwa ujumla wake.

(v) Vyeti vya Mawakili wa Kujitegemea na Waendesha Mashtaka vifanyiwe maboresho kwa kuondoa masharti yalivyo kwa sasa yanayowazuia kusimamia kesi kwenye Mahakama za Mwanzo ili kuwezesha utekelezaji wa marekebisho yanayopendekezwa katika Muswada huu; na

(vi) Serikali ihakikishe kuwa viwango vya adhabu na tozo vinavyopendekezwa kwenye Miswada ya sheria inayowasilishwa Bungeni, viwe ni viwango vyenye uhalisia wa hali halisi ya wananchi wetu na vizingatie mazingira ya utekelezaji wake. Hatua hiyo iambatane pia na utoaji wa mamlaka stahiki kwa Mawaziri na vyombo vingine, yenye kuzingatia mipaka iliyowekwa kisheria kwa ajili ya kuzingatia misingi ya utawala bora katika mgawanyo wa mamlaka

miongoni mwa mihimili ya Serikali. Maoni ya Kamati ni kuwa, endapo misingi hiyo haitozingatiwa inaweza kuweka mazingira ya kuligombanisha Bunge na wananchi wake na pia, uzingatiaji huo utaepusha ukinzani usiokuwa wa lazima wakati wa uchambuzi na utekelezaji wa sheria hizo.

Mheshimiwa Spika, sasa naomba nihitimishe, kwanza kwa kurejea kwa mara nyingine kukushukuru wewe mwenyewe kwa namna unavyoliongoza Bunge na kukushukuru kwa mara nyingine kwa kutuletea Muswada huu kwenye Kamati yetu ya Katiba na Sheria ili iweze kuusimamia ipasavyo ili uweze kufanyiwa kazi. Jukumu ambalo limetekelezwa na Kamati kwa wakati na kwa ufanisi uliokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, namshukuru Mwanasheria Mkuu wa Serikali, Mheshimiwa Prof. Adelardus Lubango Kilangi, Mbunge; Waziri wa Katiba na Sheria, Mheshimiwa Prof. Palamagamba Mwaluko Kabudi, Mbunge; bila kumsahau Ndugu Onorius Njole, Mwandishi Mkuu wa Sheria wa Serikali *(CPD)* kwa ushirikiano wao wa dhati katika kuyafanyia kazi maoni na mapendekezo ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwashukuru wadau wetu wote waliofika mbele ya Kamati kuwasilisha maoni yao kwa ajili ya uboreshaji wa Muswada huu. Hakika, Kamati ilifaidika sana na maoni yao ambayo kwa kiasi kikubwa yaliwajengea uelewa zaidi Wajumbe katika kuchambua Muswada huu na kushauri ipasavyo.

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee kabisa, naomba niwashukuru Wajumbe wa Kamati ya Katiba na Sheria kwa weledi, uvumilivu, umahiri na kujituma kwao wakati wa kuufanyia kazi Muswada huu na hatimaye kutoa mapendekezo ya msingi ya kuuboresha. Naomba majina yao yaingizwe kwenye *Hansard.*

Mheshimiwa Spika, namshukuru sana Katibu wa Bunge, Ndg. Nenelwa J. Mwihambi, *ndc,* kwa Uongozi thabiti uliofanikisha uchambuzi wa Muswada huu na uratibu wa

shughuli za Kamati hii. Nawashukuru pia watumishi wote wa Ofisi ya Bunge wakiwemo Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndg. Athuman Hussein, *ndc;* Mkurugenzi Msaidizi Ndg. Gerald S. Magili, na Wanasheria wa Bunge, Ndg. Maria Mdulugu, Ndg. Thomas Shawa na Ndg. Rehema Lazarus Kipera. Kipekee kabisa nawashukuru sana Katibu wa Kamati ya Katiba na Sheria Ndg. Stanslaus Kagisa pamoja na Msaidizi wa Kamati Ndg. Yohana Mwakibibi, waliofanikisha kazi ya uchambuzi, ushauri na uratibu wa shughuli za Kamati.

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo yote hayo, Kamati inalishauri Bunge lako Tukufu kuukubali, kuujadili na kuupitisha Muswada huu kwa utekelezaji bora zaidi wa sheria hizo na kwa manufaa mapana ya Taifa letu.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha na naunga mkono hoja.

MAONI NA USHAURI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA KATIBA NA SHERIA KUHUSU MUSWADA WA SHERIA YA MAREKEBISHO YA SHERIA MBALIMBALI (NA. 2) WA MWAKA 2021 (*THE WRITTEN LAWS MISCELLANEOUS AMENDMENTS) ACT, (NO. 2) 2021)* KAMA ILIVYOWASILISHWA MEZANI

1.0 UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu ya Kanuni ya 99(5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020, naomba kuwasilisha Maoni ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria kuhusu Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 ***(The Written Laws Miscellaneous Amendments) Act, No.2 of 2021)***.

Mheshimiwa Spika, Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 ***(The Written Laws Miscellaneous Amendments) Act, (No. 2)2021)*** **ulisomwa** Bungeni Mara ya kwanza tarehe 12 Februari, 2021 wakati wa Kikao cha Tisa cha Mkutano wa Pili wa Bunge wa Bunge la Kumi na Mbili.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 97(1) ikisomwa pamoja na Kanuni ya 136(14) na Kifungu cha 7(1) (b) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge uliuleta Muswada huo kwenye Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria ili ufanyiwe uchambuzi na kujadiliwa mapema iwezekanavyo. Naomba kulijulisha Bunge lako tukufu kuwa Kamati iliujadili Muswada huu kwa kuzingatia Kanuni za Kudumu za Bunge.

Mheshimiwa Spika, kutokana na maudhui na umuhimu wa Muswada huo Kamati iliwaalika Wadau mbalimbali kwa ajili ya kutekeleza matakwa ya Kanuni ya 97(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Hivyo, Jumla ya Taasisi Saba zisizokuwa za Kiserikali (CSOs) ziliwakilishwa na jumla ya Watendaji Arobaini ambao walifika mbele ya Kamati tarehe 19 Agosti, 2021 kwa ajili ya kutoa maoni yao kuhusu Sheria mbalimbali zinazopendekezwa kurekebishwa na Muswada huu.Majina ya taasisi hizo yamebainishwa katika taarifa hii.

1.1 **Hatua ya kupokea Maoni ya Wadau**

Mheshimiwa Spika, kama nilivyotangulia kubainisha hapo juu, Kamati ilipima na kubaini umuhimu wa maoni ya Wadau mbalimbali wanaoguswa na Muswada huu, na hivyo, kwa kuzingatia masharti ya Kanuni ya 97(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, na kwa kushirikiana na Ofisi ya Katibu wa Bunge, taasisi Kumi zisizo za kiserikali zilitumiwa barua za Mialiko ambapo Jumla ya Watendaji Arobaini (40) kutoka taasisi sita(6) zilizothibitisha kushiriki, walifika mbele ya Kamati kwa ajili ya kuwasilisha maoni yao. Majina ya Taasisi hizo ni:-

(i) Chama cha Wanasheria Tanganyika *(Tanganyika Law Society;*

(ii) Kituo cha Sheria na Haki za Binadamu *(Legal and Human Rights Centre)-LHRC;*

(iii) TWAWEZA;

(iv) HAKI RASLIMALI;

(v) Tanzania Mobile Network Operatotors; na

(vi) Tangible Initiatives For Local Development (TIFLD).

Mheshimiwa Spika, naomba kuwashukuru wadau wetu wote kwa ushiriki wao pamoja na maoni yao yenye tija ambayo yameiwezesha Kamati kupambanua masuala ya msingi katika kuchambua na kushauri ipasavyo kuhusu maeneo mbalimbali yenye kuhitaji maboresho kwenye Muswada huu.

1.2 **Sheria Zinazopendekezwa Kufanyiwa Marekebisho**

Mheshimiwa Spika, Mtoa Hoja alieleza Kamati Kuwa, Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 unapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria Kumi na Mbili (12) kwa lengo la kurahisisha utekelezaji madhubuti wa Sheria hizo na kuondoa upungufu uliojitokeza wakati wa utekelezaji wake.

Mheshimiwa Spika, Sheria zinazopendekezwa kufanyiwa marekebisho kupitia Muswada huu ni kama ifuatavyo-

i. Sheria ya Mawakili, Sura ya 341 (*The Advocates Act, Cap.341*);

ii. Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108 (*The Birth and Deaths Registration Act, Cap.108*);

iii. Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213 (*The Business Names (Registration) Act, Cap 213*);

iv. Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80 (*The Civil Aviation Act, Cap. 80*);

v. Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 (*The Companies Act, Cap. 212*);

vi. Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191 (*The Environmental Management Act, Cap.191*);

vii. Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1 (*The Interpretation Act, Cap.1*);

viii. Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216 (*The Land Disputes Courts Act, Cap.216*);

ix. Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11(*The Magistrates' Courts Act, Cap. 11*);

x. Sheria ya Uendeshaji Bunge, Sura ya 115 (*The National Assembly (Administration) Act Cap. 115*);

xi. Sheria ya Utalii, Sura ya 65 (*The Tourism Act Cap.65*);

xii. Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326 (*The Trade and Service Marks Act, Cap.326*)

2.0 UCHAMBUZI WA MUSWADA

2.1 **Mantiki ya Maudhui ya Marekebisho yanayopendekezwa kwa kila Sheria**

Mheshimiwa Spika, kwa madhumuni ya kuliwezesha Bunge lako Tukufu kufuatilia ipasavyo mantiki ya marekebisho yanayopendekezwa, naomba kubainisha kwa ufupi maudhui ya marekebisho kwa kila Sheria inayoguswa na Muswada huu kama ifuatavyo:-

2.1.1 **Sheria ya Mawakili, Sura ya 341 (*The Advocates Act, Cap.341)***

Mheshimiwa Spika, Muswada unapendekeza kufanya marekebisho katika Sheria ya Mawakili, Sura ya 341 kwa lengo la kuanzisha Kamati za Maadili za Mawakili katika ngazi ya Mkoa. Kwa mujibu wa marekebisho haya, Kamati hizi zitakuwa zinapokea malalamiko ya mwananchi anayemlalamikia Wakili kwa ukiukwaji wa maadili katika ngazi ya Mkoa. Katika kutekeleza majukumu yake, Kamati hizi zitasikiliza maombi ya Wakili kujitoa katika rejesta ya Mawakili; maombi ya mwananchi kumtoa wakili katika rejesta ya

Mawakili au tuhuma za utovu wa nidhamu kwa wakili na namna ya kuwezesha rufaa kutoka ngazi ya Kamati za Mikoa kuweza kusikilizwa na Kamati ya Maadili ya Taifa.

Mheshimiwa Spika, pamoja na Kamati kutambua umuhimu wa marekebisho hayo, uchambuzi umebaini baadhi ya dosari katika uratibu wa Kamati za Maadili za Mawakili katika ngazi ya Mikoa na hivyo kushauri maboresho kama yalivyobainishwa kwenye taarifa hii na katika Jedwali la Marekebisho ambalo ni sehemu ya taarifa hii.

2.1.2 **Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108 (*The Birth and Deaths Registration Act, Cap.108*);**

Mheshimiwa Spika, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108, yanahusu kuwezesha mjane/mgane, mtoto au ndugu wa marehemu kuweza kuchukuwa cheti cha kifo cha marehemu. Aidha, marekebisho haya yanapendekeza kuanzisha mfumo wa usajili wa vizazi na vifo kwa njia ya kielectroniki, kwa lengo la kuwezesha ushirikiano na ubadilishanaji wa taarifa baina ya mifumo mingine ya usajili na utambuzi katika Taasisi nyingine za Serikali.

Mheshimiwa Spika, pamoja na Kamati kutambua umuhimu wa nia ya Serikali katika kutaka kurahisisha utaratibu wa upatikanaji na uchukuaji wa cheti cha Marehemu, uchambuzi wa ulikwenda mbali kwa kubaini baadhi ya mianya ambayo isipodhibitiwa na marekebisho haya inaweza kusababisha cheti cha Marehemu kuchukuliwa na ndugu au mtoto au mjane/mgane asiyekusudiwa, hasa kwa kuzingatia ukweli kuwa, mifumo yetu ya kifamilia imetofautiana sana. Hivyo, Kamati imeshauri maboresho kwenye sehemu hii ya Muswada kama yanavyobainishwa katika taarifa hii na kwenye Jedwali la Marekebisho.

2.1.3 **Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213 (The Business Names (Registration) Act, Cap 213);**

Mheshimiwa Spika, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213 yanahusu

kuongeza vigezo vya usajili kwa wanaosajili majina ya biashara, kuongeza adhabu kwa makosa ya kushindwa kuwasilisha taarifa kwa Msajili atakapozihitaji au kutoa taarifa za uwongo, kuanzisha rejesta ya majina ya biashara ambayo itakuwa na namba ya usajili wa kila biashara iliyosajiliwa na kumuwezesha Waziri kutunga kanuni kuhusu utaratibu wa usajili wa majina ya biashara kwa kutumia mtandao.

Mheshimiwa Spika, pamoja na Kamati kutambua nia njema ya Serikali katika kuanzisha mfumo mwepesi wa kimtandao katika usajili wa majina ya Biashara, uchambuzi ulibaini kukosekana kwa kiwango cha adhabu ya chini kunaweza kuchochea vitendo vya rushwa kwa watoa haki, hasa kesi itakapofikishwa Mahakamani. Maoni ya Kamati ni kuwa, uandishi wa Sheria kuhusu masuala ya adhabu na tozo uwekwe bayana mbele ya Kamati kwa ajili ya kuliwezesha Bunge kupendekeza adhabu na tozo zenye kuendana na uhalisia wa maisha ya Mtanzania anayekusudiwa katika utekelezaji wa Sheria inayohusika. **Hivyo, Kamati imeshauri maboresho katika sehemu hii kama ilivyobainishwa katika taarifa hii na katika Jedwali la Marekebisho.**

2.1.4 Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80 (*The Civil Aviation Act, Cap. 80*);

Mheshimiwa Spika, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria ya Usafiri wa Anga, Sura ya 80 yanatokana na mabadiliko katika usafiri wa anga ili kukidhi viwango vya kimataifa. Hivyo, pamoja na mambo mengine muhimu, marekebisho haya yanapendekeza kuanzisha Kamati ya Usalama wa Anga ya Taifa ambayo itakuwa na jukumu la kuratibu na kushauri masuala ya usalama wa anga Serikalini na katika vyombo vingine vya Kimataifa. Aidha, maboresho yanapendekeza kumpa Waziri mamlaka ya kutunga kanuni baada ya kushauriana na Mamlaka kuhusu kuanzisha programu ya kuzuia matukio hatarishi na ajali za ndege. Hii ni pamoja na Mamlaka kuongezewa jukumu la kusimamia matumizi ya ndege zisizo na rubani na usafirishaji wa mizigo hatarishi kwa njia ya anga.

Mheshimiwa Spika, marekebisho yanalenga kukidhi viwango na masharti mengine ya Kimataifa ambapo yataiwezesha Mamlaka kuingia makubaliano ya kiutendaji na Mamlaka ya nchi nyingine. Makubaliano hayo yatasajiliwa katika Shirika la Anga Duniani. Marekebisho haya yataiwezesha Mamlaka kuingia makubaliano ya kimkataba na nchi nyingine kwa masharti yasiyokinzana na Mkataba wa Usafiri wa Anga wa Chicago kwa kuruhusu nchi hiyo kufanya ukaguzi kwa ndege za Tanzania zinazofanya biashara na nchi hiyo au nchi inayofanya biashara na Tanzania.

Pia maboresho haya yataiwezesha Mamlaka kuwa na uwezo kuzuia urushaji wa ndege zisizo na rubani katika anga la Tanzania bila kibali cha Mamlaka kwa lengo la kuongeza udhibiti wa usalama wa Taifa na Watu wake katika anga la Tanzania.

2.1.5 **Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 (*The Companies Act, Cap. 212*);**

Mheshimiwa Spika, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 yanahusu kuongeza vigezo kwa mtu wakati wa usajili wa kampuni, na kuzuia usajili wa mtu aliyewahi kutiwa hatiani kwa makosa ya utakatishaji wa fedha, ufadhili wa ugaidi, biashara ya binadamu, biashara ya madawa ya kulevya au makosa yanayohusiana na hayo. Aidha, marekebisho haya yatamuwezesha Msajili kujua wanahisa wa kampuni waliopo katika kipindi hicho kuweka utaratibu wa kuwasilisha nakala moja ya makubaliano au maazimo kwa njia ya kielektroniki badala ya mbili kwa njia ya kawaida, utaratibu uliokuwa unatumika hapo awali. Lengo likiwa ni kukidhi mfumo wa usajili kwa njia ya kielektroniki.

Mheshimiwa Spika, maudhui mengine ya marekebisho haya ni pamoja na kuweka masharti na vigezo vya mtu ambaye anaweza kuteuliwa na wakurugenzi kuwa Katibu wa kampuni ya Umma pamoja na kumuwezesha mtu mwenye umri wa miaka kumi na nane au zaidi kuwa na sifa ya kuwa mkurugenzi wa kampuni, awali ilikuwa ni miaka ishirini na moja.

Aidha, marekebisho haya yanapendekeza kuwaruhusu watu wenye umri zaidi ya miaka sabini kuweza kuteuliwa kuwa wakurugenzi wa makapuni. Pia, marekebisho yanapendekeza kumpa waziri mamlaka baada ya kushauriana na Waziri mwenye dhamana ya fedha kusamehe adhabu zinazotokana na ucheleweshwaji wa uwasilishaji wa nyaraka wakati wa kuhuisha taarifa za kampuni. Kwa sasa Sheria haina masharti ya utoaji wa msamaha kwa watu waliochelewa kuwasilisha taarifa za uhuwishaji.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, mapendekezo ya Ibara ya 30 yanatoa mamlaka mapana kwa Waziri bila kubainisha udhibiti wa mamlaka hayo. Hivyo, ni maoni ya Kamati kuwa, mamlaka hayo yanaweza kuwanyima baadhi ya watu haki za msingi za kujitafutia kipato.

2.1.6 **Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191 (The *Environmental Management Act, Cap.191*);**

Mheshimiwa Spika, sheria hii ilitungwa kwa lengo la kuweka muundo wa kisheria na taasisi kwa ajili ya usimamizi endelevu wa mazingira katika kutekeleza Sera ya Taifa ya Mazingira.Hivyo, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria hii yanahusu kifungu cha 194 cha Sheria ambapo inapendekezwa kuweka utaratibu wa ufifilishaji wa makosa na namna ya uchukuaji wa mali za mtuhumiwa wakati wa ufifilishaji.

2.1.7 **Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1 (*The Interpretation Act, Cap.1*);**

Mheshimiwa Spika, marekebisho katika Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1 yanahusu **Ibara ya 44** inayopendekeza kurekebisha kifungu cha 54 cha Sheria, ili kumruhusu Katibu Mkuu kutekeleza majukumu ya Bodi pale ambapo Bodi hizo zinakuwa zimevunjwa. Awali Sheria iliweka ukomo kwa Katibu Mkuu kutekeleza majukumu ya Bodi kwa kipindi kisichozidi miezi kumi na mbili (12) toka pale ambapo Bodi itakuwa imevunjwa.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, marekebisho yanyopendekezwa yanaondoa ukomo wa Katibu Mkuu kutekeleza majukumu ya Bodi pale ambapo Bodi inakuwa haijateuliwa, pasipo kutoa sababu au madhumuni ya marekebisho hayo kwa kuwa hoja hiyo ilifanyiwa maamuzi na Bunge mwaka 2019.
Aidha, kwa kuwa, awali Kamati ilibaini kuwa, maelezo ya Serikali yalikuwa hayajabainisha Sababu za kurekebisha mtazamo wa Bunge kuhusu uwepo wa ukomo wa muda kwa Makatibu wakuu kutekeleza majukumu ya Bodi pale Bodi hizo zinapokuwa hazipo, ***hivyo, baada ya majadiliano ya kina baina ya kamati na Serikali, sehemu hii ya Muswada imeondolewa ili maudhui ya Kifungu hiki yabaki kama yalivyo kwasasa***.

2.1.8 **Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216 (*The Land Disputes Courts Act, Cap.216*);**
Mheshimiwa Spika, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216 yanahusu kuweka utaratibu wa Mabaraza ya Kata kusuluhisha migogoro ya ardhi ndani ya siku thelathini na endapo yatashindwa mlalamikaji anaweza kuwasilisha malamiko yake katika Baraza la Ardhi na Nyumba la Wilaya. Aidha, jukumu la kuamua mashauri katika Mabaraza ya Kata limeondolewa na badala yake Baraza limebaki na jukumu la kusuluhisha migogoro ya ardhi.

Mheshimiwa Spika, marekebisho mengine katika sheria hii yanahusu uteuzi na muhula wa kushika nafasi kwa wenyeviti wa Mabaraza ya Ardhi na Nyumba ya Wilaya uwe wa ajira za kudumu kwa mujibu wa Sheria ya Utumishi wa Umma ambapo hapo awali walikuwa wanaajiriwa kwa mikataba ya muda mfupi kwa kipindi cha miaka mitatu (3), pamoja na kuanzisha Kamati ya Uteuzi na Nidhamu ya kuwateuwa Madalali wa Mahakama za Migogoro ya Ardhi.

2.1.9 **Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11(*The Magistrates' Courts Act, Cap. 11*);**
Mheshimiwa Spika, marekebisho yanayopendekezwa katika Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11 yanahusu

kuruhusu Mawakili wa kujitegemea na wale wa Serikali kuwawakilisha wateja wao kwenye Mahakama za Mwanzo ambazo zinasimamiwa na Mahakimu Wakazi wenye shahada. Aidha, marekebisho haya pia yanapendekeza kuwandoa wazee wanaotoa ushauri katika Mahakama za mwanzo *(Assessors)* kwasababu za uwepo wa Mahakimu wenye shahada ya Sheria pamoja na uwepo wa uwakilishi wa Mawakili.

Mheshimiwa Spika, kutokana na maudhui hayo, Kamati ilibaini mambo mawili ya mjadala kuhusiana na marekebisho haya. Mambo hayo ni:-

a) Uanzishwaji wa mfumo wa utoaji haki wenye kuruhusu haki ya uwakilishi wa Mawakili katika mahakama za Mwanzo. Hatua hiyo inapongezwa kwakuwa imezingatia ushauri wa Kamati wa muda mrefu kuhusu upatikanaji wa haki ya uwakilishi katika Mahakama za Mwanzo. Hivyo, maoni ya Kamati ni kuwa, utekelezaji wa marekebisho hayo utasogeza karibu huduma za utoaji haki kwa wananchi wengi zaidi katika ngazi za Vijiji, kata na tarafa zenye huduma za mahakama za mwanzo, hali ambayo itarahisisha utoaji haki nchini; na

b) Kuondoa mfumo uliopo kwasasa unaoruhusu uwepo wa Wazee washauri wa Mahakama, ambapo mfumo huo wa sasa unaruhusu Wazee hao kuendelea kuwepo mahakamani hata pale wanapokuwa hawahitajiki kwa kuzingatia aina ya shauri llililopo mahakama.
Hata hivyo, uchambuzi ulibaini dosari kuwa, mfumo unaopendekezwa haujaweka sharti la kuitaka Mahakama kuwarejesha Wazee washauri pale kunapokuwa na shauri lenye kuhitaji ushauri wao. Hivyo, maoni ya Kamati ni kuwa:-

(i) Kubainishwe mfumo mpya wa kisheria utakaoendelea kuwatumia Wazee washauri wa Mahakama kwa kuzingatia ukweli kuwa, kwenye baadhi ya maeneo ya nchi yetu Wazee hao walikuwa bado ni wa muhimu kwa usuluhishi wa migorogoro hususan inayohusu mirathi na ndoa yenye kutokana na misingi ya Mila, desturi na imani za dini na kwa

kuzingatia uelewa wa Wananchi wetu walio wengi ambao hawana uelewa wa kutosha kuhusu mifumo ya kisheria na taratibu zake; na

(ii) Kuandaliwe utaratibu wa kiutendaji wa kuwalipa haki zao Wazee washauri wa Mahakama ambao watakoma utumishi wao kutokana na kuanza utekelezaji wa marekebisho ya Sheria hii.

2.1.10 **Sheria ya Uendeshaji Bunge, Sura ya 115 (*The National Assembly (Administration) Act Cap. 115*);**

Mheshimiwa Spika, marekebisho yanapendekeza kurekebisha Kifungu cha 16(3) cha Sheria ya Uendeshaji Bunge, Sura ya 115 kwa lengo la kumpa mamlaka Mwenyekiti Tume ya Utumishi wa Bunge kuweza kuendelea kutekeleza majukumu ya Tume hata baada ya Bunge kuvujwa, na hivyo kuondoa ombwe la kisheria lililokuwepo ili kutokwamisha shughuli za Muhimili wa Bunge wakati Tume haipo.

2.1.11 **Sheria ya Utalii, Sura ya 65 (*The Tourism Act Cap.65*); Mheshimiwa Spika,** marekebisho katika Sheria ya Utalii, Sura ya 65 yanapendekeza kuainisha utaratibu wa maombi ya shughuli au kituo cha utalii kwa Mkurugenzi. Aidha, maboresho yanapendekezwa kwenye mfumo wa utoaji leseni ambao ulikuwa unasimamiwa na Bodi na sasa utakuwa unasimamiwa na Mkurugenzi wa Utalii. Lengo la maboresho haya ni ili kuenenda na ukuaji wa sekta ya utalii ambapo kwa sasa utoaji wa leseni unafanyika kielektroniki. Hii ni pamoja na kumpa mamlaka Mkurugenzi wa Utalii ya upangaji madaraja kwenye huduma za malazi na shughuli za utalii pale atakapoona inafaa bila kuletewa maombi.

2.1.12 **Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326 (*The Trade and Service Marks Act, Cap.326*)**

Mheshimiwa Spika, Marekebisho katika Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326, yanapendekeza kumruhusu afisa kuweza kugonga mihuri na kuweka saini kwa njia ya kielektroniki. Aidha, marekebisho yanapendekeza

utaratibu mpya wa uwasilishaji wa nyaraka kwa Msajili kwa njia nyingine isiyo ya makaratasi, ikiwwemo kuongeza maeneo ambayo Waziri anaweza kuyatunvgia Kanuni kwa ajili ya kufanikisha utekelezaji wa Sheria hii.

2.2 **Masuala Mahsusi ya Kiuchambuzi yaliyobainika**
Mheshimiwa Spika, kwa lengo la kuliwezesha Bunge lako Tukufu kubaini maeneo ya kisheria yenye hoja mahsusi kwa ajili ya kushauri ipasavyo, Kamati ilichambua na Kujadili jumla ya Ibara 83 zilizo kwenye Muswada huu na kubaini **Jumla ya masuala sita (6) kwenye Sheria sita (6) kati ya 12** zinazorekebishwa katika Muswada huu.

Mheshimiwa Spika, baada ya majadiliano ya kina baina ya Serikali na Kamati, suala la Sita (6) ambalo awali lilihusu kuondoa Ukomo wa Makatibu Wakuu kuendelea kutekeleza majukumu ya Bodi pale ambapo Bodi hizo zinakuwa hazipo, yaliyopendekezwa katika **Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya 1 (*The Interpretation Act, Cap.1*), *Sehemu hiyo imeondolewa na hivyo suala hilo halitokuwa sehemu ya hoja za Kamati kwa mujibu wa taarifa hii.***

Mheshimiwa Spika, naomba niwasilishe Masuala Mahsusi Matano (5) ambayo ni vyema Bunge likayapima ili yazingatiwe wakati wa kupitisha Muswada huu. Masuala hayo ni:-

a) Kamati za Maadili za Mawakili za Mikoa zinazopendekezwa kuanzishwa kwenye **Sheria ya Mawakili, Sura ya 341 (*The Advocates Act, Cap.341*),** zimepewa mamlaka sawa na Kamati ya Taifa (*National Advocates Committee)* katika utoaji wa adhabu kwa Mawakili ikiwemo adhabu ya kumwondoa Wakili kwenye rejesta ya Mawakili. Hivyo, sheria imetengeneza mazingira ya matumizi mabaya ya mamlaka kwa Kamati za Mikoa hali ambayo inaweza kuathiri ajira za Mawakili;

b) Marekebisho yanyopendekezwa katika **Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108** (*The Birth and Deaths Registration Act, Cap.108*); hayajabainisha nani atapewa

kipaumbele zaidi kwa wanafamilia wanaotakiwa kuchukua cheti cha Kifo cha Marehemu. Na hivyo, kuacha ombwe la kisheria kuhusu nani atapewa kipaumbele cha kuchukua hicho cheti kati ya mwenza ,au watoto au ndugu wengine wa marehemu **na kama ni mtoto je ni mtoto wa ndani ya ndoa au nje ya ndoa au wa kulea,** hali ambayo inaweza kusababisha mitafaruku kwenye familia wakati wa utekelezaji wa Sheria hii.

c) Adhabu zinazopendekezwa kwenye **Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213 (*The Business Names (Registration) Act, Cap 213*);** hazijawekewa kiwango cha chini. Hali hiyo, kwanza inaweza ikasababisha utoaji wa adhabu tofauti kwa watu wawili au zaidi waliofanya kosa linalofanana lakini pia mazingira hayo ya kisheria yanaweza kuchochea vitendo vya rushwa kwa watoa haki.

d) Pendekezo la kuwandoa wazee wanaotoa ushauri katika Mahakama za mwanzo *(Assessors)* kwasababu za uwepo wa Mahakimu wenye shahada ya Sheria pamoja na uwepo wa uwakilishi wa Mawakili inayopendekezwa katika Sheria ya Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11, liliibua mjadala wa kina na hivyo kuhitaji kufanyiwa marekebisho. Aidha, uwepo wa ombwe la kisheria katika mfumo uliopo kwasasa ambao unaruhusu Wazee hao kuendelea kuwepo mahakamani hata pale wanapokuwa hawahitajiki kwa kuzingatia aina ya shauri llililopo mahakama, ni eneo ambalo lilihitaji kuboreshwa ili kuanzisha mfumo rasmi utakaohakikisha ulazima wa uwepo wa Wazee hao kwenye mashauri yanayohitaji ushauri wao.

Mheshimiwa Spika, pamoja na Kamati kukosa maoni ya wadau wa Sekta ya Sheria wenye kupinga pendekezo hili la Serikali la kuwaondoa wazee washauri katika Mahakama za Mwanzo, uchambuzi wa Kamati pamoja na majadiliano baina ya Kamati na Serikali yalibaini dosari kuwa, mfumo unaopendekezwa na marekebisho haya, haukubainisha mfumo wa kuwarejesha Wazee washauri wa Mahakama pale ambapo kunakuwepo shauri mbele ya mahakama

lenye kuhitaji ushauri wao. Hivyo, Kamati ilishauri marekebisho yafuatayo:-

(ii) Sheria ibainishe mfumo mpya wa kisheria na kiuratibu utakaoendelea kuwatumia Wazee washauri wa Mahakama kwa kuzingatia ukweli kuwa, kwenye baadhi ya maeneo ya nchi yetu Wazee hao walikuwa bado ni wa muhimu kwa usuluhishi wa migorogoro hususan inayohusu mirathi na ndoa yenye kutokana na misingi ya Mila, desturi na imani za dini na kwa kuzingatia uelewa wa Wananchi wetu walio wengi ambao hawana uelewa wa kutosha kuhusu mifumo ya kisheria na taratibu zake; na

(iii) Serikali iandae utaratibu wa kuwalipa haki zao Wazee washauri wa Mahakama ambao watakoma utumishi wao kutokana na kuanza utekelezaji wa marekebisho ya Sheria hii.

e) Waziri amepewa mamlaka mapana katika kupendekeza makosa mengine yenye kuendana na makosa yanayotajwa chini ya **Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 (*The Companies Act, Cap 212,*** kupitia Kanuni atakazotunga***.*** Marekebisho hayo yanampa Mamlaka Waziri yasiyomhusu, hatua ambayo ikiruhusiwa inaweza kutumiwa vibaya katika kuwanyima baadhi ya watu haki za msingi za kujitafutia kipato halali kupitia biashara za Makampuni***. Maoni ya Kamati ni kuwa, Bunge linayo dhima kuhakikisha sheria zinazotungwa zisitoe mwanya wa kuathiri ustawi wa Jamii kwa kutoa Mamlaka mapana kwa Mawaziri ya kubuni makosa bila ukomo na pasipokubainisha misingi ya makosa hayo.***

3.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI

Mheshimiwa Spika, kama nilivyoeleza katika sehemu ya Maudhui na uchambuzi wa Muswada, Kamati inakubaliana na mependekezo ya marekebisho katika Muswada huu, kwa kuwa yana lengo la kuondoa mapufungu yaliyobainika wakati wa utekelezaji wa sheria hizo.

Hata hivyo, wakati wa uchambuzi, Kamati imebaini **Jumla ya masuala ya msingi Kumi na Moja (11) na Jumla ya dosari**

tano (5) za kiuandishi na Kiuchapaji, ambapo Kamati ilishauri ipasavyo na wakati wa Kikao cha pamoja na Serikali cha tarehe 23 Agosti, 2021, Serikali iliridhia ushauri wa Kamati na hivyo kuzingatia marekebisho hayo kama yanavyoonekana kwenye Jedwali la Marekebisho, ambalo ni sehemu ya taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, pamoja na maelezo hayo ya awali, naomba kuwasilisha maoni ya Kamati kama ifuatavyo:-

3.1 **Masuala Mahsusi *(Special Issues)***

a) Sheria ya Mawakili, Sura ya 341 (The Advocates Act, Cap.341);

Mheshimiwa Spika, katika Sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo:-

(i) Katika ibara ya 7 inayopendekeza marekebisho ya kuongeza kifungu kipya cha 4A katika Sheria inayoanzisha Kamati ya Maadili ya Mawakili ya Mkoa kamati inashauri neno "*Ethics*" liondolewe katika kamati hizo, au neno "*Ethics*" liongezwe katika Kamati ya Taifa kwa lengo kuakisi jina linalotumika na Kamati ya Taifa lilandane na Kamati za Mikoa;

(ii) Mtumishi wa Umma atakayeteuliwa kuwa Katibu wa kamati za Mawakili za Mikoa awe na taaluma ya Sheria ili aweze kuelewa masuala yanayojadiliwa na Kamati ya Mawakili;

(iii) Utaratibu wa kumpata Mwenyekiti na wajumbe wa Kamati inapotokea hawapo ufafanuliwe vizuri ili kuziba ombwe la kisheria wakati wa utekelezaji wa marekebisho hayo;

(iv)Kamati za Mawakili za Mikoa zisiwe na uwezo wa kutoa adhabu ya kumtoa Wakili katika rejesta ya Mawakili, badala yake Kamati hizo zibakie na Jukumu la kupendekeza adhabu kwenye Kamati ya Mawakili ya Taifa ili kudhibiti matumizi mabaya ya mamlaka yanayoweza kuathiri ajira za Mawakili; na

(v) Ibara ya 4A(5) iainishie utaratibu utakaotumiwa na Katibu wa Kamati ya Mawakili ya Mkoa kuwasilisha malalamiko kwa Jaji Mfawidhi wa Mkoa ili kuepuka mlolongo wa malalamiko na kuchelewesha haki kwa mtuhumiwa.

b) Sheria ya Usajili wa Vizazi na Vifo, Sura ya 108 (The Birth and Deaths Registration Act, Cap.108);

Mheshimiwa Spika, katika Sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo:-

Katika Ibara ya 10 inayopendekeza marekebisho ya kifungu cha 17 cha Sheria, kufuta maneno "if any" na badala yake kuongeza maneno *"if for any reasons the spouse or child are incapable of collecting the death certificate"* ili kubainisha nani atapewa kipaumbele zaidi kwa wanafamilia wanaotakiwa kuchukua cheti cha Kifo cha marehemu na hivyo, kuondoa ombwe la kisheria kuhusu nani atapewa kipaumbele cha kuchukua hicho cheti kati ya mwenza au watoto au ndugu wengine wa marehemu kwa lengo la kubainisha mfumo wa kumdhibiti mtu asiyetakiwa kuchukua cheti hicho.

c) Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213,
Mheshimiwa Spika, katika Sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo:-

Katika Ibara 18 inayopendekeza marekebisho ya kifungu cha 25 cha Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara, Sura ya 213, adhabu ya faini iliyopendekezwa kwa makosa ya jumla iwekewe kiwango cha faini cha chini *(minimum fine)* ili kuepusha mazingira ya *utoaji* wa adhabu tofauti kwa watu wawili au zaidi waliofanya kosa linalofanana lakini pia kuondoa mazingira ya kisheria yanayoweza kuchochea vitendo vya rushwa kwa watoa haki;

d) Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 (*The Companies Act, Cap. 212*);
Mheshimiwa Spika, katika Sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo:-

(i) Katika Ibara ya 30 inayopendekeza marekebisho ya kifungu cha 3 cha Sheria, katika kifungu kidogo cha (5) kufuta maneno "*associated with instances of or"* ili kuwakinga wale ambao watahusishwa kuhusika na biashara ya utakatishaji fedha, kufadhili ugaidi, biashara ya usafirishaji wa binadamu, usafirishaji wa madawa ya kulevya ingawa hajahukumiwa Mahakamani ili waweza kufungua kampuni; na

(ii) Maneno "*or any other related offences as may be prescribed by the Minister*" ya ondolwe kwenye Muswada ama makosa ambayo Waziri atayataja yatamkwe kwenye Sheria ili *kuhakikisha sheria haitoi Mamlaka mapana kwa Waziri, ya kubuni makosa bila ukomo au pasipokubainisha misingi ya kuzingatiwa kwenye sheria mama inayotungwa na Bunge.*

e) Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11

Mheshimiwa Spika, katika Sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo:-

Ibara ya 54 ifanyiwe marekebisho kwa kubainisha mfumo mpya wa kisheria utakaoendelea kuwatumia Wazee washauri wa Mahakama pale watakapohitaji, kwa kuzingatia ukweli kuwa, kwenye baadhi ya maeneo ya nchi yetu Wazee hao walikuwa bado ni wa muhimu katika usuluhishi wa migorogoro ya kijamii hususan inayohusu mirathi na ndoa yenye kutokana na misingi ya Mila, desturi na imani za dini na kwa kuzingatia uelewa wa Wananchi wetu walio wengi ambao hawana uelewa wa kutosha kuhusu mifumo ya kisheria na taratibu zake.

f) Sheria ya Usimamizi wa Mazingira, Sura ya 191 (*The Environmental Management Act, Cap.191*);

Mheshimiwa Spika, katika Sheria hii Kamati inashauri Bunge liliridhie marekebisho yafuatayo:-

Katika Ibara ya 42 inayopendekeza kuongeza kifungu kipya cha 194 katika kipengele kidogo (5), jukumu la kuwasilisha

taarifa kila robo ya mwaka kuhusu makosa yaliyofifilishwa kwa Msajili wa Baraza la Rufani la Mazingira (*Enviromental Appeal Tribunal*) ni kutoa jukumu ambalo halipo kisheria, na badala yake jukumu hilo apewe Mkurugenzi Mkuu wa Baranza la mazingira ambaye ndiye Mtendaji Mkuu wa Masuala yote ya Mazingira.Maoni ya Kamati ni kuwa, Msajili aliyetamkwa kwenye Sheria ni Msajili wa Baraza la Rufani la Mazingira (*Enviromental Appeal Tribunal*) ambaye anateuliwa na Jaji Mkuu kwa kazi maalum ya kulihudumia baraza la Rufani la na siyo Mtendaji wa baraza la Mazingira wa kudumu, hivyo, anaweza asiwe na taarifa sahihi kama ilivyo kwa Mkurugenzi Mkuu wa NEMC kuhusu makosa yote yaliyofifilishwa. Hali hiyo ikuruhusiwa, inaweza kuathiri utekelezaji wa marekebisho haya.

3.2 **Dosari za kiuandishi**

Mheshimiwa Spika, pamoja na Kamati kubaini masuala ya msingi yenye kuhitaji maboresho ya Bunge lako Tukufu, pia ilibaini baadhi ya dosari za kiuandishi kwenye Jumla ya Sheria Tatu ambazo ni:- Sheria ya Mahakama za Migogoro ya Ardhi, Sura ya 216 (*The Land Disputes Courts Act, Cap.216*) kwenye Ibara ya 51, Sheria ya Mahakama za Hakimu, Sura ya 11(*The Magistrates' Courts Act, Cap. 11*)kwenye ibara ya 55, Sheria ya Utalii, Sura ya 65 (*The Tourism Act Cap.65*) kwenye ibara ya 65 na Sheria ya Alama za Biashara na Huduma, Sura ya 326 (*The Trade and Service Marks Act, Cap.326*)kwenye ibara ya 81.

Mheshimiwa Spika, Serikali ilizingatia marekebisho hayo kwa kuufanyia Marekebisho Muswada huu kwa kila Sehemu na ibara zote zilizobainika kuwa na dosari au changamoto za utekelezaji, kama yanavyoonekana kwenye **Jedwali la Marekebisho** ambalo ni sehemu ya taarifa hii.

3.3 **Maoni na Ushauri wa Jumla**

Mheshimiwa Spika, pamoja na ushauri wa Kamati uliotolewa hapo juu kuhusu masuala ya mahsusi ya kiuchambuzi yaliyobainika katika Muswada huu, pia kupitia mjadiliano ya

Wadau pamoja na Serikali, Kamati iliweza kubaini masuala ya kuzingatiwa na Serikali wakati wa kutekeleza Sheria hizi, kama ifuatavyo:-

a) Serikali ihakikishe inawashirikisha wadau wanohusika na Sheria inayokusudiwa kufanyiwa marekebisho au kutungwa kwa lengo la kuwasilisha Bungeni Miswada ya Sheria yenye mawazo jumuishi na hivyo kuondoa malalamiko ya Wadau kuhusu kutoshirikishwa wakati wa michakato ya maandalizi ya Miswada ya Serikali na hivyo kuepusha ukinzani usiyo kuwa walazima wakati wa utekelezaji wa Sheria hizo;

b) Serikali kupitia Wizara ya Katiba na Sheria, ishirikiane na Mahakama katika kuhakikisha kuwa, Kanuni zitakazoundwa kuhusu utekelezaji wa Shughuli za Mahakama za Mwanzo zitoe muongozo rasmi kuhusu namna bora ya kusuluhisha migogoro ya mirathi na ndoa kwa wananchi wengi wenye kusimamiwa na mila na desturi pamoja na imani zao za dini pasipokuathiri misingi ya imani zao ambayo inatokana na Vitabu vitakatifu wanavyoviamini;

c) Serikali ihakikishe inawalipa haki zao Wazee washauri wa Mahakama ambao watakoma utumishi wao kutokana na kuanza utekelezaji wa marekebisho ya **Sheria ya Mahakama za Hakimu, suara ya 11**;

d) Serikali kupitia Wizara ya Katiba na Sheria, ihakikishe inaweka utaratibu Mzuri kikanuni katika kudhibiti mfumo wa uchukuaji cheti cha Kifo cha Marehemu ili kuhakikisha cheti hicho kisiangukie kwenye mikono ya mtu ambaye ni hatari kwa ustawi wa familia na wategemezi wa marehemu. Aidha, utekelezaji wa utaratibu huo uzingatie na kuheshimu historia ya maisha, mila, desturi, na imani ya Marehemu na familia yake kwa ujumla wake;

e) Vyeti vya Mawakili wa Kujitegemea na Waendesha Mashtaka vifanyiwe maboresho kwa kuondoa masharti yalivyo kwasasa yanayowazuia kusimamia kesi kwenye Mahakama za Mwanzo ili kuwezesha utekelezaji wa marekebisho yanayopendekezwa katika Muswada huu**;** na

f) Serikali ihakikishe kuwa, viwango vya adhabu na Tozo vinavyopendekezwa kwenye Miswada ya Sheria inayowasilishwa Bungeni, viwe ni viwango vyenye uhalisia wa hali halisi ya Wananchi wetu na vizingatie mazingira ya utekelezaji wake. Hatua hiyo iambatane pia na utoaji wa Mamlaka stahiki kwa Mawaziri na Vyombo vingine, yenye kuzingatia mipaka iliyowekwa Kisheria kwa ajili ya kuzingatia misingi ya utawala bora katika mgawanyo wa mamlaka miongoni mwa mihimili ya Serikali. Maoni ya Kamati ni kuwa, endapo misingi hiyo haitozingatiwa inaweza kuweka mazingira ya kuligombanisha Bunge na Wananchi wake na pia, uzingatiaji huo utaepusha ukinzani usiokuwa wa lazima wakati wa uchambuzi na utekelezaji wa Sheria hizo.

4.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, kwa mara nyingine tena naomba nikushukuru sana wewe kwa kuuleta Muswada huu kwenye Kamati ya Katiba na Sheria ili iweze kuufanyia kazi, jukumu ambalo limetekelezwa na Kamati kwa wakati na kwa ufanisi uliokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, namshukuru Mwanasheria Mkuu wa Serikali Mhe. Prof. Aderladus Lubango Kilangi, Mb, Waziri wa Katiba na Sheria, Mhe. Prof.Palamagamba Mwaluko Kabudi (Mb bila kumsahau Ndugu Onorius Njole Mwandishi Mkuu wa Sheria wa Serikali (CPD) kwa ushirikiano wao wa dhati katika kuyafanyia kazi maoni na mapendekezo ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwashukuru Wadau wetu wote waliofika mbele ya Kamati kuwasilisha maoni yao kwaajili ya uboreshaji wa Muswada huo. Hakika, Kamati ilifaidika sana na maoni yao ambayo kwa kiasi kikubwa yaliwajengea uelewa zaidi Wajumbe katika kuchambua Muswada huu na kushauri ipasavyo.

Mheshimiwa Spika, Kwa namna ya pekee kabisa naomba niwashukuru wajumbe wa Kamati ya Katiba na Sheria kwa weledi, uvumilivu, umahiri na kujituma kwao wakati wa kuufanyia kazi Muswada huu na hatimaye kutoa mapendekezo ya msingi ya kuuboresha. Naomba Majina yao

yaingizwe kwenye Kumbukumbu rasmi za Bunge (HANSARD) pamoja na taarifa yote hii inayowasilisha maoni ya Kamati. Majina ya Wajumbe hao ni:

1. Mhe. Najma Murtaza Giga, Mb. – **Makamu Mwenyekiti**
2. Mhe. Abdullah Ali Mwinyi, Mb. – Mjumbe
3. Mhe. Emmanuel Adamson Mwakasaka, Mb. – Mjumbe
4. Mhe. Wanu Hafidh Ameir, Mb.-Mjumbe
5. Mhe. Joseph Anania Tadayo, Mb.-Mjumbe
6. Mhe. Edward Olelekaita Kisau, Mb -Mjumbe
7. Mhe. Zainabu Athumani Katimba, Mb,-Mjumbe
8. Mhe. Ng'wasi Damas Kamani, Mb,-Mjumbe
9. Mhe. Lemburis Saputu Mollel Noah, Mb, -Mjumbe
10. Mhe. Asha Abdallah Juma, Mb, -Mjumbe
11. Mhe. Elibariki Immanuel Kingu, Mb, -Mjumbe
12. Mhe. Omar Ali Omar, Mb, -Mjumbe
13. Mhe. Suma Ikenda Fyandomo, Mb, -Mjumbe
14. Mhe. Joseph Kizito Mhagama, Mb, -Mjumbe
15. Mhe. Salum Mohammed Shaafi, Mb.-Mjumbe
16. Mhe. Ahmed Juma Ngwali Dedi, Mb,-
17. Mjumbe Mhe. Agnesta Lambert Kaiza, Mb,-Mjumbe
18. Mhe. Yahaya Omary Massare, Mb,-Mjumbe
19. Mhe. Jacqueline Ngonyani Msongozi, Mb, -Mjumbe
20. Mhe. Hussein Nassor Amar, Mb, -Mjumbe
21. Mhe. Khadija Shaaban Taya, Mb,-Mjumbe
22. Mhe.Agnes Elias Hokororo, Mb-Mjumbe

Mheshimiwa Spika, namshukuru sana Katibu wa Bunge Ndg. Nenelwa J. Mwihambi, n*dc* kwa Uongozi thabiti uliofanikisha uchambuzi wa Muswada huu na uratibu wa shughuli za Kamati hii. Nawashukuru pia Watumishi wote wa Ofisi ya Bunge wakiwemo Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndg. Athuman Hussein, *ndc*, Mkurugenzi Msaidizi Ndg. Gerald S.Magili, na Wanasheria wa Bunge, Ndg. Maria Mdulugu, Ndg. Thomas Shawa na Ndg. Rehema Lazarus Kipera.

Kipekee kabisa nawashukuru sana Katibu wa Kamati ya Katiba na Sheria Ndg. Stanslaus Kagisa pamoja na Msaidizi wa Kamati Ndg.Yohana Mwakibibi waliofanikisha kazi ya uchambuzi, ushauri na uratibu wa shughuli za Kamati.

Mheshimiwa Spika, ***baada ya maelezo yote hayo, Kamati inalishauri Bunge lako Tukufu kuukubali, kuujadili na kuupitisha Muswada huu kwa utekelezaji bora zaidi wa sheria hizo na kwa manufaa mapana ya Taifa letu.***

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha na naunga mkono hoja.

Najma Murtaza Giga, Mb
MAKAMU MWENYEKITI
KAMATI YA BUNGE YA KATIBA NA SHERIA
1 SEPTEMBA, 2021

SPIKA: Ahsante sana Makamu Mwenyekiti, Mheshimiwa Najma Giga. Tunakushukuru sana kwa kutupitisha katika maoni ya Kamati ya Katiba na Sheria kwa ufasaha mkubwa na tumekuelewa; ahsante sana.

Waheshimiwa Wabunge, sasa tunaingia katika uchangiaji, tunaanza moja kwa moja na Mheshimiwa Edward Kisau Olelekaita.

MHE. EDWARD O. KISAU: Mheshimiwa Spika, nakushukuru sana kwa nafasi hii. Nishukuru pia kwa kuwa mchangiaji wa kwanza kwa Muswada huu.

Mheshimiwa Spika, lakini kabla ya yote niwashukuru sana Wabunge kupitia ule Mfuko wa Faraja kwa *support* waliyonipa nilipompoteza mzee wangu. Tuendelee kumuombea alale mahali pema peponi.

Mheshimiwa Spika, kwanza nimpongeze sana Mwenyekiti wa Kamati yetu ya Katiba na Sheria kwa umahiri mkubwa sana. Sisi ambao tunafanya kazi naye na Wajumbe wenzangu watakubaliana nami kwamba tuna-*enjoy leadership* yake nzuri sana. Vilevile niwapongeze Wajumbe wa Kamati ya Katiba na Sheria; nikupongeze, sijui ulitumia nini kuitengeneza timu hii ya Katiba na Sheria, tuna-*enjoy* sana, *it's a very good team,* inaongozwa na Mawakili

maarufu sana kama *Senior Counsel* Tadayo, ana miaka karibu 40 ya *practice. (Makofi)*

Mheshimiwa Spika, vilevile niwapongeze wadau waliokuja kwenye Kamati ya Katiba na Sheria. Kwa kweli tulijifunza mambo mengi sana kwa wadau wale. Alikuja kijana mmoja mwanasheria kutoka *Tangible Initiative* anaitwa Kulwa William Mduhu, *very young, very brilliant.* Tulijifunza mambo mengi sana kupitia kwake na wadau wengine waliokuja kwenye Kamati yetu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo hii inasisitiza tu kama tulivyosema kwenye ripoti ya Kamati kwamba Serikali ihakikishe kwamba inawashirikisha wadau katika marekebisho ya sheria mbalimbali. Tunajifunza mambo mengi sana kutoka kwa wadau. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuna mambo mawili au matatu hivi niweke mkazo kwenye ripoti yetu. Nimpongeze *Attorney General,* Wizara ya Katiba na Sheria na *CPD* kwa kweli kwa ushirikiano mkubwa waliotoa wakati wa majadiliano kati ya Kamati na timu ya Serikali. Kama alivyosema Mwenyekiti wetu, kati ya vitu ambavyo tulizungumza ambapo kwa kweli msingi wake tulikuwa tunaufahamu, *frustration* wanayopata Makatibu Wakuu pale ambapo bodi hazipo na *amendment* iliyokuwa inaletwa ilikuwa ni kujaribu kuongeza muda ili kazi zisikwame lakini baada ya majadiliano tukasema na ni msingi tu wa kisheria kwamba hatuwezi kuongeza muda kwa sababu itakuwa ina-*conflict* sasa kazi za bodi zikiendelea kufanywa na mtu mmoja *for an unlimited time.* Kwa hiyo, baada ya mashauriano wakaamua ku-*withdraw; that is excellent.* Kwa hiyo, nawapongeza sana kwa kukubaliana na Kamati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, mabadiliko ya Sheria ya Mawakili ni fursa nzuri sana kwa Mawakili kwa kuwaruhusu Mawakili kwenda kwenye Mahakama za Mwanzo. Mwaka 2016 Bunge lilileta mapendekezo ya kuongeza *pecuniary jurisdiction* ya *property,* kusema sasa kwenye Mahakama za Mwanzo unaongeza thamani ya kesi ambazo zinaweza zikasikilizwa

na Mahakama za Mwanzo na *fear* ya mawakili *that time* ni kama sasa mnawanyang'anya kazi kwa sababu hela nyingi sasa zinakwenda *Primary Court* na Mawakili hawaruhusiwi kwenda. Kwa hili, *I am sure* Mawakili watakuwa *excited* kwamba sasa wanakwenda kwenye *Primary Courts,* zile kazi ambazo zilikuwa zimefungwa *by restriction of law* sasa watakwenda, *that is excellent.*

Mheshimiwa Spika, pamoja na kwamba tunaleta huduma karibu na wananchi ili wapate fursa ya kusikilizwa na kupata uwakilishi wa Wakili kwenye *Primary Courts,* mapendekezo haya vilevile yanazungumzia kutengenezwa kwa Bodi hizi za Mikoa zinazo-*discipline advocates* ili ku-*protect society from advocates* lakini vilevile ku-*protect advocates* kwa kuleta *process* ya kusikiliza zile kesi na malalamiko ya mawakili.

Mheshimiwa Spika, lakini wakili akiwa na cheti chake tukafikiri *decision* ya kusema sasa huyu wakili hafai na kwamba cheti anyang'anywe isifanywe na Kamati za Kimkoa kwa sababu kwanza *composition* ya Kamati zile na ile ya Kitaifa ni tofauti. *Quality* ya watu walioko kwenye *National Committees* ni *Attorney General, DPP* na ukiangalia sasa na *composition* ya wale wa mikoa ambao ni *Registrars* tusifanye kwamba ni rahisi sana hivi vyeti vikaondolewa kwa sababu watu wamehangaika na kwa kweli lazima viwe *protected* ziendelee kufanya kazi nyingine hizi za usuluhishi na mwisho wa siku wananchi wawe *protected* ile kuondoa cheti ibaki kwenye *National Committee.* Kwa hiyo, *I think it is an excellent provision.*

Mheshimiwa Spika, suala la nidhamu ni lazima kwa kweli liwe *controlled.* Hakuna *profession* ambayo watu wanaweza wakafanya watakalo. Kwa hiyo, kuwa na hizo *Disciplinary Committees* zitasaidia sana kuondoa malalamiko kwa wananchi.

Mheshimiwa Spika, baada ya marekebisho haya kuna mambo mengi yatabadilika. Nilikuwa naangalia Cheti cha Wakili kikishatengenezwa huwa kinaandikwa hivi na

ninaomba ninukuu, kinasema kwamba: "*Is an Advocate of the High Court and before the Court's subordinate thereto save for Primary Courts*"

Mheshimiwa Spika, kwa kuwa tumesema Mawakili watakwenda kwenye *Primary Courts,* Wizara sasa iweke *regulations in place* ili vyeti vya mawakili *from next year* iondokane na hilo sharti ili lisilete mapingamizi ya kisheria baada ya sheria hii kupita kwa sababu atakuja mtu ana *certificate of practice* lakini imeandikwa *is an advocate of the High Court and Court's subordinate thereto save for primary courts.* Kwa hiyo, naomba suala hilo lishughulikiwe ili lisilete mkanganyiko wa kisheria.

Mheshimiwa Spika, Kamati imesisitiza kwamba wakati mwingine sheria inatoa mamlaka kwa mamlaka za chini kutengeneza *regulations* fulani fulani na sisi tukasisitiza kabisa kwamba wakati mwingine hizi mamlaka za chini zijue kabisa kwamba jukumu la kutunga sheria ni la Bunge, kwa hiyo, ziwe *very careful* kuangalia sheria mama ili wasilete lawama kwa Bunge.

Mheshimiwa Spika, nilikuwa naangalia pia *Amendments* ya Sheria ya *The Land Disputes Courts* ya kuruhusu sasa wale Wenyeviti wawe *Public Servant* na nilikuwa naongea na Mheshimiwa Waziri wa Ardhi, kwamba Kiteto haina Mwenyekiti, akaniambia tatizo ni hili. Sasa baada ya *amendments* hizi, naamini Kiteto sasa na wilaya zingine itakuwa *mandatory* kuwa na hawa Wenyeviti.

Mheshimiwa Spika, nina kitu kidogo tu, siku hizi ukisoma sheria hiyo na inasema na hii sasa inapelekea sheria zetu, siku hizi kuna mjadala unaitwa *making laws work for women and men* ama *gender sensitive legislation.* Ukiangalia kifungu kile kinaendelea kusema *Chairman, and so on,* sasa isituletee mkanganyiko tukafikiri kwamba wanaostahili kuwa Wenyeviti ni wanaume peke yao. Kwa hiyo, hiyo ili tuangalie isije ikaleta nanii fulani hivi.

Mheshimiwa Spika, mabadiliko haya ya sheria yatawezesha mabadiliko makubwa sana na yataleta haki kwa wananchi na yatafanya wananchi wafurahie haki hizi ambazo zimeletwa na mabadiliko ya sheria.

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema haya, nashukuru sana na naunga mkono hoja. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana Mheshimiwa Edward Olelekaita Kisau, kwa niaba ya Wabunge wote tungependa pia kukupa pole sana kwa kuondokewa na mwenza wako.

MBUNGE FULANI: Sio mwenza ni baba mzazi.

SPIKA: Sawa. Pole kwa kuondokewa na baba mzazi, pole sana, hatukufahamu pole sana na nafuta tena hiyo kauli, tena naikemea kabisa. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Salome Makamba, atafuatiwa na Mheshimiwa Hadija Shabani Taya.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru kwa kunipa nafasi ili nichangie mabadiliko haya madogo ya sheria mbalimbali yaani *Miscellaneous Amendments (No. 2) Act, 2021).*

Mheshimiwa Spika, nitaenda moja kwa moja kwenye vifungu ambavyo nadhani napenda kuishauri Serikali ivifanyie marekebisho. Pia nimeleta *schedule of amendment* kwa hivyo tutajadiliana na Serikali tukikubaliana watabadilisha.

Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 4 cha Muswada ambacho kinabadilisha Kifungu cha 2 cha Sheria ya Mawakili kinasema, kutakuwa kuna Kamati ya Maadili ya Mawakili na kifungu hicho kinasema japo kwenye hotuba *Attorney General* hajasema, lakini sheria katika marekebisho inasema kwamba kutakuwa na Katibu wa *Committee* hiyo na Katibu huyo lazima awe mtumishi wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, sasa tusifunge namna hiyo, turuhusu Katibu nafasi itangazwe na apatikane katika hali ya uhuru. Akishapatikana anaweza kuwa *enrolled na* kuwa mtumishi wa Serikali. Hiyo itasaidia hata wale ambao ni Mawakili wazuri, ni Wanasheria wazuri kama vile *Attorney General* ameelekeza wanaweza kupata nafasi hiyo.

Mheshimiwa Spika, cha pili, Kifungu cha 10 cha Muswada ambacho kinarekebisha kifungu cha 17 cha Sheria ya Vizazi ya Vifo, kwa tafsiri isiyo rasmi, kinasema mwenza au mtoto au ndugu wa marehemu anaweza kwenda kuchukua cheti cha kifo cha marehemu huyo. Sasa kuna mazingira ambayo nadhani tumeyasahau, Tanzania ni nchi ambayo haifungamani na dini, lakini tufahamu kuna wenzetu Waislam ambao wana ndoa za mitaala, anaweza kuwa na wake wanne.

Mheshimiwa Spika, kama bwana Abdallah anaruhusiwa kuoa wake wanne, basi wale wanawake kama ana vyeti vya ndoa vine, basi anaweza kuwa na vyeti vikatengenezwa vyeti vinne vya kifo wakapewa wale wanawake na wasilazimishwe kwenda kukaa kwenye kikao kimoja wakati wengine wanaweza wakawa hawaelewani.

Mheshimiwa Spika, hiyo pia nimeweka kwenye marekebisho yangu, wapewe vyeti na watoto hivyo hivyo, kuna wakati inatokea...

SPIKA: Fafanua vizuri Mheshimiwa Salome.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, sawa.

SPIKA: Yaani hii foleni hakuna anayetangulia na anayefuata.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, sheria inasema kwa tafsiri isiyo rasmi kwamba, kama imetokea mwenza amekufa basi, mwenza wake anaweza kuchukua cheti chake cha kifo au mtoto au ndugu wa karibu wa marehemu, anaruhusiwa kuchukua cheti cha kifo. Mimi

naifahamu *scenario* ambayo mke mkubwa alienda kuchukua cheti cha kifo akawanyima wake wenzake au *scenario* ambayo watoto ni wengi mtoto mmoja akachukua cheti wenzake wakakikosa na sasa hivi cheti cha kifo cha baba au cha mama siyo hiari, ukitaka kusafiri kwenda nje au kupata *passport* lazima ulete cheti cha kifo cha mzazi au cha kuzaliwa cha mzazi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, ukitaka kuomba mkopo kama ukitaka kusoma lazima ulete cheti cha kuzaliwa au cha kifo cha mzazi. Sasa kwa mazingira kama hayo unaweza ku-*maintain registration number* ya cheti cha kifo au cha kuzaliwa ikawa moja, lakini wale wake wa marehemu wote wapewe haki ya kupata vyeti hivyo ili kuepusha ule mgongano kwamba huyu amepata, huyu hajapata. Katika hili nilikuwa na hayo tu.

Mheshimiwa Spika, niende kwenye...

SPIKA: Nakushukuru tunao akina Mheshimiwa Bashiru, wako Maalhaji hapa, watatusaidia itakapofika wakati wa kujadili hapa kwamba katika mazingira haya sheria hii tunaitungaje? Endelea Mheshimiwa *(Kicheko)*

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, kwa bahati mbaya hata *definition* ya *spouse* kwa maana ya *spouse* iliyoelezwa kwenye marekebisho ya sheria, hata kwenye sheria mama ya uzazi na vifo haijawa *defined*, hata kwenye tafsiri ya sheria pia haijawa *defined*.

Kwa hiyo, kwa mazingira hayo *complication* ya jamii inayotuzunguka ndiyo inaleta hili ombwe ambalo naishauri Serikali ilizingatie.

Mheshimiwa Spika, niende moja kwa moja kwenye marekebisho kwenye Muswada, Kifungu cha 17 kinachorekebisha kifungu cha 22 cha Sheria ya Usajili wa Majina ya Biashara(T*the Business Name Registration Act)*, wanachoongelea habari ya *online registration* ya maombi ya biashara au kuuhisha biashara yako.

Mheshimiwa Spika, naelewa msingi wa Muswada huu na msingi wake mkuu ni kuiwezesha jamii ya Watanzania waweze kuingia kwenye uwekezaji ambao tunamwona Mama Samia anazunguka kuchochea wawekezaji ndani ya nchi, Watanzania tuweze kwenda kufanya biashara na kuingia kwenye mnyororo wa uwekezaji wa wawekezaji hawa wakubwa ambao wataingia. Sasa wote tunafahamu hapa, kila siku ukienda kwenye taasisi za Serikali iwe ni *TRA*, iwe ni Ardhi, iwe ni kwenye mambo sijui ya kuomba leseni, kila siku mtandao wa Serikali upo chini. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, sasa hivi tuna karibu miezi miwili mtandao wa Serikali wa kupata hati tu za nyumba upo chini. Sasa hapa tunaongelea *online registration* za *business registration* tena jina tu la biashara wanasema tukafanye *registration online*, tunafunga mlango; yaani tunafungua mlango huu, tunafunga mlango huu; tunafungua wawekezaji, tunaweka masharti magumu ya *registration* ambayo ni *online.* Wakati huo huo haya mambo ya kuomba tenda za biashara, unataka ku-*supply* chakula kwenye makampuni makubwa, iwe ni kwenye bomba la mafuta, iwe ni kwenye *Stigler's Gorge* haya mambo yana *deadline*.

Mheshimiwa Spika, tusipozingatia kwamba tuweke mazingira mazuri ya uwekezaji, mazingira mazuri ya kusajili makampuni Watanzania wataachwa nje. Kwa mfano mradi wa bomba la mafuta, wako Waganda mule, kuna kampuni za kimataifa, sisi tumekazana kujibana huko lazima kuwe na *online registration* inachelewesha muda, tunakosa fursa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, siyo hiyo tu kama Serikali imekubali kwenye Muswada huu huu, wamekubali wamesema badala ya mtu anayefungua kampuni kuleta kitambulisho cha *NIDA* wanasema tupeleke namba peke yake. Kwa mantiki hiyo hiyo waseme kama *online registration* imeshindikana, mtandao uko chini hauwezi ku-*access computer,* hujui kubonyeza, hujui kufanya nini, wapi unaweza kusajili kampuni yako ukimbizane na *tender* ambayo imetangazwa kwenye mtandao. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, niende moja kwa moja kwenye Kifungu 30 cha Muswada ambacho kimeongeza kifungu cha 3(5) hiki Kifungu ni hatari kweli kweli. Kifungu hiki kinasema:

"Mtu hataruhusiwa kufungua kampuni kama alishawahi kuhukumiwa ..."

SPIKA: Mheshimiwa unasema Kifungu ni cha hatari?

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, ndio ni kifungu hatari sana.

SPIKA: Hebu subiri ni-*sanitize* kwanza maana yake eh! Sasa unaweza kuendelea Mheshimiwa. *(Kicheko)*

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, unitunzie muda wangu tafadhali. Kifungu hiki kinasema; kama mtu aliwahi kuhukumiwa kwa makosa ya utakatishaji fedha, *Human Trafficking* mambo ya *Money Laundering* na kesi mbalimbali hizi huyo mtu hataruhusiwa kufungua kampuni, maana yake hataruhusiwa kufanya biashara. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Spika, mmeshanihukumu, nimeshatumikia kifungo, mnanitakaza kufanya biashara niende wapi? Niende wapi nikafanye biashara, lakini unafahamu na nilichangia Bunge lililopita humu ndani. Kuna haja kubwa ya kuleta mabadiliko ya sheria ya *Pre-bargain* ambayo tulipitisha ndani ya Bunge hili. Watu wengi wamelazimishwa kukiri makosa yao na kulipa fedha bila mchakato mzima wa kimahakama kufuatwa kuangilia *beyond reasonable doubt* kama wale watu kweli wana hatia. Wameamua wengine kukubali kwa sababu wamekaa jela muda mrefu.

Mheshimiwa Spika, sasa kama mtu kakubali, maana yake huyo mtu ana hatia, halafu leo wanasema basi nilipoteza kingi nimelipa kwenye *Pre-bargaining,* nataka nikajaribu kuokotaokota kwa kufanya biashara, anaambiwa mtu huyo haruhusiwi kufungua biashara wala haruhusiwi kufanya biashara Tanzania kupitia kampuni. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, hiki kifungu ni hatari na naomba Serikali ikifute kwa sababu hapa unamhukumu mtu kwa kosa moja mara mbili na unamfunga maisha yake yote asifanye biashara ndani ya nchi hii, ataenda wapi? Ipo haja kubwa sana ya kufuta kifungu hiki. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, niende kwenye Kifungu cha 39 cha Muswada, kifungu hiki kinasema, kimebadilisha Kifungu cha 455 cha Sheria ya Makampuni kwa kuongeza Kifungu kikubwa (A) kwa kusema kwamba mtu anatakiwa atunze kumbukumbu za nyaraka alizotumia kufungulia Kampuni kwa miaka 30. Sasa nafahamu kwamba Sheria ya Utunzaji wa Kumbukumbu inataka miaka 30, lakini hiyo sheria tuliitunga kabla hatujatunga sheria ya Serikali ya kuhamia kwenye mambo ya mtandao. Sasa hivi kila kitu kipo *registered online*, ukiweka ma-*document* yanakuwa *uploaded online,* unaniambia tena nikae na makaratasi miaka 30 tunataka ku-*achieve* nini? *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, tumeamua kufanya marekebisho ya sheria kama ni suala la kutunza kumbukumbu, nimeomba, nimeambatanisha vyeti, nimepeleka kwa Msajili wa Makampuni, vimeingia kwenye *system,* hiyo shughuli ya kutunza hizo kumbukumbu ibaki pamoja na Ofisi ya Msajili wa Makampuni na nisipewe tena *burden* kubaki na hayo makaratasi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa haraka haraka niende kwenye mabadiliko ya sheria inaitwa *The Land Disputes Courts Act,* pale kwenye hii sheria wanasema kutakuwa na baraza ambalo linatengenezwa. Wametaja vizuri watu ambao wataingia kwenye baraza lile, lakini waliojaa kwenye baraza hilo ni watumishi wa Serikali, lakini kwenye hiyo *Land Disputes Courts Act*, wanaenda Mawakili wa kujitegemea.

Mheshimiwa Spika, Serikali haioni haja sasa kuingiza kipengele cha kuwajumuisha Mawakili wa kujitegemea kwa bahati nzuri wamesharasimishwa na Serikali inawatambua waingizwe pale kama sehemu ya wawakilishi.

Mheshimiwa Spika, tena nirudie *Secretary* (Katibu) wa Baraza lile, si lazima awe mtumishi wa Serikali, mtu yeyote mwenye uwezo wa kuomba, aombe, akipata kazi ya *Secretary* kwenye baraza lile, basi atarasimishwa na kuwa mtumishi wa Serikali, lakini msii-*confine* kuwa kwenye utumishi wa Serikali. Kwanza tumekubaliana humu ndani, watumishi wa Mahakama hawatoshi, sasa leo tunaanza kubana tena nafasi, mnataka muwachukue hao hao ndiyo wakawe ma-*secretary*. Tunataka *efficiency,* tunapotengeneza hizi *forum* tunataka *efficiency* na *efficiency* zinatokana na kupata watu ambao wana uwezo wa kufanya kazi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa heshima kubwa naomba tuzingatie hilo la kuweka *Secretary* na kuingiza Mawakili wa Kujitegemea kupitia Tanganyika *Law Society* wakawe sehemu ya baraza ambalo linatengenezwa kwa ajili ya Baraza la Ardhi la Wilaya kama linavyosemwa kwenye Muswada. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, nimalizie kwa kusema, kuna Kifungu ambacho kinahusiana na kuwaweka yaani *Public Attorney, Government Attorney* anaweza kuingia kwenye Mahakama za Mwanzo, lakini kinawaondoa kwenye ile orodha watu ambao wanaweza kwenye Mahakama ya Mwanzo kinawaondoa wale *Court Assessors* wanaitwaje kwa Kiswahili?

SPIKA: Wazee wa Baraza.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, sawa, Wazee wa Baraza, lakini kinawaondoa Wazee wa Baraza kwenye Mahakama hizi za Mwanzo. Sasa basi niwaombe Serikali, kama Mawakili watakuwepo ina maana *part* zote mbili zina uwezo wa kuwa na uwakilishi ambao ni *competent.* Naomba wakati ambao Mawakili hawapo, *Court Assessors* wawepo, kwa sababu kwenye *Primary Courts* zile Mahakama kesi ni za kawaida mno, mambo ya kijamii ya kawaida mno na watu wengi wanaopelekwa kwenye Mahakama hizi ni watu ambao hawana uwezo mkubwa wa kisheria. *Logic*, Mantiki ile ile iliyotumika kuweka *Court Assessors* iwarudishe

hapo, nadhani Serikali ilipitiwa kidogo baada ya kuwaingiza hawa Ma-*State Attorney* na Mawakili. *In absence of State Attorneys* na Mawakili, basi hawa Ma-*Court Assessors* warudi katika eneo hili. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. *(Makofi)*

SPIKA: Mheshimiwa Salome si ni Mjumbe wa Kamati.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, siyo mjumbe ila ukinirudisha huko nitafurahi sana. *(Kicheko)*

SPIKA: Nilitaka kusema kwamba kwa nini mawazo haya hamkuyamaliza huko kwenye Kamati kwa sababu baadhi yake ukiyasikiliza kama yana *sound* hivi, lakini kuyaleta kwenye uwanja huu inakuwa tabu, lakini mawazo mengine ni mazuri sana.

Tunaendelea na Mheshimiwa Khadija Shaaban Taya.

MHE. KHADIJA S. TAYA: Mheshimiwa Spika, nashukuru sana kwa nafasi hii ambayo nimeipata leo ya kuchangia Muswada huu ambao tumeletewa, Muswada Na.2.

Mheshimiwa Spika, naomba nimpongeze sana Mheshimiwa Rais, kwa namna ambavyo anafanya kazi yake vizuri, anaongoza Taifa letu vizuri, anaonyesha ukomavu wa kisiasa na vile vile anaona kabisa namna gani ya ku-*deal* na masuala mbalimbali ya kitaifa ambayo kwa namna moja ama nyingine yeye anaona kwamba ni busara kunyamaza kimya na kufanya au kuachia vyombo vyake vifanye kazi.

Mheshimiwa Spika, nikupongeze pia kwa namna ambavyo unaendesha Bunge letu na kufuata Sheria zote na Kanuni zote za Bunge lako Tukufu ambalo leo hii sisi tunakuangalia kama kioo chetu na tunaangalia kama mfano mzuri wa uongozi, *especially* sisi vijana. Pia nikupe pole kwa changamoto ambazo unakutana nazo kwa sisi vijana ambao tumekuwa na mihemko ambayo tunaona kabisa haituletei afya kabisa katika Bunge letu na Taifa letu kwa ujumla.

Mheshimiwa Spika, leo hii nimekuja kuchangia mada tofauti tofauti ambazo kuna Sheria hii ya Mawakili, hii Sheria ya Mawakili katika Kamati yetu, tuliona kabisa Mawakili wanaapishwa na Jaji Mkuu wa Serikali. Tukaona kabisa kwa namna ambavyo sheria hii inatutaka tuwaweke hawa wawe wanajajiwa au wanatolewa na Mamlaka za Mkoa na si Taifa, hii ni kuondoa ile namna ya usomi wao au ni dharau kwao kwa kuona kwamba, yaani waondolewe kwa mamlaka ya chini wakati wao wameapishwa na mamlaka ya juu.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo Kamati iliona kabisa kwamba kuna busara ya wao kuamuliwa na Kamati ya Kitaifa, lakini siyo Kamati ya Maadili ya Mkoa. Kwa hiyo naomba nikuhakikishie Kamati yako ipo makini sana na inafanya kazi kwa weledi na uamunifu wa hali ya juu.

Mheshimiwa Spika, kuna jambo lingine hili la masuala ya Sheria za Usajili wa Vizazi na Vifo; tuliona kwamba kwenye familia kuna mambo mengi sana ambayo yanatokea *especially* pale mtu anapofariki. Tumeona ni namna gani ambavyo famili zinakuwa na mkanganyiko. Watu wengi wanadhulumiwa mali zao na yote kwa sababu labda ya cheti na tukaona kabisa kwamba tuone namna wazazi *I mean* watoto wa familia au mwenza wa familia na au kama hao wote hawapo basi ndugu wapate hiki cheti ili kiweze kuwasaidia katika majukumu yao mengine.

Mheshimiwa Spika, hii Kamati yako haipo legelege kama watu wanavyofikiria, hii Kamati ya Katiba na Sheria ipo makini kuliko mnavyoweza kufikiria, kuna mambo ambayo yanaletwa katika Kamati yetu tunayarudisha kwenye Serikali na tunataka kuiomba Serikali iwe inaangalia mambo ya msingi ya kutuletea huku kwa maslahi ya Taifa letu. Nakupa tu mfano mzuri; tulileteweа *issue* ya Makatibu kwamba waendelee kufanya kazi endapo Bodi zinavunjwa.

Mheshimiwa Spika, sasa kitu kama hiki kwa maslahi ya Taifa mtu mmoja akaamua maamuzi ya wengi ambao hawa wengi walikuwa kwa ajili ya maslahi ya Taifa, sasa mtu mmoja kwa muda wa mwaka mmoja na zaidi ambao wao

walikuwa wanataka tuwaongezee, tuwaongezee miezi mingine 12. Kwa kweli Kamati iliamua kwa pamoja kuondoa hii sheria, tukairudisha Serikalini. Kwa nilitaka kukuonyesha kwamba namna gani Kamati hii ipo makini na inajali maslahi ya Taifa lake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa yote ambayo tumeyapitisha hapo, naunga mkono hoja kwa kuona kabisa kwamba kila kitu tulichofanya tulifikiria mara mbili kwa kuangalia kwamba namna gani tunaweza kusaidia Taifa letu kupitia hizi sheria kwa sababu tunatengeneza sheria kwa ajili ya kutatua matatizo, hatutengenezi sheria kwa ajili ya kuendeleza matatizo ambayo yanatukuta katika jamii yetu.

Mheshimiwa Spika, kwa kusema haya machache, nashukuru sana na Bunge lako hili Tukufu na Mwenyezi Mungu akujaalie uendelee kuwa na busara siku zote na hata pale utakapokuja kuombwa msamaha basi Mwenyezi Mungu busara ikuongoze na Mwenyezi Mungu akuongeze basi, uendelee kuwa na moyo huo huo wa kusamehe. Ahsante sana. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana Mheshimiwa Khadija Shaabani Taya.

MHE. KHADIJA S. TAYA: Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante. Mheshimiwa Abdullah Ali Mwinyi, atafuatiwa na Mheshimiwa Dkt. Pindi Hazara Chana.

SPIKA: Mheshimiwa Abdullah Alli Mwinyi, atafuatiwa na Mheshimiwa Dkt. Pindi Hazara Chana.

MHE. ABDULLAH ALI MWINYI: Mheshimiwa Spika, ahsante sana. Awali ya yote napenda kuchukua fursa hii kwanza kabisa kumshukuru Mheshimiwa Mwenyekiti wetu kwa uwasilisho mzuri kabisa kama kawaida yake. Pili, napenda kuchukua fursa hii kumshukuru sana na kwa dhati Mwanasheria Mkuu wa Serikali na timu yake yote pamoja na

Waziri na *CPD* kwa kurahisisha kazi yetu katika Kamati na kuifanya kuwa nyepesi kabisa.

Mheshimiwa Spika, hakika napenda kuchukua fursa hii kuishukuru Serikali kwa ujumla wake, kwa kufanya kazi kuwa nyepesi kwa sababu hakukuwa na mvutano wa aina yoyote. Ukipendekeza vizuri, Serikali imekuwa sikivu na inapokea mapendekezo na kwa kweli tumefarijika sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, nimefilisiwa na watangulizi wangu kwa sehemu kubwa na vile vile tumefilisiwa na Serikali kwa sababu sehemu kubwa nadhani sehemu zote za mapendekezo yetu Serikali imepokea. Sasa kazi yangu itakuwa tu ni kuongeza msisitizo na kujenga hoja za ziada kidogo ili Bunge lituelewe zaidi kwa nini tumefanya haya mapendekezo na waridhie haya mapendekezo kwa minajili mizima ya kuboresha hii sheria. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, katika suala la mawakili, Wakili Msomi Olelekaita amelizungumza vizuri na kwa kina, lakini napenda tu kuongeza jambo moja la msingi. Kuna msingi mmoja unasema, *the power to appoint, pre-supposes the power to disappoint or to remove.* Mamlaka ambayo inatoa wadhifa lazima iwe hiyo hiyo mamlaka ya kuondoa ule wadhifa. Huo ni msingi kwenye *administration,* msingi wa kisheria. Japokuwa hii Sheria ya Mawakili ya Sura 341 *(Advocates Act, Cap. 341)* kupeleka Kamati za Kinidhamu mikoani ni jambo zuri sana na kuna viwango vya nidhamu, kile kiwango cha mwisho kabisa tumeona akirudi Taifani kwa sababu ya msingi huu mmojawapo, pamoja na misingi mingine ambayo Wakili Msomi mwenzangu amezungumza.

Mheshimiwa Spika, kuhusu masuala ya vizazi na vifo kama Mwenyekiti wetu wa Kamati alivyosema, mjadala huu ulikuwa mkubwa na yamezuka mambo mengi na kwamba dada yangu Mheshimiwa Salome amezungumzia kuhusu hati za vifo zaidi ya kimoja, kwa kweli kiutaratibu kwanza cheti cha kifo kinamsaidia mtu kitu gani? Hilo lazima tujue, tuweke wazi. Pili, cheti cha kifo hakiwezi kuwa zaidi ya kimoja. Tunaweza tukawa tuna utaratibu wa kuwa na nakala

kwamba watu wenye haki ya kupata hivi vyeti wawe zaidi ya mtu mmoja, basi *original* kikatoka kimoja na nakala kwa mwingine yeyote ambaye anaweza kuwa na hiyo haki ili mradi awe nacho.

Mheshimiwa Spika, kiukweli cheti cha kifo ni ithibati ya kuonyesha kama fulani amefariki, hakikuzidishii zaidi ya hapo. Hakuna kingine cha ziada ila watu wengi wamezungumza na ingefanyika kama kungekuwa kuna muhtasari wa kifamilia. Familia mnakaa mnaandika muhtasari wenu na pengine watu wote wana haki; huenda kuna mtoto mmoja mtundu tu, japokuwa ana haki ya kwenda kuchukua hicho cheti na familia isitake yule aende, tukawa na muhtasari wetu, tukakubaliana mtu mmoja akaenda kuchukua kwa niaba ya familia. Sasa hayo ni mambo ya *ki-administration* na sidhani kwamba ni busara kuyaweka katika sheria, kutakuwa na utaratibu mwingine wa kuiweka huko mbele.

Mheshimiwa Spika, suala la Sheria za Kampuni, nataka nigusie tu kidogo, hiki kipengele ambacho Mheshimiwa Mbatia nacho alikigusa akasema ni cha hatari sana, kwa kweli inabidi nami nikubali na Kamati imekubali kwamba kipengele hiki ni kidogo cha hatari. Katika Ibara ya 30 inayopendekezwa Marekebisho ya Kifungu cha 3 cha Sheria...

SPIKA: Ni Salome Makamba.

MHE. ABDULLAH ALI MWINYI: Mheshimiwa Spika, Salome Makamba kumradhi. Naomba radhi. Mheshimiwa Makamba naomba radhi.

Mheshimiwa Spika, katika Ibara ya 30 inayopendekeza Marekebisho ya Kifungu cha 3 cha Sheria katika kifungu kidogo cha (5) kufuta maneno *"associated with instances of"*, naomba niseme, hili ni hatari zaidi kuliko lile alilolizungumza Mheshimiwa. Alilozungumza Mheshimiwa ni mtu ambaye tayari ameshahukumiwa akakatazwa, nami naungana naye mkono, kwa hiyo haifai. Amefanya makosa, jamii imeshamhukumu, aendelee na maisha yake ya kupata

ujira wake. Hii inayosema *"associated with instances of"* hata kama hujahukumiwa ukishukiwa shukiwa hivi, usiweze kufungua Kampuni. Hii ni hatari. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kuna *principle* ya kisheria inasema, "*innocent to proven guilty."* Huwezi ukapewa majukumu; kwanza wewe ni *innocent*, umeshukiwa tu ukazuiwa kufanya biashara. Hili tumeliona kwenye Kamati na tumelizungumza na tumekitoa hicho kipengele na Serikali imekubali. Sasa kwa ufupi, mengi ambayo tumeyaona na tumeyagusia hapa, Serikali wameyapokea na tunaomba Bunge lako Tukufu liridhie hayo mapendekezo ya Kamati ambapo masuala mengi yamekaa vizuri.

Mheshimiwa Spika, naomba sana kwa hayo machache niunge mkono hoja na niwasihi Wabunge wenzangu kuipokea ripoti yetu ya Kamati ili kuboresha hii sheria na ikakaa vizuri.

Mheshimiwa Spika, ahsante sana. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante sana. Tunaendelea na uchangiaji wetu huku nikiwaomba wale ambao ni wanakamati, kama kuna hoja zilitolewa na wasiokuwa wanakamati, basi katika mchango wenu msaidie vile vile kuchambua ili kutuwezesha kuwa na uelewa wa Pamoja; na kupunguza kidogo; yale ambayo imeshayakubali, huna haja sana ya kurudia tena maana imeshakubali. Sasa ni kuangalia ama kama una ambayo Serikali haijayakubali, lakini bado ungependa yapite au hizi hoja kama za akina Salome kuona zingeweza kukaaje vizuri zaidi.

Mheshimiwa Hazara Pindi Chana, *Doctor* na Balozi.

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Mheshimiwa Spika, ahsante sana. Awali ya yote naunga mkono hoja. Nampongeza Mwanasheria Mkuu kwa kutuletea Muswada huu. Moja kwa moja naenda kifungu kinachohusu *Amendment of the Advocates Act*. Kuna neno *"Ethics"* kwamba *Regional Advocates Ethics Committee*. Kamati

inasema wanaweza wakaliacha neno *"Ethics"* au wakalitoa neno *"Ethics"* Kamati itakuwa *comfortable*.

Mheshimiwa Spika, binafsi neno *"Ethics"* lina umuhimu wake. *Ethics is concerned with what is good for individual and society.* Kwa hiyo, hizi Kamati za Mawakili za Mikoa ziitwe Kamati za Maadili na kama ile ya Kitaifa *National Advocates Committee* haina neno "Maadili" binafsi napendekeza basi na kule tuongeze. Kwa hiyo, tunapotoa neno *"Ethics"* tunataka kutengeneza nini? *We need to have ethics. Ethics is very important to individual, our society and our country. So,* naomba *ni-submit* haya mapendekezo kwamba neno *"Ethics"* kwenye *Regional Advocates Committee;* kwa sababu pale tunaunda hiki chombo kuangalia maadili ya hao wanasheria. Lazima akichukua kazi ya mtu awajibike kwa wakati, *a-appear* na kadhalika na kadhalika.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, neno *"Ethics"* naunga mkono, kama lilivyoletwa na Serikali katika Muswada, lakini endapo ile Kamati ya Kitaifa haina neno *"Ethics",* ili lifanane, basi tuone namna ya pale juu kuweka neno *"Ethics"*.

Mheshimiwa Spika, eneo lingine...

SPIKA: Kwa hiyo, isomekeje?

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Mheshimiwa Spika, isomeke *"The Regional Advocates Ethics Committee" for* (a) pale Kifungu cha 4(1) *"there is established in each region, the Regional Advocates Ethics Committee which shall, compose of..."* inaelezea.

SPIKA: Kwa hiyo, itakuwa ni Kamati ya *ku-deal* na *ethics only*? Au huenda hiyo Kamati ina mambo mengine?

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Mheshimiwa Spika, inakuwa na mambo mengine ambayo yameelezwa kwenye sheria, lakini neno *"Ethics"* naomba liendelee kuwepo.

SPIKA: Ahsante, endelea.

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Mheshimiwa Spika, ahsante. Eneo lingine ni Kifungu cha 2 ambacho kinasema: *"The Regional Advocates Ethics Committee may appoint any public officer."* Itamchagua mtumishi yeyote wa Serikali *to be the Secretary of the Regional Advocates Ethics Committee*. Kumekuwa na maoni mbalimbali, wengine wanasema badala ya kumchukua labda huyu Afisa wa Serikali, labda itangazwe na kadhalika. Nilikuwa naangalia tuna mikoa mingapi haraka haraka, labda mikoa 26 maana yake nafasi 26 Sekretarieti ya Ajira au Tume ya Mahakama ikatangaze, yamkini inaweza ikachukua muda, tukaambiwa bajeti haitoshi.

Mheshimiwa Spika, binafsi naomba niunge mkono kwamba tuwe na huyu *public officer.* Tunachoweza kufanya, huyu *public officer* tuseme awe na *qualification* zipi? Je, awe ana *degree* ya sheria au *degree* yoyote? Kwa hiyo, binafsi nadhani hapa ni vema...

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, taarifa.

SPIKA: Tupokee taarifa kutoka wapi?

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, niko huku.

SPIKA: Endelea Mheshimiwa Salome.

T A A R I F A

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, naomba nimpe taarifa dada yangu Mheshimiwa Dkt. Balozi Pindi kwamba alikuwa anasisitiza suala la kuweka neno *"Ethics"* lakini kwa sasa hivi inavyosomeka kwenye sheria Kifungu cha (7) kinaongezeka Kifungu cha (4) (A): "*there is established in each Region the Regional Advocates Ethics Committee*." Kwa hiyo, *Ethics* bado ipo. Nampa taarifa hiyo. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante Mheshimiwa endelea.

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Mheshimiwa Spika, ahsante.

SPIKA: Utazingatia taarifa hiyo.

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Mheshimiwa Spika, sawa. Kwa hiyo, neno *"Ethics"* kwa kweli kama tulivyoona ni la msingi sana na ni muhimu, ahsante kwa maelezo hayo. Kwa hiyo, pale kwenye eneo la *any public officer,* naunga mkono awe ni *public officer* lakini tuongeze tu *qualification*.

Mheshimiwa Spika, eneo lingine naungana pia na maoni ya Kamati kuhusiana na cheti cha kifo, kwamba cheti cha kifo endapo umetokea msiba, aruhusiwe kuchukua *spouse* (mke au mume) au mtoto, lakini vile vile *next of kin*. Huyu *next of kin,* huyu ndugu asiruhusiwe tu pale ambapo mke au mtoto hawapo. Ninao mfano, ofisi yangu ya Mbunge Viti Maalum Njombe nimetumika maeneo mengi kama *next of kin,* wakati mke wa marehemu yupo na pia mtoto wa marehemu yupo. Huyu mke wa marehemu anatokea Kijiji cha Manga wilaya ya Ludewa, ni mama mkulima. Ukimwambia *bee,* kachukue cheti cha baba, anakwambia, *kah, ndibite kweyo?* Haelewi. *Incapable* kutokana na sababu moja au nyingine. Mtoto *under* 18, lakini wote wapo.

Mheshimiwa Spika, sasa tukisema ni lazima mke akiwa hayupo ndipo *next of kin* aende au mtoto akiwa hayupo; kuna mazingira, mke yupo lakini *incapable*. Yaani hata hiyo ofisi inatakiwa *moli moli* (pole pole). Mtoto yupo *under* 18 sheria *under* 18 huwezi kwenda, kwa hiyo, *next of kin* aruhusiwe pale ambapo hata mke yupo, hata mtoto yupo lakini *they are incapable.* Kuna mazingira *incapable*. Wakati mwingine kuna suala la ufahamu wa akili, wapo lakini kidogo inabidi kumwongoza pole pole. Kwa hiyo, kutokana na ushuhuda huu, nimetumika maeneo mengi kadhaa kisheria kwenda kuwachukulia vyeti.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, naomba iwe kwamba *"notwithstanding subsection (1) a death certificate "may"* (siyo "*shall")*, *may be collected by the surviving spouse or*

child or next of kin if for any reason the spouse or child is incapable of collecting the certificate." Wanaweza kuwepo lakini hawana uwezo.

Mheshimiwa Spika, pia ni vizuri kuweka kifungu *caveat,* endapo ndugu, jamaa na marafiki wa ile familia ya marehemu wana pingamizi ya huyu *next of kin* wanayo haki ya kwenda kupinga, huyu bwana hapana. Sisi hata kama fulani anasema kamchukulie cheti cha kifo, aah lakini sisi tunachoona bwana, hapana. Kunakuwa na *caveat*.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, *"propose addition of another subsection which defines the right of lodging a caveat to the person who is collecting the dearth certificate."*

Mheshimiwa Spika, ahsante. Najua Ofisi ya *AG* tuko pamoja. Kifungu cha (30) *under Amendment of the Companies Act*, naungana na maoni ya Kamati na niwapongeze sana Kamati, Mwenyekiti *big up*. Pale Na. 5 "*notwithstanding subsection (1), a person shall not be eligible to incorporate a company if such person is reported by competent authorities to have been convicted or associated with instances of or related to money laundering",* masuala ya *terrorism* hawezi kuwa sehemu ya *shareholders* wa Kamati. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, katika Kifungu hiki naungana na Kamati. Wao wamesema tutoe lile neno *"associated with instances",* maana mtu anaweza akawa *associated* kwa namna nyingi. Pia wamesema *related;* neno *"related"* pia litolewe. Ila hiki Kifungu ni muhimu.

Mheshimiwa Spika, suala la madawa ya kulevya ni changamoto. Tanzania sasa hivi tuko katika *SADC* tunashirikiana na nchi mbalimbali *Seychelles,* wapi kuangalia madawa ya kulevya yanapita kwenye *Indian Ocean,* lazima tuweke vidhibiti, watu wasije wakafanya madawa ya kulevya, *money laundering,* baadaye anakuja anafungua Kampuni, anasema anatusaidia, kumbe ana changamoto kama hizo.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, hiki Kifungu nakiunga mkono kisitoke, lakini *tuki-draft* tu *properly*. Naunga mkono kifungu hiki. Juzi juzi hapa tunaona mtu anaua watu na bunduki Selander, ugaidi kwenye mitandao; kwa hiyo, lazima tudhibiti hii mianya.

Mheshimiwa Spika, kifungu kingine ukurasa wa 24 *Part (11) "Amendment of National Assembly Act*." Kimekuja Kifungu kinasema *"upon the dissolution of Parliament, all powers and functions of the commission shall be vested to the chairman of the commission until new members of the commission are elected or appointed."*

Mheshimiwa Spika, naunga mkono kwa sababu, pale ambapo hatuna Wabunge limevunjwa, maana yake makamishna hawapo. Katika Bunge hili tuna kazi nyingi, utekelezaji wa masuala mengi ambayo yako chini ya Tume. Sasa tukisema tunasubiri Tume, Wabunge waapishwe, hapa tunamwachia Mwenyekiti. *Functions and powers to be vested*. Bunge ni mhimili. Tuna Mhimili wa Mahakama, Mhimili wa Bunge. Bunge ni mhimili muhimu na kunakuwa na kazi nyingi hata kama makamishna hawapo. Huwa tunavunja Bunge hapa mwezi wa Sita, mpaka watu wakaapishwe, warudi, ziundwe Kamati, wachaguliwe, yamkini inachukua muda kadhaa.

Mheshimiwa Spika, tukiacha kusema hizi *functions and powers* zisiwe kwa Mwenyekiti, itakuwa ni changamoto. Huu mhimili unakuwa haupo. Wanakuja viongozi wanataka kuonana na Bunge...

(Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa Mzungumzaji)

SPIKA: Ahsante, Mheshimiwa.

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Ah, kengele ya pili?

SPIKA: Ndiyo.

MHE. BALOZI DKT. PINDI HAZARA CHANA: Hee! Mengine nitawasilisha kwa maandishi.

Mheshimiwa Spika, ahsante.

SPIKA: Ahsante sana.

MHE. BALOZI DKT. PINDI H. CHANA: Mheshimiwa Spika, naunga mkono hoja. *(Makofi)*

SPIKA: Ahsante,Mheshimiwa Balozi Dkt. Pindi Chana. Waheshimiwa, mimi labda nitahitaji kuelimishwa kwa siku zijazo, lakini jambo moja linanipaga taabu sana. Hivi kwa nini Mawakili wanajiita Mawakili Wasomi? Hivi hawaoni aibu? Yaani wanahitaji nani aje awaambie kwamba hili jambo lina kinyaa ndani yake? Ni wasomi, lakini kwa nini hawaoni kwamba hili jambo; sasa asiyesoma nani? *(Kicheko)*

Hata waliosoma *rocket science* hawajiiti *rocket scientist* msomi; hata ma-*doctor* hawajiiti *Doctor* Msomi. Ni utamaduni wa Kiingereza *Learned Brother*, *Learned Lawyer*, *learned* nini, lakini ziko utamaduni huchukui tu. Kwa sisi Waafrika au sisi Watanzania hasa, kupita unajiita mimi msomi, yaani jamani ni kawaida? Kupita unasema mimi msomi! Eeh, si ni aibu! Hata kama umesoma vipi, Tanzania ukishasema mimi msomi, yaani jamii haipendi.

Sasa ninyi Mawakili hamwoni? Mimi najua watanishambulia kweli kwenye mitandao, lakini huo ndiyo ukweli jamani. *(Makofi/Kicheko)*

MBUNGE FULANI: Aibu!

SPIKA: Aliyewaambia ninyi ndio wasomi nani? Vitu vingine si unakiona tu kwamba hiki..., kwani ukiitwa wakili si imetosha? Ukiitwa daktari, imetosha. Maana yake ziko *professions* zinatusumbua sana. Ziko sijui nne sijui tano? Ziko tatu, nne hivi; wako Wahasibu wanajiita, eeh, nini?

MBUNGE FULANI: *CPA.*

SPIKA: Eeh, *CPA* fulani. Ah, wako Wahandisi, wanataka lazima waitwe Wahandisi kabla ya majina yao. Wako Mawakili Wasomi halafu na *of course* ma-*doctor,* sasa kila mtu amekuwa *doctor* ambayo nayo ni utamaduni wa Muingereza, ilitakiwa *doctor* abakie kuwa daktari. Wengine wangetafutiwa jina lao ili litofautishe *doctor, doctor* na *doctor* mwingine na kadhalika. *(Makofi)*

Ni utamaduni wa Waingereza, wamezipa hizi *cadre* fulani, ndiyo naona hata kila mtu akiwa na mtoto anataka ama awe daktari ama *engineer* ama Mhasibu, ama Mwanasheria, basi hapo hapo. Kila mtu anatka hapo hapo. Kwa hiyo, Mawakili nawapa *challenge* bwana, hii kujiita Wakili Msomi, mh, lakini endeleeni kama mnaona inawapa faraja fulani, inawaongezea kitu fulani hivi.

Tunaendelea na mchango wetu. Mheshimiwa Kunambi atafuata Mheshimiwa Asha Abdallah Juma.

MHE. GODWIN E. KUNAMBI: Mheshimiwa Spika, kwanza nianze mchango wangu kwa kutoa pongezi za dhati kabisa kwa Wizara ya Katiba na Sheria lakini pia kwa Wizara ya Ardhi, kuna eneo hapa wamenifurahisha ku-*address* changamoto moja kwa wananchi na nitaieleza baadaye.

Mheshimiwa Spika, naomba niaze mchango wangu moja moja kwa kujielekeza kwa mchango alioutoa hapo awali dada yangu Mheshimiwa Dkt. Pindi Chana, ningekuwa mimi ile Taarifa nisingeipokea, sio Taarifa sahihi, yeye alikuwa sahihi zaidi kuliko mtoa taarifa.

Mheshimiwa Spika, kwa sababu alichokisema yeye naomba *Regional Advocates Ethics Committee,* niseme vizuri *there is establishment in each region, the Regional Advocates Ethics Committee, end of quote.* Ninamaanisha nini? Yeye alichokuwa anasema hiki kipo hapa kwenye *regional level* anaomba pia neno *ethics* litumike kwenye *National level*.

Mheshimiwa Spika, lakini akasema kwenye *schedule of amendment* ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali bado

ameondoa *ethics*, amebaki na mtazamo wa kuwa naomba nieleze basii...

SPIKA: Umsikilize Mheshimiwa namlinda, ongea na mimi Mheshimiwa.

MHE. GODWIN E. KUNAMBI: Mheshimiwa Spika, kwenye *schedule of amendment* ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali ameondoa neno *ethics*, *ethics* ameondoa, ameondoa maana yake nini? Hatuna neno *ethics* kwenye *Regional Level* au *National Level*. Ndiyo hivyo, kwa hiyo yeye anasema mchango wake neno hili litumike pande zote mbili. Kwa hiyo, amempa taarifa ya uongo tu. *(Makofi)*

SPIKA: Tukifika kipengele hicho mtatukumbusha enhee tuone vizuri.

MHE. GODWIN E. KUNAMBI: Mheshimiwa Spika, nilikuwa naona taarifa sahihi kwenye eneo hilo, naomba niende kwenye mchango wangu.

Mheshimiwa Spika, naomba nijielekeze moja kwa moja kwenye mchango wangu kwenye eneo la marekebisho hasa kwenye eneo la Mabaraza ya Ardhi ya Wilaya. Changamoto kubwa zitatukuta kwenye eneo hili huko mtaani kwa wananchi.

Mheshimiwa Spika, la kwanza, lilikuwa ni ucheleweshwaji wa mashauri haya kwenye level za Mabaraza ya Kata. La pili, ambalo nadhani nitoe ushauri kwa Serikali wakati ujao litazamwe hili pia. Changamoto ya pili, ni kutofika eneo la mgogoro kwa wenyeviti wetu wa Mabaraza haya ya Wilaya ya Ardhi. Changamoto ya tatu, ni mawanda ya ushahidi wa mashauri haya ya Ardhi.

Mheshimiwa Spika, katika utaratibu wa kawaida wa kusikiliza mashauri haya kwenye *level* za Mabaraza ya Kata, yakishasikilizwa sasa hoja yangu ambayo ningependa nipate ufafanuzi, hii sheria ilivyoleta ime-*address* changamoto moja ya kuharakisha ucheleweshaji kwamba wakichelewa ndani

ya siku 30 huna sababu ya kusubiri Baraza la Kata tena nenda wilayani, jambo jema ambalo nalipongeza kwa Wizara na Mwanasheria Mkuu wa Serikali na Wizara ya Katiba na Sheria.

Mheshimiwa Spika, ninachoomba kwa Serikali wakati ujao na hili wanaweza kulitazama upya, kwamba namna gani liwe takwa la kisheria kwamba Mwenyekiti wa Baraza la Ardhi la Wilaya atakwe lile takwa la Kisheria kwenda kwenye eneo la mgogoro. Sasa hivi ana hiari ya kwenda au kutokwenda, sasa tatizo na mgogoro wa ardhi changamoto ni eneo la mgogoro. Anaweze akaamua tu akiwa mezani lakini asione upana wa tatizo lenyewe. Kwa hiyo, nadhani Mwanasheria Mkuu wa Serikali pamoja na Wizara ya Katiba na Sheria lakini kwa kushirikiana na Wizara ya Ardhi mlitazame hili katika kipindi kijacho.

Mheshimiwa Spika, eneo lingine ni suala la ushahidi, sasa hapa pia nahitaji ufafanuzi Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Imeelezwa tu kwamba ikicheleweshwa ndani ya siku 30 anapaswa kukata rufaa siyo kukata rufaa anakwenda ku-*proceed* anaanza kama *fresh complaints* au anakwenda kama rufaa yaani isiposikilizwa anakwenda kuanza upya, lakini je nikisikilizwa na sijaridhika na haki yangu katika ngazi ya Baraza la Kata inakuwaje? Inakwenda kama rufaa au nakwenda kuanza upya na kama inakwenda kama rufaa, hoja yangu ya msingi hapa mawanda ya ushahidi yanafungwa.

Mheshimiwa Spika, kwa sababu kesi ya msingi kama ikishaikilizwa kwa *level* ya Baraza la Kata, nikikata rufaa kule Mwenyekiti wa Baraza la Ardhi la Wilaya yeye hana nafasi ya kufokea tena ushihidi, kwa hiyo ataendelea tu kwa maamuzi yaliyofanyika kwa watu ambao hawana taaluma ya sheria.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, ombi langu kipindi kijacho kama hilo pia litatazamwa kwa upande wa Serikali waje na utaratibu ambao unaeleza kwamba mgogoro ule kwenye *level* ya kata kuamuliwa, sasa sijui utaratibu gani utumike yaani kule uende mgogoro upya ili ufungue

mawanda ya ushahidi kwa wale wataalamu wa sheria ngazi za mabaraza wa pale.

Mheshimiwa Spika, eneo lingine ni eneo hili la *Regional Advocates Ethics Committees*. Utamaduni wa leo katika mahakama za kawaida za wilaya, Wakuu wa Mikoa na Wakuu wa Wilaya wamekuwa Wenyeviti wa Kamati za Nidhamu ngazi ya wilaya kwa mahakimu na ngazi ya mikoa kwa Wakuu wa Mikoa kwa mahakimu ndani ya mkoa.

Mheshimiwa Spika, ombi langu katika hili ambalo linahusu mawakili, niiombe Serikali kama itaona inafaa kwa nini Wakuu wa Mikoa hata wawe tu *co-opted member* inawezekana siyo mwenyekiti, mwenyekiti anaingia kuwa *Registrar* lakini Mkuu wa Mkoa kwa sababu ana dhamana ya upande wa maeneo hayo ya migogoro ya ardhi awe kama sehemu ya mjumbe yaani *co-opted member*. Kama siyo *co-opted member*, siyo mjumbe kamili kwenye eneo hilo lakini *Registral* aendelee kuwa mwenyekiti ili asije akafanya *intervention* kwenye maamuzi. Kwa hiyo, ombi langu kwenye ngazi ya mkoa kwa sababu inaishia kwenye *level* ya mkoa basi, Wakuu wa Mikoa wapate fursa ya kuwa wajumbe kwenye haya Mabaraza yanayohusu Mawakili.

Mheshimiwa Spika, kengele ya pili? Ya kwanza!

Mheshimiwa Spika, eneo la lingine nijielekeze kwenye marekebisho ya Sheria ya Usimamizi wa Mazingira. Nimeona hapa kuna eneo linaelekeza kwamba anaruhusiwa, inasema hivi; naomba ninukuu:-

"Notwithstanding the provision of sub-section one the Director General may in addition to the fine in cause under sub-section one applies to the court pursuant to the section 193 for feature of any instrument article vehicle or other thing if any respect of which the offence has been committed."

Mheshimiwa Spika, naona hapa kama kuna adhabu mara mbili, sijui, lakini naona kama kuna adhabu mara mbili, kwamba *capitally* kuna *fine* pale juu halafu tena juu hapa

bado anaweza akachukuliwa mali zake, nadhani hii itazamwe kwenye Serikali. Kwamba tayari umemtoza mtu faini wakamuhukumu kwenye *compound offences* aka-*clear* kila kitu lakini bado kuna fursa ya mtu mwingine *Director General* anapata fursa ya kuomba hatamu zile mali zake tena anyang'anywe. Hii sidhani kama linaweza kuwa na afya kweli kwenye jamii zetu.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, michango yangu ni hiyo kwa siku ya leo. Lakini ningeomba pia Serikali initolee ufafanuzi kwenye maeneo haya mawili muhimu ili la Wakuu wa Mikoa lakini na hili la hizi *compound offences* pale ambapo tunaona kuna adhabu mara mbili. Ahsante.

SPIKA: Ahsante, nakushukuru sana Mheshimiwa Asha Abdullah Juma nilikutaja, atafuata Mheshimiwa Agnesta Kaiza.

MHE. ASHA ABDULLAH JUMA: Mheshimiwa Spika, ahsante kwa kunipatia nafasi hii kuweza kuchangia leo hii katika Muswada huu wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Na. 2 ya mwaka 2021. Awali ya yote naipongeza Serikali kwa kuleta marekebisho haya hasa kuhusu usimamizi wa cheti cha kifo marehemu kama ilivyosemwa katika Sura 108.

Mheshimiwa Spika, tunajua kifo faradhi na kitatokea na hatujui wakati gani lakini ni lazima na hata kikitokea basi maisha lazima yaendelee.

Kwa hiyo, umuhimu wa upatikanaji wa cheti ni wa lazima kwa wale watakaosalia kuendelea na shughuli na vilevile kwa kuweka *record* kwa sababu hata takwimu zinataka kujua nani aliyekufa na nani aliyezaliwa na ndiyo maana kule nchi zilizoendelea hata ukiwa umekwenda kule umejifungua ukitaka ku-*register* mtoto huwezi wewe peke yako lazima wataulizwa na ile fomu watajaza na baba yake mtoto ili yote kuweka mambo sawa, na ukifungua tu *record* unamkuta. Fulani mtoto wa Mshua, baba yake fulani siyo hii tena leo huyu leo 10, hawa wapo 20 kila kitu kinatakiwa kiwekwe kwenye mstari. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa maana hiyo mimi na Kamati yetu tuliona haya marekebisho Na. 19(a) yanayoanzisha mfumo wa *electronical* wa kuweka *record* za vifo na amini pia zitakuwa pamoja vizazi utasaidia sana kuoanisha hizi taarifa na kufanya utambuzi. Kwa hivyo, inapotokea unataka cheti au unataka *record* yoyote itakuwa umepunguza urasimu wa kuhangaika kutafuta hizo *record*. Kwa hili likifanyika litasaidia ndugu wa marehemu kupata hati za kifo bila kusumbuka na vile vile kwa sababu *record* zipo vizuri zitasaidi kudhibiti mtu asiyestahili kuweza kuchukua hicho cheti.

Mheshimiwa Spika, lakini Kamati yetu pia iliona endapo ikitokea mjane, mgane au mtoto kutokuweza kufika kuchukua hiki cheti basi yule mtu ambaye atathibitishwa na jopo la kifamilia ataweza kuchukua cheti hicho cha kifo na hivyo kuendelea na shughuli nyingine.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, kwa ufupi Kamati yetu ilifanya kazi kubwa sana na kama alivyosema Mheshimiwa Hadija, Kamati hii ni ya kuitegemea maana yake nchi bila sheria haiendi na hii kamati ndiyo inabeba Bunge hili. Kwa hiyo, sina makubwa sana lakini nimekubaliana na haya mapendekezo ya marekebisho yaliyoweza kuletwa mbele yako. Ahsante.

SPIKA: Ahsante sana Mheshimiwa Asha Abdullah Juma, tunakushukuru sana kwa kutulengea muda Mheshimiwa Agnesta Kaiza.

MHE. AGNESTA L. KAIZA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi ili nami niweze kuchangia. Niseme kwamba ni Mjumbe wa Kamati ya Katiba na Sheria kwa hiyo nimeshiriki kwa asilimia 100 kupitia Muswada huu ambao uliletwa kwetu na Serikali.

Mheshimiwa Spika, nikiri kwamba Muswada huu haukuwa ni Muswada ambao ulikuwa una taswira ya maslahi mapana ya Taifa. Nasema hivyo kwa sababu ndiyo maana ukiangalia ripoti yetu Kamati unaona jinsi ambavyo

tumeweza kufumua sheria nyingi ambazo zilipendekezwa na Serikali kwamba ziweze kufanyiwa marekebisho.

Mheshimiwa Spika, kwanza nipongeze kwa namna ambavyo Serikali imeweza kuyachukua mapendekezo yetu kama Kamati na kuyafanyia kazi na kukubali kutembea katika ushauri ambao tumeweza kuutoa. Kwa sababu nasema hivyo, nakumbuka wakati Serikali inawasilisha mswada huu nilikuwepo na kutokana na Sheria hizi ambazo zilikuwa ni sheria kumi na tatu kabla hatujaondoa ile Tafsiri ya Sheria Sura ya kwanza, mimi mwenyewe nilisimama nikasema ikiwa Serikali haitokubaliana na mapendekezo ambayo binafsi mwenyewe niliyatoa, nilisema nitakuja kusimama juu meza hapa.

Mwenyekiti wangu nishahidi na Wajumbe, nikasema nitasismama juu meza kusema kabisa kwamba hizi Sheria hazina maslahi kabisa, lakini nawashukuru kwamba wameyachukua na wamekubali kuyafanyia kazi.

Mheshimiwa Spika, haitoshi kabisa kusema kwamba nawapongeza kwa kuchukua mawazo yetu na ushauri wetu na kuufanyia kazi. Hiyo haitoshi, nasema haitoshi kwa sababu gani najaribu ku-*imagine* ikiwa Kamati hii ya Katiba na Sheria siku hiyo wakati tumekuwa tukipitia huu Muswada tungekuwa tumeamka vibaya, nikisema kuamka vibaya nafiri yaani tumeamka vibaya kama Kamati, halafu tukawa hatujaona haya ambayo tumeyaona na tukaleta mapendekezo na tukapitisha kama *the way* ambavyo Serikali ilikuwa inataka, ni wazi kabisa kwamba yangekuja tukukuta kama yale ya tozo.

Mheshimiwa Spika, sasa nilikuwa naushauri, niushauri, Serikali kabla haijaleta Muswada Bungeni, haijaleta Muswada kwenye Kamati ya Katiba na Sheria, wawe wanakaa kwanza wanakuwa makini, watafute wataalam, watafute wabobezi, wakae nao chini, wawashirikishe namna na jinsi ambavyo wamepanga kuleta Muswada na wapate ushauri kwamba je, huu Muswada, hii Sheria mnayotaka kuipeleka imebeba maslahi mapana ya Taifa? *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa sababu haitoshi tu, haitoshi tu kusema kwamba tutarekebisha tayari tutakuwa tumeshatengeneza *damage* kubwa sana. Tupo hapa tunajadili mambo mbalimbali mfano, umesema kwamba siyo busara, siyo busara kuanza kuongelea yale mambo ambayo Serikali imekubali kuyafanyia kazi na mengine kuyaondoa.

Mheshimiwa Spika, lakini tujiulize kama wangekaa chini Serikali ikakaa chini na Wataalam wakaona namna gani wanakwenda kuleta Muswada wenye mantiki sisi tukafanya kuboresha boresha tu kidogo, tuboreshe tu kidogo siyo mnaleta Muswada, siyo tu unafumuliwa lakini mwingine tunautupa nje kabisa. mfano hii hapa ya Sheria ya Tafsiri ya Sheria, Sura ya Kwanza...

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Spika, Taarifa.

SPIKA: Ngoja upokee taarifa halafu utaendelea Mheshimiwa Agnesta.

T A A R I F A

NAIBU WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, namshukuru mchangiaji anachangia vizuri na tunashukuru Kamati kwa kupokea maoni na mawazo ya Wanakamati. Kazi ya Bunge ni kutunga Sheria na Serikali inapoleta Muswada hapa inatarajia maoni na ushauri kutoka kwa watunga Sheria. Sasa hawezi akasema kwamba yeye hawezi kupongeza sijui, ni kazi yake, anapongeza nini? Kwa hiyo, asilaumu chochote imeletwa mahala husika kwa watunga sheria, waitunge Serikali ifanyie kazi. *(Makofi)*

SPIKA: Mheshimiwa Agnesta, unapokea taarifa hiyo kwamba usilaumu chochote. *(Kicheko)*

MHE. AGNESTA L. KAIZA: Mheshimiwa Spika, kwa kweli sipokei hiyo taarifa na niseme, ukiangalia katika ushauri wa jumla wa Kamati pamoja nashauri zingine Kamati imeishauri Serikali kwamba kabla haijaleta, haijaleta huo Muswada iwe

inakaa chini, inatathmini, inajiridhisha *that's why* tuna wataalam, sasa kama tumeweka watu ambao wanapaswa kufanya uchambuzi kabla ya mambo hajafika Bungeni *then why* tumewaka watu kama hao. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, siipokei lakini niseme pia ni nafasi yangu kama Mbunge lakini pia kama Mjumbe Kamati kuishauri Serikali kwamba iwe inakaa, inatulia, inajipanga vizuri kuleta Miswada kuanzia sasa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, ukiniambia kwamba kazi yangu ni kutunga Sheria, yaani kwamba Serikali upo kwa kajili ya kuleta Miswada halafu mimi naifumua tu, naifumua tu, naifumua, *what is it them!*

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, naomba niendelee na mchango wangu kuendelea kuishauri Serikali kama jinsi ambavyo Kamati imeshauri, kwamba siku nyingine mkae chini, muwaweke wataalam, mpate ushauri mbalimbali, mtafuta wadau kama jinsi ambavyo sisi kama Kamati tunaita wadau. Tuliwaita, wakaja wakapitia Muswada wenu huo huo, wakagundua vitu mbalimbali ambavyo haviko sawa *that's why* tumewaletea Taarifa ambayo ipo sahihi na ninyi mmekwenda mmeifanyia kazi mmekubali kuifanyia marekebisho. Siyo tu kukubali mkanyofoa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, ni kwa sababu umesema kwamba tusiongelee yale ambayo Serikali imeshayatoa kwa sababu tungesema yaliyojiri kwenye Kamati ni hatari tupu! *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, ninapoendelea na mchango wangu ninapokuwa namalizana na suala zima la kuishauri Serikali katika marekebisho ya Kifungu cha 54 cha Sheria ya Tafsiri ya Sheria Sura ya Kwanza, pamoja na kwamba Kifungu hiki au Sheria hii tumeiondoa kabisa lazima ifike sehemu Serikali tuweze kujitathmini sana, kwamba sheria kama hii ambayo ilikuwa inapendekeza kwamba ile Bodi inapovunjwa yaani Bodi inapokuwa imeisha wakati wake mfano kwamba Katibu Mkuu akiwa peke yake...

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, BUNGE, KAZI, AJIRA, VIJANA NA WENYE ULEMAVU: Mheshimiwa Spika, taarifa.

SPIKA: Mheshimiwa *Chief Whip*!

T A A R I F A

WAZIRI WA NCHI, OFISI YA WAZIRI MKUU, SERA, BUNGE, KAZI, AJIRA, VIJANA NA WENYE ULEMAVU: Mheshimiwa Spika, naomba tu niweke vizuri jambo hili kwa sababu Watanzania wanaweza kuwa pia wakapata fursa ya kusikiliza huu mjadala wetu kwa hiyo, ni lazima tuliweke sawa.

Mheshimiwa Spika, ninakubali ushauri na maoni ya Waheshimiwa Wabunge, lakini Mbunge anaposema kwamba Kamati imeiondoa Sheria ya Serikali siyo sahihi. Muswada huu ulioletwa ni Muswada mmoja wenye sheria ndogo mbalimbali. Kwa hiyo, ndani ya Muswada huu mmoja, yaani sheria hii iliyoletwa kipengele fulani ndicho kilichoondolewa.

Kwa hiyo, nilikuwa nataka twende kwa muktadha huo. Isipeleke picha kwenye *public* kwamba ule Muswada au sheria iliyoletwa na Serikali Bunge imeiondoa, lakini sehemu ya sheria iliyoletwa kwenye Muswada huu Namba hii ambao ndiyo unaendelea ndani ya Bunge basi katika hatua ya Kamati Serikali ilishauriwa jambo hili liondolewe.*(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, nilikuwa naomba kutoa hiyo taarifa ili kusudi tuchangie huku tukielewana kwa muktadha wa uelewa wa *public* na wenyewe humu ndani.

SPIKA: Mheshimiwa Agnesta Lambert Kaiza 'nshomile' unakubali ushauri huu? *(Kicheko)*

MHE. AGNESTA L. KAIZA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru. Labda nimuulize Mheshimiwa Jenista ni kweli kuna sheria zimefutwa au hazipo?

Mheshimiwa Spika, mfano hatutaki kusema, ipo sheria mbovu nafikiri itajadiliwa kesho, imefutwa inahusiana na Posta ambayo walitengeneza mazingira ya ku-*hold* kwamba vifurushi kusafirisha vifurushi huku na kule kwa maana ya Posta peke yao ndiyo waweze kufanya shughuli katika utandawazi wa sasa.

SPIKA: Mheshimiwa Agnesta, hapo unawahisha shughuli, kama unajua ni ya kwesho basi iweke mpaka kesho. *(Kicheko)*

MHE. AGNESTA L. KAIZA: Mheshimiwa Spika, unajua ukichokozwa wakati mwingine na wewe unachokonoa. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Spika, nimechokonoa lakini itoshe tu kusema Mheshimiwa Jenista pamoja na Waheshimiwa Wabunge kwamba nia yangu ni njema sana tusitumie muda mwingi wa kufumua fumua hii Miswada mnayoileta ikiwa...

MHE. ABDULLAH ALI MWINYI: Mheshimiwa Spika, taarifa.

SPIKA: Mheshimiwa Agnesta kuna Taarifa nadhani inahusu kuchokonoa.. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Abdallah Mwinyi tafadhali.

T A A R I F A

MHE. ABDULLAH ALI MWINYI: Mheshimiwa Spika, ningependa kumpa taarifa Mheshimiwa Agnesta kwamba hiyo sheria anayoizungumzia kesho siyo kwamba ni sheria nzima ni kipengele ndani ya sheria kama Mheshimiwa Jenista Mhagama alivyosema. Ahsante.

SPIKA: Mheshimiwa Mbunge na hilo nalo usiendelee nalo kwa sababu ni la kesho, Mheshimiwa malizia bado dakika moja tu kama unalo la kusema.*(Kicheko)*

MHE. AGNESTA L. KAIZA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru sana. Naomba nimalize kwa kuendelea kuipongeza Kamati ya Katiba na Sheria chini ya Mwenyekiti wetu mahiri hakika tumeweza kufanya kazi kubwa kubwa isiyokuwa ya kifani na Mwenyekiti wetu anastahili pongezi kwa sababu Mheshimiwa Spika utakuwa shahidi, sheria 12 ambazo tulikuwa tunazifanyia marekebisho hakuna sheria hata moja ambayo tulisema kwamba Serikali walipoileta ilikuwa sawa kwamba sasa ipite kama ilivyo.

Mheshimiwa Spika, naomba sasa...

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Spika, taarifa!

SPIKA: Ahsante sana. Muda umekwisha ni kengele ya pili. Kwa sababu ya muda Mheshimiwa Joseph Anania Tadayo uwe mchangiaji wa mwisho. Mheshimiwa Wakili Msomi, tafadhali. *(Makofi/Kicheko)*

MHE. JOSEPH A. TADAYO: Mheshimiwa Spika, nashukuru sana kupata nafasi ya mwisho kuchangia. Hoja ya Wakili Msomi au sio msomi siku nyingine ukinipa nafasi nitaizungumzia vizuri kwa sababu Mheshimiwa Jaji Barnabas Samatta aliyekuwa Jaji Mkuu wa Tanzania aliwahi kutoa *definition* nzuri sana ya *who is a learned person* ambayo sijaona mahali pengine popote, siku nikipata nafasi hiyo tutayasema. Hatujiiti wasomi ila watu wanatuita wasomi, inaonekana wanatuona tumesoma. Ahsante sana.

SPIKA: Kesho tutakuwa na muda wa kutosha, mjiandae mawakili wasomi kuna sheria tutakuwa tunajadili na hiyo nayo tutapenda mlisomeshe, siyo Wabunge tu lakini mlisomeshe Taifa pia. *(Makofi)*

MHE. JOSEPH A. TADAYO: Mheshimiwa Spika, ataanza Mwanasheria Mkuu kwa sababu yeye ndiye *Advocate Number One.*

SPIKA: Ahsante endelea Mheshimiwa na dakika zako tunakulindia. *(Kicheko)*

MHE. JOSEPH A. TADAYO: Mheshimiwa Spika, kwanza mimi nichukue nafasi hii kuipongeza Serikali kwa kuleta Muswada huu katika wakati huu muafaka na hasa Muswada wa Marekebisho unaohusu Sheria ya Makampuni Sura 212 ambayo ndiyo sana nitakayozungumzia pamoja na kwamba nitazungumza kidogo kama muda utaruhusu juu ya Sheria ya Mahakama za Mahakimu.

Mheshimiwa Spika, Muswada huu umeletwa kwa wakati muafaka kwa sababu Serikali ya Awamu ya Sita imejipambanua wazi kabisa kwamba inaweka sekta binafsi mbele kama *engine* ya maendeleo na Sheria hii ya Makampuni inahusu zaidi Sekta Binafsi. Kwa hiyo, ni muhimu kabisa sheria hii ipitiwe vizuri na ifanyiwe marekebisho kila wakati na ije tu tutaendelea kuifanya.

Mheshimiwa Spika, ninamshukuru sana Mwanasheria Mkuu wa Serikali pamoja na timu yake walikuwa na ushirikiano mkubwa sana kwenye Kamati. Tumejadiliana na kama ambavyo imesemekana hapa ni kwamba maeneo mengi tulikubaliana na yamekuja vizuri tu kama ambavyo tuliweza kufikia muafaka, hiyo ni kazi yetu na wala hatuhitaji kupongezwa au kuona kwamba mtu mwingine hakufanya kazi yake wakati tumewekwa kwa ajili hiyo ya kushirikiana ili tupate *document* ambayo inafaa kwa manufaa ya nchi yetu. Kwa hiyo, nitakazia tu marekebisho ya ile Ibara ya 30 ambayo imeitwa hapa kwamba ni hatari, ukasema tu-*sanitize* kwanza lakini mimi sijaona hatari mpaka sasa hivi kama ambavyo nitaeleza. Nitazungumzia pia Ibara ya 36 pamoja na ile Ibara inayohusiana na Sheria ya Mahakama za Mahakimu.

Mheshimiwa Spika, nikianza na Ibara ile ya 30 iliyoitwa kwamba ni ya hatari, labda nianzie mwisho ndiyo nirudi mwanzo. Mimi sioni tatizo linakopatikana kwa sababu Kamati yako kwa umakini wake ililiona hili, tukalizungumza na Serikali, tukawashauri na wakakubali kuondoa kile kifungu. Hata ukienda kwenye *schedule of amendment (f)* pale, kama utaniruhusu kusoma inasema *'in clause 30 by deleting the proposed subsection 5'* sasa kama Serikali ilishakubali ikafuta, hiyo hatari sasa sijui inatoka tena wapi.

SPIKA: Unajua Mbunge mwingine anapokuja, anakuja ana ile *Bill,* zile *amendment* labda za Serikali au nini hajaziona. Kwa hiyo, mengine tunasameheana tu. Endelea Mheshimiwa.

MHE. JOSEPH A. TADAYO: Mheshimiwa Spika, hata kama basi zile *amendment* hazikuonekana, hoja iliyotolewa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali hapa ukurasa ule wa Tisa kama utaniruhusu pia kurejea 'aidha, kufuatia maoni ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Katiba na Sheria, Serikai kupitia jedwali la marekebisho imefanya marekebisho kwa kufuta mapendekezo ya Kifungu (5) kilichokuwa kinazuia watu waliowahi kutiwa hatiani katika makosa fulani kuanzisha makampuni ili kuondoa uwezekano wa watu hao kuadhibiwa mara mbili kwa kosa moja' *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, niseme tu kwamba hii hatari ambayo imesemekana hapa tukajichanganya changanya haipo na tusipate hiyo *impression* kwamba kuna hatari yoyote. Tulizungumza kwenye Kamati vizuri na Serikali, wakatuelewa. *Schedule of amendment* imekuja, wameondoa kile na hoja ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali imesema wazi. Kwa hiyo, sioni hapa kama kuna tatizo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, siyo tu kwamba Serikali iliamua kukiondoa tu kwa sababu imekiondoa lakini ziko sababu kama ambavyo tumezungumza kwamba suala la kuanzisha kampuni linahusiana na haki ya mtu kumiliki mali ambayo ni haki ya Kikatiba. Sasa ile haki tunailinda kwa sababu tunataka Watanzania wa-*enjoy* hiyo haki na hata wawekezaji wa nje wanaokuja waweze kufurahia hiyo haki. Mtu akishahukumiwa akatumikia adhabu yake, akaimaliza anabakia kuwa mtu msafi tu na ndiyo maana kuna utetezi kwamba ukinifungulia kesi ambayo nilishahukumiwa nayo ule ni utetezi tayari. Sasa naogopa tena hili neno la wasomi lakini kuna lugha ya kilatini hiyo *defense* inaitwa *autrefois acquit* kwamba nilishafunguliwa hii na nikaachiliwa huru kwa hiyo, huwezi tena ukanifungulia kesi hiyo hiyo ukanitia hatiani. *Sorry,* hiyo ni *autrefois convict* kwamba ulishanifungulia hiyo, ukanitia hatiani, nika-*serve sentence* yangu nikamaliza sasa huwezi

tena kunishtaki mara ya pili au nipate madhara yoyote yanayotokana na ile hukumu hilo halipo na Serikali ililizingatia vizuri ndiyo maana wakafuta hiki kifungu. Kwa hiyo, nadhani tupate amani katika hilo.

Mheshimiwa Spika, pia lazima tukumbuke pia kwamba mtu anapokwenda gerezani kwa mfano kwenye ile adhabu anaenda kule kurekebishwa. Magereza yetu yanafanya vizuri, anarekebishwa akitoka kule ni mtu salama anaweza akafanya kitu. Kama kuna muda wa uangalizi kwa mfano katika mambo ya kugombea wanayosema kwamba labda baada ya miaka fulani hiyo ni sawa, unaweza ukawekewa muda wa *probation* wa kutazamwa lakini siyo kukatazwa milele na milele haikuwa hivyo na ndivyo ambavyo sheria hii inakuja.

Mheshimiwa Spika, pia kabla sijazungumzia Kifungu kingine cha Sheria ya Makampuni niongelee pale kwenye Sheria ya Mahakama za Mahakimu kwa sababu pia kama nilisikia vizuri nilizungumza hapa kwamba wale Wazee wa Baraza *(Assessors)* wameondolewa hata hilo naona siyo sahihi kwa sababu ukienda kwenye jedwali la marekebisho ile *schedule of amendment* Ibara ya 54 labda nisisome yote kwa sababu ni ndefu lakini wale Wazee wa Baraza wameondolewa bado wapo katika kesi zote ambazo zinahusiana na Sheria za Kimila na sheria za Kiislam na haya ndiyo mambo yanayohitaji Wazee wa Baraza kwa sababu mimi naweza nikaenda Tadayo Mpare hapa na digrii yangu nakwenda kule Mwanza, natakiwa kuhukumu hata kama nina digrii lakini natakiwa kuhukumu kesi katika sheria za kimila za Wasukuma, nahitaji Mzee wa Kisukuma pale aje aweze kunisaidia juu ya zile mila na mimi niangalie sasa kama kwenye sheria za kimila zinazokubalika haikinzani na Katiba niweze kuamua nimeshauri, hivyo hata hilo pia sioni kama kuna tatizo hapo labda tu watu walikuwa hawajajielekeza vizuri kwenye jedwali hili la marekebisho. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, mwisho nirudi tena kwenye Sheria ya Makampuni ile Ibara ya 36 ambayo imepunguza umri wa watu kuruhusiwa kuwa *Directors* na imeondoa ule ukomo wa

juu. Hili niipongeze Serikali kwa sababu kwa kweli tulikuwa tumechelewa. Maeneo mengi sana ambayo nimepitia Sheria hizi za Makampuni, *age of majority* mtu anaruhusiwa ni miaka 18 na umri wa juu hakuna haja, mtu ana kampuni yake, anataka Mkurugenzi anaona mtu ana miaka 75 lakini ana busara, akili kiwembe kinakata, muacheni aendelee kufanya kazi, aendelee kupata haki yake ya kipato na pia tuendelee kufaidika na ile akili yake ambayo anayo.

Mheshimiwa Spika, labda hapa wito tu ni kwamba marekebisho kama haya yanapofanyika basi ni vizuri sasa wataalam wetu wa elimu nao katika mifumo na mitaala basi wajielekeze hivyo sasa. Wasomi wetu wanaandaliwa kuhakikisha kwamba vijana wetu wanaandaliwa...

MBUNGE FULANI: Mheshimiwa Spika, taarifa!

SPIKA: Ahsante sana Mheshimiwa, ni kengele ya pili.

MHE. JOSEPH A. TADAYO: Mheshimiwa Spika, basi naunga mkono hoja. *(Makofi)*

SPIKA: Kwa sababu ya muda, Msekwa kule mmechelewa lakini kwa sababu ya muda sasa tumuite mtoa hoja ili ahitimishe hoja yake. Tutakuomba Mheshimiwa *AG* kwa sababu mambo mengi tumekubaliana, ukitumia siyo zaidi ya dakika 15 tutashukuru ili tuingie kwenye hatua ya Bunge zima. Oh! Mtahitimisha wote, ok! Tuanze basi na Mheshimiwa Waziri wa Ardhi, halafu *AG.*

WAZIRI WA ARDHI, NYUMBA NA MAENDELEO YA MAKAZI: Mheshimiwa Spika, ninakushukuru sana na ninawashukuru sana Waheshimiwa Wabunge wengi ambao wamechangia vizuri katika hoja ya Muswada huu wa Marekebisho ya Sheria Mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, niseme tu kidogo kwamba baadhi ya Waheshimiwa wamezungumzia mambo kadhaa kuhusiana na sheria hii inayohusisha Mabaraza ya Ardhi. Kilichofanyika hapa, la kwanza ni kuondoa utumishi wa muda

kwa Wenyeviti wa Mabaraza, hawa Wenyeviti waliopo hivi sasa walikuwa wanateuliwa na Waziri kwa kipindi cha miaka mitatu mitatu na kwa sababu ni utumishi wa muda basi kulikuwa na mashaka kidogo kwamba pengine mtu akifanya miaka miwili, mitatu ule mwaka hata udhibiti wake ulikuwa ni mgumu sana, hata mamlaka ya udhibiti na nidhamu ilikuwa ni ngumu sana kwa sababu hata wakikosea ilikuwa inanilazimu niteue Tume ya Majaji kwenda kupekua huko, inachukua muda mrefu.

Mheshimiwa Spika, pia ajira zao hizi za muda zinakuwa ngumu, ndiyo maana Serikali sasa imefanya marekebisho kwamba hawa wawe watumishi kama kawaida, kama Mahakimu, watumishi wa Serikali wa kudumu. Zitangazwe nafasi, Mheshimiwa Salome alifikiri kwamba labda hatutatangaza, nafasi hizi zitatangazwa kama zinavyotangazwa, waombaji wataomba lakini wakishapewa watakuwa watumishi wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, ndiyo maana hivi sasa Waziri wa Ardhi ameshatangaza Wilaya ambazo zinastahili kuwa na Wenyeviti wa Mabaraza zaidi ya 150, waliopo sasa hivi Wenyeviti hawa wa muda hawafiki hata 60. Kwa hiyo, unakuta Mwenyekiti mmoja anakwenda Wilaya tatu hadi Wilaya tano lakini tukiwa na watumishi wa kudumu wa Serikali wenye sifa tutakuwa nao kila Wilaya. Kwa hiyo, tuna hakika kwamba kwa utaratibu huu tuna uwezo wa kuwa na Mwenyekiti ambaye kwa lugha nyingine ni kama Hakimu wa Mabaraza ya Ardhi kila Wilaya kwa pamoja. Kwa hiyo, tumerahisisha hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, pia kuwa na mashaka tu kwamba huyu mtu hana uhakika na ajira yake kila baada ya mwaka wa tatu anajua ah! Labda Waziri atanitoa. Sasa huwezi kujua mwaka wa mwisho, si lazima nae ajiwekee maana yake hana kinga! Lazima ajiwekee kinga, kila baada ya mwaka wa tatu lazima ajiwekee kinga. Kwa hiyo, hii inatusaidia sana Waheshimiwa Wabunge wengi mmeniuliza hapa kwamba tutapata lini Wenyeviti Wenyeviti! Ni taabu sana kuwapata hawa kwa muda.

Mheshimiwa Spika, vilevile ukiangalia taaluma na kazi wanazofanya ni kama Mahakimu wa Mahakama za kawaida lakini hata ulipaji wao unakuwa ni tofauti kidogo. Kwa hiyo, hii Waheshimiwa Wabunge tumeifanya vizuri ili kurahisisha utendaji kazi na kuweka uwezekano wa kuwa na Wenyeviti wa Mabaraza katika Wilaya zote za Tanzania.

Mheshimiwa Spika, pia kwenye Kata. Sheria hii tumefanya marekebisho kwenye Kata kule mnakumbuka na ninyi mlikuwa mmependekeza siku nyingi, walikuwa wanafanya maamuzi na mnajua Wenyeviti, Kamati za Ardhi za Mabaraza ya Kata bahati mbaya sana unaweza kukuta wenye taaluma ya ardhi hakuna hata mmoja lakini walikuwa wanafanya uamuzi, maamuzi kabisa mpaka ya kukamata na mali za maskini, wanaita na madalali kabisa wanakamata mali za maskini. Kwa hiyo, sheria hapa inaweka utaratibu kwamba huku watafanya tu usuluhishi lakini maamuzi yatabaki kwenye Baraza la Ardhi la Wilaya. Huku watafanya usuluhishi ule wa kirafiki yaani *mediation* na baadaye ikishindikana wanaenda Wilayani badala ya kufanya maamuzi huku ambako kwa kweli wanaosimamia Mabaraza yale ni shida kidogo, kwa hiyo, haya ndiyo marekebisho makubwa ambayo yamefanyika.

Mheshimiwa Spika, ninataka nimuondoe wasiwasi Mheshimiwa hapa kwamba anasema wanapofanya mashauri lazima Mwenyekiti wa Baraza aende *site* kuangalia mgogoro, ni kweli wanaenda mpaka sasa na siyo lazima kutunga sheria maalum kwa sababu kwa sheria tu zilizopo *civil procedure* inaruhusu kufanya mambo haya siyo lazima kuwe na sheria nyingine hivi sasa wanalazimika kwenda huko.

Mheshimiwa Spika, hata Wakili mmoja akipendekeza ndani ya Mahakama kwamba anapenda jambo hili likaangaliwe kwenye *site* ya mgogoro Mwenyekiti wa Baraza anakwenda. Hata sasa inafanyika lakini siyo kila mahali lazima muende *site,* kuna jambo mnaweza kwenda *site* ikishindikana kama Wakili wako anaona jambo hilo haliwezi kuamuliwa mpaka muende *site* anaweza akaomba Mahakamani wakaenda *site.*

Mheshimiwa Spika, hivyo nilitaka niseme tu kwamba yote haya ambayo yamezungumzwa na Waheshimiwa Wabunge ndiyo yaliyoifanya Serikali ikalazimika na Muswada huo wa Marekebisho madogo ya Sheria hii na ninawashukuru sana Waheshimiwa Wabunge wote mmeunga mkono marekebisho haya, nataka kuwahakikishia kwamba baada ya marekebisho haya, marekebisho haya yatasaidia sana utendaji wa haki wa Mabaraza haya kuanzia kwenye ngazi ya Kata mpaka ngazi ya Wilaya, hasa kwenye Kata ambako maamuzi mengi yalikuwa yanafanywa na watu ambao pengine hawana taaluma ile ya kufanya maamuzi.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha na ninaunga mkono hoja. *(Makofi)*

SPIKA: Nakushukuru sana kwa kutumia muda vizuri sana Mheshimiwa Waziri na ufafanuzi wako tumeuelewa. Mheshimiwa Naibu Waziri, tafadhali kama kuna neno nikupe dakika kama saba hivi.

NAIBU WAZIRI WA KATIBA NA SHERIA: Mheshimiwa Spika, asante sana kwa kuniona, dakika saba hazitafika kwa kweli. Kwa sababu mtoa hoja atakuja kutoa maelezo yote. Nilitaka nirekebishe usemi fulani ambao usije ukanukuliwa vibaya.

Mheshimiwa Spika, hakuna sheria ambayo ilishakuwa sheria halafu ikakatwa. Serikali inachofanya ni kupeleka mapendekezo kwenye Kamati, na Kamati inapopitia yale yanayokuja hapa sasa hayana sura ya Serikali yana sura ya Kamati ya Bunge ambayo imechakata na sasa inaleta kwa ajili ya ridhaa ya Waheshimiwa Wabunge; na sasa Wabunge ndio Wajumbe wa Baraza la Kutunga Sheria. Kwa hiyo hapa napo tunapata ule mchakato na mapendekezo *then* tunafikia kwenye muafaka wa kuitunga ile sheria ambayo inapelekwa kwa ajili ya kusainiwa.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, nilitaka tu nirekebishe hilo, kwa sababu wananchi wasije wakafikiri kwamba kuna sheria ambayo inatungwa na Serikali halafu inapelekwa

Bungeni kwa ajili ya kufanyiwa marekebisho ya aina yoyote. Kwa hiyo yale mapendekezo yanapita kwenye vyombo ambavyo kimojawapo ni Kamati ya Bunge ya Sheria na Katiba, inapitia mawazo ya Serikali juu ya kutunga ile sheria.

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo, nilitaka nilisemee tu hilo, lakini vinginevyo niwapongeze wajumbe wote ambao wametoa mawazo yao. Na kimsingi kwa sehemu kubwa sana nimeona mengi ni yale ambayo vilevile kamati imependekeza yafanyiwe marekebisho.

Mheshimiwa Spika, ahsante sana.

SPIKA: Ahsante sana. Mimi pia nikubaliane na Mheshimiwa Naibu Waziri wa Katiba na Sheria, kwamba Serikali inapokubali marekebisho mbalimbali kufutana na ushauri wa Kamati si dalili ya *weakness,* hapana. Actually nimpongeze sana Mwanasheria Mkuu wa Serikali, binafsi, kwanza yeye mwenyewe na timu zake.Kwamba wanaposhauriwa wanaliona jambo na wanarekebisha mnakuja hapa kama kamati pamoja. *(Makofi)*

Nasema hivyo kwa sababu tumewahi kuwa na Wanasheria Wakuu wabishi. Mheshimkiwa Thadayo Wanasheria wabishi, kwa hiyo, hilo natania, nimeliondoa. Tumewahi kuwa na watu wa namna hiyo, yaani hata jambo liwe wazi lakini anang'ang'ana mpaka mnapitisha hivyohivyo mnavyotaka iwe. Kwa hiyo Mheshimiwa Profesa Kilangi kwa kweli tunakupongeza, uendelee na moyo huo, kabisa; na wala usione kama kuna jambo lolote lingine.

Tunafurahi na tunafarijika pale ambapo kwa kweli linapoonekana jambo, kwamba ni vizuri, na kama ninavyosema, nasikia wakati wote wa utungaji wa sheria kwa kweli tunapaswa kutunga kitu kizuri na si kubishana kwa ajili ya nani ashinde au nani asishinde, hapana. *(Kicheko)*

Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali, tafadhali. Dakika 15.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Spika, naomba nichukue fursa hii kukushukuru tena kwa kunipa nafasi ya kufanya majumuisho ya mjadala wa Muswada huu wa Marekebisho ya Sheria Mbalimbali, Namba 2 wa Mwaka 2021 *(The Written Laws Miscellaneous Amendments No. 2 ACT, 2021).*

Mheshimiwa Spika, tumepata nafasi ya kupokea maoni mengi mbalimbali na ambayo yamesaidia sana katika kuboresha Muswada huu ambao uko mbele yetu; na maoni mengi yametoka kwa uchangiaji wa mdomo; lakini pia yapo maoni ambayo tumeyapata kwa maandishi. Sasa kwa sababu sheria ni kitu ambacho kinaishi kila wakati maoni hayo tunayachukua na tutayatumia kwa kuendelea kuboresha.

Mheshimiwa Spika, lakini basi niende kwenye michango binafsi ya Waheshimiwa Wabunge ambako ningependa kusema mawili-matatu. nikianzia na Mheshimiwa Edward Kisau, ambaye amezungumzia juu ya mabadiliko ya Sheria ya Mawakili na kwamba ni fursa kwa hawa mawakili.

Mheshimiwa Spika, nilitaka kusema tu kwamba hili limetokana na usikivu wa Serikali, kwa sababu hilo lilikuwa ni ombi la mawakili wenyewe kuwawezesha kuweza kufika hata kwenye Mahakama za Mwanzo; na kuhusu suala la vyeti vyao kubadilishwa ili kusudi ionekane kwamba wanaweza kufika mpaka Mahakama ya Mwanzo; hilo litafanyiwa kazi.

Mheshimiwa Spika, tulipata pia maoni kutoka kwa Mheshimiwa Salome Makamba, ambaye naye ametoa maoni mbalimbali; lakini nitagusia zaidi hili la Sheria ya Vizazi na Vifo, ambapo amependekeza vitolewe vyeti vya kifo kulingana na idadi ya wake waliokuwepo:-

Mheshimiwa Spika, nilipenda tu kumuelewesha Mheshimiwa Makamba kwamba, unapozungumzia juu ya ndoa kuna uwezekano wa kuwa na ndoa mbili au tatu au nne, kulingana na Imani; na hizo zote ni ndoa na kila moja inaweza kupewa cheti cha ndoa. Lakini unapozungumzia kifo kama ni yule mwanaume aliyefariki, yule mume wa hao, kifo

ni kimoja. Huwezi ukatoa vyeti vinne kwa kifo kimoja. Hata hivyo maoni yake na mapendekezo yake yametiliwa maanani. Pengine unaweza kufanyika tu utaratibu wa kiutendaji wa namna ya kulifanyia kazi hilo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, lakini pia, alizungumzia juu ya *on line registration* ya kampuni. Nilipenda tu kumuondoa wasiwasi, kwamba utaratibu huu hauondoi au hauondoi kule kutambulika kwai le *manual registration.* Kwa hiyo, si kwamba, utakapofanyika usajili kwa *online* basi utaondoa kutambulika kule kwa *manual registration,* lakini ni hatua tu ya kuendana na nyakati na teknolojia.

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Khadija Shaaban ametoa mapendekezo mengi katika mchango wake na ninaona kwamba takriban yote yameshafanyiwa kazi tayari na Serikali kwenye Jedwali la Marekebisho.

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Abdullah Ali Mwinyi ameweka tu msisitizo na kujenga hoja zaidi kwenye maoni yaliyotolewa na Kamati, lakini kwa ujumla maoni yake kama ilivyokuwa maoni ya Kamati yameshafanyiwa kazi.

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Dkt. Pindi Chana ametoa mapendekezo kwamba, neno *ethics* katika lile jina la ile kamati ya mkoa libaki. Kwenye *schedule of amendments* tuliliondoa hilo neno *ethics* kufuatia ushauri wa Kamati ya Bunge ya Katiba na Sheria. Na akasema pia kwamba, neno hilohilo sasa liongezwe kwenye ile Kamati ya Kitaifa, kwa hiyo, iitwe *Advocates Ethics Committee.*

Mheshimiwa Spika, Serikali ilikubali ushauri wa Kamati wa kuliondoa neno hili *ethics* kwa sababu mbili, lakini kubwa kabisa ni kwamba, neno hilohilo *ethics* linatumika kwenye kamati iliyoko chini ya Chama cha Mawakili wa Tanganyika. Kuna *Advocates Ethics Committee* ambayo hii yenyewe iko chini ya Chama cha Mawakili wa Tanganyika, kwa hiyo ikaonekana kwamba ukiliweka na huku tunaweza kuleta mkanganyiko.

Mheshimiwa Spika, lakini sababu ya pili ni kwamba, Kamati hii haishughulikii mambo ya maadili pekee, kuna mambo mengi zaidi ambayo inayashughulikia. Kwa hiyo pengine ikaonekana kwamba tuchukue ushauri wa Kamati tuliondoe neno *ethics;* lakini maoni mengine ya Mheshimiwa Dkt. Pindi Chana tayari yameshafanyiwa kazi.

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Kunambi ametoa ushauri mbalimbali kuhusu mabaraza ya ardhi. Nimshukuru sana Mheshimiwa Lukuvi, Waziri wa Ardhi, ametoa ufafanuzi wa ziada katika maeneo hayo. Hata hivyo mapendekezo yake pia, na mengine, tutayatilia maanani katika fursa zijazo za mabadiliko ya sheria.

Mheshimiwa Spika, Asha Juma naye amezungumzia kuhusu hiyo Sheria ya Vizazi na Vifo na suala la utoaji wa cheti cha kifo, lakini amesisitiza umuhimu wa kutunza vizuri kumbukumbu, ili kusudi pasiwe na changamoto inapokuja suala la kuchukua cheti hicho cha kifo. Hili ni la kiutendaji zaidi na Serikali imelichukua.

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Agnesta ametoa ushauri juu ya mchakato wa kutunga sheria na akapenda sana kwamba, mapendekezo, na ninashukuru sana Mheshimiwa Naibu Waziri wa Katiba na Sheria amelieleza vizuri, kwamba yanayokuja ni mapendekezo, lakini angetamani sana kwamba mapendekezo hayo yangekuja *so perfect* kiasi kwamba Kamati isiwe na kazi yoyote.

Mheshimiwa Spika, nadhani hii si sahihi sana, kwa sababu huu ni mchakato na ni utaratibu wa kawaida wa utungaji sheria uliopo katika nchi za Jumuiya ya Madola. Kunaletwa mapendekezo na mapendekezo hayo yanasimamia msimamo fulani. Sasa siku zote huwa kuna misimamo tofauti, pengine Serikali inaweza kuwa na msimamo wake lakini na wawakilishi wa wananchi wanaweza kuwa na mtazamo wao.

Mheshimiwa Spika, na katika hiyo hatuwezi kusema msimamo upi au mtazamo upi ni sahihi kuliko mwingine. Cha

muhimu ni kwamba kunakuwa na mashauriano, ili hatimaye tunakuwa na msimamo unaotokana na mashauriano na makubaliano ya pande mbili, ndilo jambo la msingi hapa; na huwezi ukasema kwamba mtazamo au msimamo fulani huu ni sahihi au si sahihi, n.k. *(Makofi)*

Mheshimiwa Spika, kwa hiyo nadhani kama tulivyosema, kwamba Serikali itakuwa inatoa mapendekezo siku zote; na ndiyo maana tunakuwa na Kamati hii. Kamati hii inatarajiwa kuchunguza na kuyapima mapendekezo hayo halafu tunafanya mashauriano kwa misingi ya hoja. Na basi, upande wa Serikali utakapoona kwamba kweli katika jambo hili lililoletwa kuna changamoto kadha wa kadha basi katika usikivu wake inaweza ikapokea mapendekezo ya Kamati.

Mheshimiwa Spika, na kama ulivyosema, kwamba kukubali mapendekezo haya ya Kamati si dalili ya udhaifu, *infact* ni dalili ya *strength.*

Mheshimiwa Spika, Mheshimiwa Joseph Thadayo naye ametoa mapendekezo na maoni kadhaa. Ameizungumzia Sheria ya Makampuni, na kwamba inagusa sekta binafsi na anayakaribisha sana marekebisho mbalimbali yaliyopendekezwa. Niseme tu pia kwamba hii imetokana na mapendekezo haya ambayo pia yametokana na kilio kutoka sekta binafsi. Kwamba kuna mambo kadhaa yanayohitaji kufanyiwa marekebisho. Na mapendekezo mbalimbali aliyoyazungumzia yameshafanyiwa kazi na Serikali.

Mheshimiwa Spika, basi naomba nirudie tena kuwashukuru sana Waheshimiwa Wabunge kwa michango yao mizuri waliyoitoa; na tumepokea maoni mbalimbali yaliyotolewa ambayo tunafahamu yana lengo si tu la kuboresha muswada lakini pia hata masharti mengine ya sheria kwa ujumla.

Mheshimiwa Spika, na basi maoni haya yanayotolewa ni ushahidi kwamba suala la marekebisho ya sheria ni suala endelevu na kila wakati ni lazima tuwe tunazirejea sheria zetu na kuona zinafanyaje kazi. Ndiyo

maana kila mara Serikali inakuja na mapendekezo ya maboresho ya sheria.

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema hayo, ninaomba kutoa hoja.

WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Spika, Naafiki.

SPIKA: Ahsante sana Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Hoja imetolewa na imeungwa mkono, tunashukuru sana.

Sasa katibu.

NDG. PAMELA PALLANGYO – KATIBU MEZANI: Kamati ya Bunge Zima.

SPIKA: Kamati ya Bunge Zima.

KAMATI YA BUNGE ZIMA

Muswada wa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na.2) wa Mwaka 2021 *(The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No.2) Bill, 2021)*

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge tukae.

Waheshimiwa Wabunge tunaendelea, lakini kwa utaratibu wa kwamba tunaposoma kifungu mimi nitahoji, na kwa suala la kukubali ama kutokukubali kuhusu kifungu hicho nitatoa nafasi kwa wale tu walioleta *schedule of amendments* kwa kifungu hicho. Kwa hiyo yule mwingine ambaye unajisikia tu kwenye kifungu fulani uweke maneno ufanye hivyo, nafasi hiyo haipo.

Na Waheshimiwa Wabunge tukumbushane, basi tuwe tunaangalia *schedule of amendments,* au unaiandika tu toka mapema unai-*submit* ofisini kwa Katibu kwa wakati na utapata nafasi ya kusimamia kifungu chako. Bila *schedule of*

amendments hatuwezi tu kusimama hapa, itakuwa hatuendi kwa utaratibu wa kikanuni. Naomba sana kwa sheria zote za kuanzia kesho basi tufanye hivyo na ndivyo kanuni yetu inavyotaka katika hatua ya sheria *hatubangaizi* tunakwenda kwa uhakika wa jambo lenyewe unalolipendekeza ukiwa umeliandika ili Serikali nayo iweze ku-*consider* mapema, na ndiyo maana ya kuleta *schedule of amendments* mapema, ili waweze kushauriana pia na sisi Wabunge tuweze kuliona mapema tuweze kwenda kwa pamoja.

Katibu sasa twende.

NDG. LAURENCE MAKIGI – KATIBU MEZANI:

Kifungu cha 1
Kifungu cha 2
Kifungu cha 3
Kifungu cha 4
Kifungu cha 5
Kifungu cha 6

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 7
Kifungu cha 8

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 9

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 10

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 11
Kifungu cha 12

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 13

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vlipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 14
Kifungu cha 15
Kifungu cha 16
Kifungu cha 17

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 18

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 19
Kifungu cha 20
Kifungu cha 21
Kifungu cha 22
Kifungu cha 23
Kifungu cha 24

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 25

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Ibara ya 26

Kifungu cha 27
Kifungu cha 28
Kifungu cha 29

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 30

MWENYEKITI: Sasa hapa nakuruhusu mheshimiwa Salome kwa sababu una *amendment* umeileta; kama bado una neno la kusema.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Bila kupoteza muda wa Bunge lako Tukufu; kifungu hiki ndio kile kifungu nilichosema ni hatari sana ambacho Serikali walikuwa wanataka kuwaondoa watu ambao wamehukumiwa au wanahisiwa kwamba wana makosa ya uhujumu uchumi na *human trafficking.*

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kwa ridhaa yako naomba nikuombe kutumia nafasi hii kuiomba Serikali ilete Sheria ya *Pre-Bargain* ndani ya Bunge tuifanyie marekebisho, kwa sababu ni miongoni kati ya sheria ambazo tulitunga sisi wenyewe na ina ukakasi mkubwa sana. Asante.

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 31
Kifungu cha 32
Kifungu cha 33
Kifungu cha 34

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 35

Kifungu cha 36
Kifungu cha 37

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila ya mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 38

MWENYEKITI: Nina marekebisho ya Mheshimiwa Salome Makamba.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, na-*withdrawal* mapendekezo yangu yameshachukuliwa na Serikali.

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 39

MWENYEKITI: Mheshimiwa Cecilia Pareso, ninayo marekebisho yako, bado unaendelea nayo?

MHE. CECILIA D. PARESO: Mheshimiwa Spika, ahsante kwa kunipa nafasi. Ibara hiyo ni mpya ambayo inaingizwa katika Sheria ya Makampuni, Cap. 202 na napendekeza kuondoa yale maneno yanayotaka kuhifadhi nyaraka za kampuni kwa kipindi kisichozidi miaka thelathini na mapendekezo yangu yawe ni kuhifadhi nyaraka kwa kipindi kisichozidi miaka kumi.

Mheshimiwa Spika, nasema haya nikizingatia kabisa kwamba tuna ile sheria nyingine ya *Records and Archive Management* ya 2012 ambayo inatamka kwamba nyaraka zitaweza kuhifadhiwa kwa miaka thelathini lakini masuala ya kampuni na tunajua *registration* zote...

MWENYEKITI: Samahani, kabla hujaendelea pia kuna marekebisho ya Serikali kwenye Ibara hii sijui yanahusu nini, ni hilihili au lingine? Naona hapa kuna marekebisho fulani ya

Serikali kuhusu Ibara hiihii isije kuwa ni jambo hilohilo labda, Mheshimiwa *AG*.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli Serikali imeleta marekebisho hapo akiangalia Jedwali la Marekebisho aya ya I inasema *in clause 39, by deleting the words of not less than thirty years appearing and propose section 455A and substituting for them the words as the Minister may by regulations prescribe.*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Cecilia, baada ya marekebisho hayo, una la kusema?

MHE. CECILIA D. PARESO: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nibaki na mapendekezo yangu haya kwamba isiende kwenye kanuni ibaki hivihivi kwenye sheria ila sasa sheria ipunguze huu ukali wa kutaka kwamba *record* zote zihifadhiwe kwa miaka isiyozidi thelathini na badala yake sheria itamke kwamba *record* zote kampuni zihifadhiwe kwa kipindi kisichozidi miaka kumi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema haya kwa sababu tunafahamu tunaposajili kampuni tunasajili *online* na tunaenda kwenye mifumo ya e-*government,* sasa tunatarajia kwamba tunaposajili nyaraka zetu zote za kampuni zitakuwepo kwenye *database* ya taasisi husika sasa huyu mtu tena unampa *burden* ya kuhifadhi nyaraka kwa miaka thelathini, naona ni sheria kali sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba mapendekezo yangu yachukuliwe kwamba sheria itamke kwamba uhifadhi wa nyaraka uwe ni kipindi kisichozidi miaka kumi badala ya miaka thelathini ambayo imetamkwa kwenye sheria. *(Makofi)*

MWENYEKITI: *Actually,* Mheshimiwa Cecilia hata miaka kumi hiyo ya nini? Sijui Mwanasheria mnasomana? Ndiyo Mheshimiwa Waziri, tafadhali.

WAZIRI WA VIWANDA NA BIASHARA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana kwa nafasi hii. Nataka tu nimtoe wasiwasi Mheshimiwa Mbunge kwamba ikienda kwenye *regulations* inampa nafasi Waziri kwa sababu kweli tuliona miaka thelathini ni mingi lakini pia hatutaki kuondoa umuhimu wa kudhibiti muda. Hii inampa nafasi Waziri kwa sababu atakaa na wataalam watashauriana wataweka muda ambao ni sahihi lakini pia kwa kushauriana na wadau wenyewe tutaona muda ambao utafaa kuwekwa katika kanuni.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Cecilia.

MHE. CECILIA D. PARESO: Mheshimiwa Mwenyekiti, sijaridhika na hayo majibu na naomba kwa heshima ya kiti chako nitoe hoja tuweze kujadili hoja hii mwisho wa siku Bunge liweze kuamua.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja.

MWENYEKITI: Nakuomba Mheshimiwa Cecilia kwa kuokoa muda tukubali tu Waheshimiwa tafadhali ili tuokoe muda badala ya kwenda kwenye kuanza kupiga kura hapa na nini. Tuiangalie nia njema ya Serikali, tuwaombe tu Mawaziri husika kwa sababu haya ndiyo mapendekezo ya wataalam miaka thelathini, hiyo ndiyo *thinking* yao, kwa hiyo, Waziri tuko na wewe hapa Bungeni na watakaofuata watasoma *Hansard* basi mtusome kwamba miaka thelathini kwa kweli ni mingi sana na hata miaka kumi bado pia ni mingi. Dunia ya leo ni ya mitandao ukishajaza vitu pale ukisema tu nenda, sasa mnataka mimi nibakie na kumbukumbu gani? Ulizaliwa mwaka gani nimeandika pale na kila kitu nimeandika pale na unaposajili kama kuna kitu hujakiweka sawa hata kupeleka inagoma, ikishaona sawasawa inakwambia hapo ni *correct* unapeleka na wale nao wakiona sawasawa wanakusajili. Sasa kumbukumbu unayotakiwa ubakie nayo ni vizuri zijulikane ni kumbukumbu gani katika mambo haya ya mabadiliko ya teknolojia tunayokwenda *faster,* alikuwa anasema Mheshimiwa Nollo inaitwa sijui nini mtandao.

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 40
Kifungu cha 41

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 42

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 43
Kifungu cha 44

(Vifungu vililivyotajwa hapo juu vilifutwa)

MWENYEKITI: Tunaendelea, hapo kutakuwa na *re-numbering.*

Kifungu cha 45
Kifungu cha 46
Kifungu cha 47
Kifungu cha 48
Kifungu cha 49
Kifungu cha 50

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 51

MWENYEKITI: Ninayo *notice* ya Mheshimiwa Salome Makamba kwa Ibara 51, nakupa nafasi.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, nakushukuru. Ibara hii ndiyo inahusiana na ile sheria

inayoanzisha Kamati Maalum ya Kinidhamu kwa ajili ya wale *Court Brokers* (Madalali wa Mahakama).

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapendekezo yangu nataka katika wale wajumbe wa Kamati hii Maalum tuongeze ujumbe wa Mawakili wa Kujitegemea. Wajumbe ni Jaji Kiongozi, *Senior Officer* kutoka Ofisi ya *Attorney General*, *Senior Officer* kutoka Ofisi ya Waziri wa Ardhi, *Senior Officer* kutoka Wizara ya Mambo ya Ndani, Ofisi ya Rais lakini hakuna mwakilishi kutoka upande wa Mawakili na katika Mahakama hizi wapo Mawakili ambao pia wanawakilisha wateja wao. Kwa hiyo, maombi yangu nilikuwa nataka kiongezwe kipengele (g) kitakachosomeka '*one representative from Tanganyika Law Society'. (Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni hayo tu.

MWENYEKITI: Serikali nayo ina marekebisho kwenye Ibara hii ya 51 kama sikosei, Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali, tafadhali.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Kwenye marekebisho yaliyoletwa na Serikali ambayo yako katika aya ya L hayagusi haya mapendekezo ya marekebisho ambayo Mheshimiwa Salome ameyaleta.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapendekezo ya Mheshimiwa Salome ni kuwa na Wakili mwakilishi katika ile Kamati. Mheshimiwa Salome amesahau kwamba Wakili ni Wakili awe ni wa kujitegemea au wa Serikali. Mwanasheria Mkuu wa Serikali ndiyo Wakili namba moja na anawakilishwa pale, kwa hiyo, haangalii tu maslahi ya eneo lile lakini anaangalia pia maslahi ya ujumla ya Taifa zima na tasnia nzima ya wanasheria. Kwa hiyo, uwepo wa uwakilishi wa Mwanasheria Mkuu wa Serikali unatosha kabisa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Salome.

MHE. SALOME W. MAKAMBA: Mheshimiwa Spika, *with all due respect,* namuomba Mheshimiwa *Attorney General* apokee mapendekezo yangu kwa sababu kama Mwanasheria wa Serikali ni Wakili kwenye marekebisho haya haya kule juu kwenye *Advocates Act* amewatambua Mawakili kutoka *TLS* na akawaweka wakawa sehemu ya *Committee.* Mimi sioni ukakasi kama kule kwenye *Advocates Act* mmewaweka na anafahamu kwamba Mawakili ni maafisa wa Mahakama na kazi yao ni kushauri, kwa hiyo, sioni ukakasi kama aliwaweka kule juu atashindwa kuwaweka huku chini na wakati Muswada ni huo huo na *standard* ni hiyo hiyo. Kwa hiyo, nimuombe Wakili wa Serikali atusaidie kuingiza suala hili kwa *interest* ya muda kwa sababu *it is not fatal* na *by the way* inaongeza *transparency* lakini pia inaongeza ujumuishi wa washirika wote ambao wanahusika kwenye Idara ya Mahakama. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama sitaeleweka nitaomba wenzangu wanisaidie kushauri lakini mimi naona hili liko wazi kabisa na halina ukakasi wowote.

MWENYEKITI: Mwanasheria Mkuu wa Serikali.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kifupi tu kabisa *Law Officers* wote sasa ni Mawakili kwa marekebisho ya sheria yaliyofanyika miaka mitatu iliyopita. Kwa hiyo, uwepo wa Wakili upo katika Kamati hii. Kwa hiyo, nimtoe tu wasiwasi kama shida yake ni kwamba anataka uwepo wa Wakili, Wakili yupo katika Kamati hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Salome bahati mbaya sana ulipotaka jambo lako lijadiliwe hukuungwa mkono, hata Mawakili wenzako waliomo humu ndani hawakusimama. *(Makofi/Kicheko)*

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 52
Kifungu cha 53

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 54
Kifungu cha 55

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 56
Kifungu cha 57
Kifungu cha 58
Kifungu cha 59
Kifungu cha 60
Kifungu cha 61
Kifungu cha 62
Kifungu cha 63

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 64

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilifutwa)

Kifungu cha 65

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 66
Kifungu cha 67
Kifungu cha 68
Kifungu cha 69

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 70

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 71
Kifungu cha 72
Kifungu cha 73

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 74

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilifutwa)

Kifungu cha 75
Kifungu cha 76
Kifungu cha 77

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 78

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 79
Kifungu cha 80

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

Kifungu cha 81

(Kifungu kilichotajwa hapo juu kilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima pamoja na marekebisho yake)

Kifungu cha 82
Kifungu cha 83

(Vifungu vilivyotajwa hapo juu vilipitishwa na Kamati ya Bunge Zima bila mabadiliko yoyote)

NDG. LAWRENCE MAKIGI - KATIBU MEZANI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa taarifa kwamba kamati ya Bunge Zima imekamilisha kazi yake.

MWENYEKITI: Ahsante sana, Bunge linarejea.

(Bunge lilirudia)

SPIKA: Waheshimiwa Wabunge, naomba tukae. Tunaendelea vizuri Waheshimiwa Wabunge, niji-*sanitize* kidogo kwanza, kwa kufanya hivi nawakumbusha Waheshimiwa Wabunge kwamba na ninyi mnapaswa kuja na *sanitizer* zenu, hamkatazwi maana ni sehemu ya zile *precautions* ambazo zimetolewa na Serikali yetu. *(Makofi)*

Sasa namuita Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali na mtoa hoja sasa tunaomba taarifa.

TAARIFA

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 102 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la 2020, napenda kutoa taarifa kwamba Kamati ya Bunge Zima imeupitia Muswada wa Marekebisho ya Sheria Mbalimbali Na. 2 wa mwaka *2021 (The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2), Bill, 2021),* Ibara kwa Ibara na kuukubali pamoja na marekebisho yaliyofanyika.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja kwamba Muswada wa Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa Mwaka 2021 (*The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2), Bill, 2021)* kama ulivyorekebishwa katika Kamati ya Bunge Zima, sasa ukubaliwe.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Spika, naafiki.

SPIKA: Hoja imetolewa na imeungwa mkono, tunakushukuru sana.

Waheshimiwa Wabunge, sasa ni wakati wa kuamua kuhusu hoja iliyo mbele yetu ya kuridhia Muswada wa Sheria wa Marekebisho ya Sheria Mbalimbali (Na. 2) wa mwaka 2021.

(Hoja ilitolewa iamuliwe)
(Hoja iliamuliwa na Kuafikiwa)

SPIKA: Wote wameafiki, ahsanteni sana. Hatua inayofuata, Katibu.

NDG. LAWRENCE MAKIGI - KATIBU MEZANI:

MISWADA YA SHERIA YA SERIKALI

Muswada wa Sheria kwa ajili ya Kufanya Marekebisho katika Sheria mbalimbali zipatazo kumi na mbili kwa lengo la kuondoa mapungufu ambayo yamejitokeza katika sheria hizo wakati wa utekelezaji wa baadhi ya masharti katika Sheria hizo *(A Bill for an Act to Amend Certain Written Laws in order to keep the Laws updated with some challenges observed in its implementation).*

(Kusomwa Mara ya Tatu)

(Muswada wa Marekebisho ya Sheria Mbalimbali Na. 2 wa mwaka 2021 [The Written Laws (Miscellaneous Amendments) (No. 2), Bill, 2021] Ulipitishwa na Bunge)

SPIKA: Muhimu sana hii ni lazima Muswada upite katika hatua zake zote tatu. Kwa hiyo, sasa umekamilika katika hatua zake zote kwa kadri ambavyo sisi Bunge tunahusika

na sasa tutaupeleka rasmi katika meza ya Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ili ikimpendeza akiweka saini yake basi itakuwa ni sheria ya nchi na tutakuja kuambiana au kutaarifiana kwa wakati muafaka baada ya kazi hiyo kufanyika.

Waheshimiwa Wabunge, nawashukuru sana wote na kipekee naishukuru sana Kamati ya Katiba na Sheria kwa uchambuzi makini kabisa. Nawashukuru sana Serikali kwa kushiriki katika kuchambua na kushirikiana na Kamati katika kufanya kazi hii njema na kwa marekebisho yote ambayo mmefanya au tuite maboresho yote ni sifa kwa pande zote. *(Makofi)*

Waheshimwia Wabunge, wote nazidi kuwashauri kwamba tusome mapendekezo yote ya sheria yanayoletwa hapa pale ambapo unaona pana shida usisite. Muone mwenzako, jaribu ku-*share* naye, tunao wataalamu wetu wa sheria, tuna Idara ya Sheria hapa Bungeni unaweza ukawaona wale wataalamu wa sheria wakakufafanulia hiki kipengele kinataka kumaanisha nini na kadhalika. Pia usipokubaliana na kile ambacho Serikali imependekeza unaruhusiwa kabisa kuandika marekebisho na marekebisho yale wala huangaiki wewe unawaambia wataalamu wetu wanakutengenezea kila kitu mradi uwahi tu ule muda unaotakiwa kufanya hivyo ili mapendekezo yaweze kuja huku Serikalini kama wakija wakikubaliana na wewe sawa wasipokubaliana utapata nafasi ndani ya Bunge ya kueleza mapema kabisa kwa nini unadhani kipengele hicho kifanyiwe marekebisho.

Waheshimiwa Wabunge, katika kutunga sheria hatuna kukuhesabu kwamba wewe ni mkosa katika jambo lolote kwa sababu unatoa mawazo yako. Tunapotunga sheria nia yetu tutunge sheria nzuri, kwa hiyo, tushiriki yaani tusi-*shy away* tukadhani kwamba hiki kitu ni cha Kamati tu halafu basi, hapana, ni chetu wote. Hata kwenye Kamati ukipata nafasi siku moja moja mnakwenda kule mnashiriki mradi maamuzi watafanya wanakamati lakini nawatia moyo sana kushiriki katika *process* ya kutunga sheria. Nadhani tumeelewana? Ikifika hatua ya kupitia Muswada kama

tuliotoka sasa hivi kama ulikuwa hujaleta *amendment* mapema ni nadra kupata nafasi ya kujieleza labda tu Spika akiona kwamba basi bwana hebu, sasa kwa nini iwe katika hatua hiyo? Nawapa moyo sana kushiriki katika *process* zote za kupitia sheria mbalimbali ili tuwe na sheria bora zaidi.

Nakupongeza sana *AG*, kama nilivyosema mwanzo kwa kweli *AG* wetu ni msikivu na nafikiri kwa sababu ni Profesa hana tabu katika kuona *logic* haraka na kukubali kwamba kweli hapa inatakiwa iwe hivi ili kiwe kitu kizuri Zaidi. Kwa umakini wake kwa kweli tunampongeza sana. *(Makofi)*

Waheshimiwa Wabunge, nilisema neno la utani wakati ule lile la Mawakili Wasomi Mheshimiwa Tadayo alizungumza hapa, mimi nimesema kwa utani kwa kweli lakini kila jambo linaenda na utamaduni wake, hata mimi ukiniambia niongee kwa Kiingereza nitakuita hivyo linavyoitwa *Learned Advocate* kwa sababu ni utamaduni wa lugha ya Kiingereza. Hata mimi hapa kwa Kiingereza naitwa *The Right Honorable Speaker* lakini hamniiti Niliye Sahihi Spika kwa sababu kwa Kiswahili *how can I be right all the time,* ni utamaduni wa Kiingereza, *Lord Mayor,* hatuwaiti ma-*Lord* japo tumetafuta neno linaitwa Mstahiki.

Kwa Kiingereza ni sawa, kwa hiyo, hata hukumu anayosema iliwahi kutoka na Jaji kwanza Jaji naye ni mwanasheria akawa anahukumu kesi inayohusu uanasheria kwanza kuna mgongano wa maslahi, halafu hukumu yake ni ya Kiingereza nimekubali kwa Kiingereza sawa lakini hoja yangu ni kwa Kiswahili na tulivyo na jamii yetu mnaijua kwamba kuna wengine wanajiita wasomi halafu wengine si wasomi, huku Afrika hatuelewi. Waingereza wana hizo *classes* wanaelewa, ni Taifa lenye utamaduni wa utabaka, wako hivyo.

Sisi tabaka tabaka hizi tunajaribu kuzififisha. Hata jina Mheshimiwa linatupaga tabu ndiyo maana wakati fulani niliwahi kusikia Mheshimiwa Bashiru wakati fulani anasema aah mimi, ni mjadala fulani huo huo yaani tukiitwa Mheshimiwa halafu wengine siyo Waheshimiwa, tunaenda

nalo tunalizoeazoea lakini si katika utamaduni wetu ndiyo maana tulikuwa na neno ndugu lilikuwa linatuweka wote sawasawa.

Waheshimiwa Wabunge, sasa tuna utamaduni umeingia mtu ukiwa Profesa unaitwa Profesa kila siku na kila mahali. Hata huko utaitwa Profesa kama kuna sababu ya kuitwa hivyo labda unataka kutoa *a professorial lecture* sasa yule anayekutambulisha ndiyo anaposema, *in front of you is professor,* lakini tunakula chakula, tunakunywa *beer* Profesa, haiwezekani! *Doctor, Doctor,* haiwezekani! Tunaleta tabia fulani za kibaguzi zinazomfanya mtu mwingine a-*feel* kama, usipomuita Profesa ni ugomvi yaani na yeye anazoea kabisa. Kuna mahali utaitwa Profesa lakini *the rest of the places* wewe ni mtu wa kawaida. Kuna mahali utaitwa Waziri lakini kuna maeneo mengi tu ambayo wewe siyo Waziri. *(Kicheko)*

Waheshimiwa Wabunge, hizi *title* tumerithi kutoka Uingereza. Yako mataifa ambayo ukimuita hayo majina mahali ambapo haistahili umuite mnagombana sana. Mimi nimeishi kidogo kwenye hizi nchi za Nordic za Norway, Denmark, Finland ukimuita mtu *Doctor* fulani wakati ambao siyo sahihi yaani saa hiyo hiyo atakuambia *no, no, don't call me that* yaani unamu-*offend* kabisa, *you offend people* kwa hizi *title* ambazo hazina sababu.

Waheshimiwa Wabunge, hawa wengine mimi siwaongelei lakini sasa Mawakili wao ndiyo kabisa Msomi yaani *it offends.* Nawashauri wala msitetee hilo kwa sababu mimi nazungumzia tamaduni zetu na mazingira yetu yalivyo. Kwani ukiitwa Wakili imekudharaulisha mpaka uitwe Msomi?

Waheshiniwa Wabunge, lile neno Msomi ndiyo shida, sasa umesoma nini na wengine hawakusoma nini? Inaleta hali fulani katika jamii ambayo ni vizuri *Tanganyika Law Society* wakaangalia hivi vitu vya Kiingereza vya kujikweza ambavyo havina sababu wakaja na kitu ambacho kizuri zaidi. Wanaweza wakatafuta kwenye Kiswahili lugha nyingine ya kuongezea pale lakini hii inakereketa, haipendezi.

Waheshimiwa Wabunge, baada ya maneno hayo, nashukuru kwamba tumemaliza robo saa kabla, kwa hiyo, tumekwenda kwa wakati. Kwa hiyo basi, naomba niwashukuru mno kwa jinsi ambavyo tunaenda vizuri na tunazingatia shughuli zetu kama ilivyopangwa. Kwa maana hiyo basi, sasa naahirisha shughuli zetu za Bunge hadi kesho saa nane kamili mchana.

(Saa 12.46 Jioni Bunge Liliahirishwa hadi Siku ya Alhamisi, Tarehe 2 Septemba, 2021 Saa Nane Mchana)